

LÜÜDILAINE

LYYDILÄISEN SEURAN
VUOSIJULKAISU

2006

Lugijale

Lüüdilaine on Lyydiläinen Seuran vuosijulkaisu. Sen ensimmäinen numero ilmestyi vuonna 2005.

Lyydiläinen Seura (Lüüdilaine Siebr) ry perustettiin Helsingissä joulukuussa 1998 uhanalaisen lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin tukemiseksi. Seura jatkaa lyydin kielen tutkijoiden Juho Kujolan ja Pertti Virtarannan elämäntyötä ja uudistaa suomalaisten yhdyssiteitä lyydiläisalueeseen, jonka kulttuurista merkitystä ovat korostaneet Martti Haavio, Yrjö Jylhä, Viljo Nissilä, Olavi Paavolainen, Lauri Simonsuuri, Aimo Turunen ja monet muut kulttuurivaikuttajat.

Seuran toimintamuotoja ovat lyydiläisten ja suomalaisten kulttuurivaihdon järjestäminen, lyydin kielen opetuksen tukeminen ja kehittäminen, lyydiläisen kulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen, lyydiläisten tunnetuksi tekeminen Suomessa ja sen ulkopuolella, julkaistoiminta, kulttuurimatkat lyydiläisalueelle ym.

Lyydiläiseen Seuraan kuuluu mm. lyydiläissyntyisiä Suomen kansalaisia, ja toivena on saada jäseniä ja tukijoita myös Ruotsista, jossa asuu lyydiläisjuurisia ihmisiä. Heiltä akateemikko Pertti Virtaranta keräsi arvokasta aineistoa tutkimuksiinsa.

Lüüdilaine-lehti on silta yli unohduksen hetteikön, silta eri alueilla ja eri maissa asuvien lyydiläisten ja heidän ystäviensä välillä. Julkaisussa on eriaiheisia osastoja, joihin kuka tahansa voi lähettää kirjoituksia.

LEHTEN KATUSES:

“LÜÜDIN TIÄHT” (PIELUSEN OMBL’UZ, KUJAR’V-PETROUSKU). OMBEL’TIHE DÄL’GES VOINAD OBRAMAN FED’UUN TÛTRED

LÜÜDILAIN

Lüüdilaižen Siebran vuoz’leht’

Toimituskund:

Obraman Fed’uun Miikul, lehten piätoimitaj
Semuoi Parpola, Lüüdilaižen Siebran piämiez
Herman Hakala, Lüüdilaižen Siebran varapiämiez
Čidžo Parpola, suomen tekstuon toimitaj
Mia Meri, piirdaj

Toimitusen adres:

Simo Parpola, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto
Elektropošt: LYYDILAIN@PP.INET.FI

Materijalad otetaha vastaha ja painetahe kolmel kielel: lüüdikš, suomeks ja venäks. Lüüdin tekstad painetahe kaikil dialektuol, kutt latinan, mugai kirilan asuol. Suaduid materijaluod ei cenzuruoda eik anta tagazehe, ku azijas ei olnu paginad eriže. Vuoz’lehten toimitusel om oigeduz lüheta ja toimitada kiritusid.

Painandan koht: Vammalan kirjapaino
12. kuul 2006. vuodel
ISSN: 1796-7384

LÜÜDILAIN

Lyydiläinen Seura ry:n vuosijulkaisu

Toimituskunta:

Obraman Fedjuun Miikul, päätoimittaja
Simo Parpola, Lyydiläisen Seuran puheenjohtaja
Herman Hakala, Lyydiläisen Seuran varapuheenjohtaja
Sisko Parpola, suomenkielisten tekstien toimitus
Mia Meri, taitto ja graafinen suunnittelu

Toimituksen osoite:

Simo Parpola, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: LYYDILAIN@PP.INET.FI

Aineistoa otetaan vastaan ja julkaistaan kolmella kielellä: lyydiksi, suomeksi ja venäjäksi. Lyydinkielisiä tekstejä julkaistaan kaikilla lyydiläismurteilla sekä latinalaisin että kyrillisin kirjaimin. Lähetettyjä kirjoituksia ei sensuroida eikä palauteta, ellei toisin ole sovittu. Toimituksella on oikeus lyhentää kirjoituksia.

Painopaikka: Vammalan kirjapaino
joulukuussa 2006
ISSN: 1796-7384

SÜDAMUZ

2 LUGIJALE

AIGAN ALDOL

4 Pagiže lüüdikš!

KIEL' JA RAHVAZ

- 5 LÜÜDIN RAHVAHAN SÜNDÜND
Lyydin kansan alkuperästä
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 10 GLOBALIZACIJ RIKKOB PIENID KIELID
Globalisaatio vähemmistökiel-
ten uhkana
- ONNI LYSTI
- 12 LÜÜDILAIŽEN LITERATURAN SÜNDÜND
Становление литературы у
людигов
- ČIKINAN NATA
- 18 TERVEHUZID LÜÜDILAIŽELE SIEBRALE
Terveydyssana lyydiläiselle
seuralle
- BARANCEVAN ALEKSANDER
- 19 LÜÜDIN KIEL' SUOMES
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 22 MAIJA KUJÄRVILAAŽELE TÄIDUIŽ 80
VUOT
- KUJÄRVEN D'OGENSUUN PAHOMO-
VAN OBRAMAN FED'UUN MIIKUL,
ČIKINAN NATA

RUNOKAŠŠAL'

- 25 ARDEH KAŠŠALIS
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 27 HEIMON HENGED
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 28 MINA – LÜÜDIKUO
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 31 KODIRANDAANE
- IIVANAN LID'A
- 32 TALISMAN
- MAIJA KUJÄRVILAANE
- 33 PUHEGED
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

PAJOLIPAZ

- 34 LÜÜDIN MUJUD
- 36 LÜÜDIN PAJON CD JA KIRD'
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 37 OL'NED OZAV SIÄ (PAJO)
- IIVANAN LID'A

D'UMALČUPP

- 38 TUAT MEIDEN
- 39 PSALM 104 (103)
- 40 EVANGELIJ IOANNAD MÜÖTI

LÜÜDIMUA

- 42 BJARMAD – LÜÜDILAIŽIIN AMUINE NIMI
Бьярмы – легендарное имя
Лүүди народа
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 44 HEIMSKRINGLA. ÓLAFS SAGA INS HEL-
GA
- SNORRI STURLUSON
- 48 LÜÜDIMUA 1994, PÄIVNIK
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 53 MECUUNIIM JA VASL'AN DEREIN'
- MIIKULAN IIVAN, OBRAMAN
FED'UUN MIIKUL
- 56 KARD'AL IT'KOB
Karjala itkee
- LEENA PAALANEN

RAHVAHAN ARDEHED

- 60 SEPPOI ILMORIN STARINA
- 62 KÜMMENENDŽ PUHEG
- OBRAMAN FED'UUN MIIKUL
- 64 IROI OLI NEIČOI
- GORDEJEVAN V.
- 66 DEISIJUUN VAHNAD TIEDOD
- DEISIJAN PEKKON PAUŠIN MIŠŠI
- 71 KALEVALAINE RUNO: MUAILM OM RO-
DINUZE MUDAS PIÄ
Kalevalainen runo kertoo maa-
ilman luomisesta mudasta
- BARANCEVAN ALEKSANDER

UUDIIŽED

- 73 KUJÄRVEN EHT PIDETIHE TAPIOLAS
- 73 LÜÜDIN PÄIVÄN PRUAZNIK
- 74 LÜÜDILAIŽIHE NIŠKUO PAGIŠTIHE VÖ-
ROS
- 74 SIEBRALAIŽED MUŠTELTIHE KUJÄRVEN
MATKAD
- 75 SIEBRAN MATK KUJÄRVEHE JA SÜVÄRI-
LE

PAGIŽE LÜÜDIKŠ!

Armaz lugij,

Lüüdikielen elohodiämižtoras om nügü suur' vajah, kudaman südamusen voib panda kahthe sanaha: Pagiže lüüdikš! Se, kutt tämä mänob liinijan vuoden aiga, se ozitab lüüdikielen ozan.

Lüüdikielen pagižijuud om ve diänu sadad, ku ei tuhad. Sikš se voib hüviin diäda eloho. A täha niškuu ristikanzuule pidab pagišta lüüdin kiel't äjal enamban nügüšt, i vajehtusele pidab rodidakse nügü, ei vaste huomei. Lüüdilaine Siebr rubedab ruamaha täha niškuu kaiked, mida voib (kacu [HTTP://WWW.TIE.TO/LYYDIT/STRATEGIA.HTML](http://www.tie.to/lyydit/strategia.html)). A lüüdin oza om kaikneze lüüdikuun omiış käziış. D'ogahiižele lüüdikuule pidab küzüda omal ičel: omik ezi-ižiin perindo milii armaz, a ku muga om, mida olen ruanu libo voin ruata sen hüväks?

Parembad lüüdin pagižijad, eläkehlaažed, voidaze siirta omad nerod vunukuule. Keski-gahiižed voidaze koheta omad nerod pagižemal lüüdikš ainos ku hüö vastataze lüüdikuud. Nuored lüüdikuud voidaze opastuda pagižemaha, muga voidaze ruata i čuralaažed (kaku allekiritanu). Küzünd om tahtuundas. Ku sida liinob, i tulosed liindaze teravas.

Lüüdikiel' om vahn, rikaz, čoma kiel', kudam ei sua sambuda. Sen oza om sinun omiış käziış. Ku oled lüüdikuu, pagiže lüüdikš! Ala unohta täda ni konz! Ku oled suomelaane, void otta ühten lüüdilapsen omaks "kiel'lapseks" i muga abutada, štobi lüüdikiel' elääž ve dälges kaht sugupouvedgi. Liza-tiedod suad Lüüdilaižes Siebras piä.

Parpolan Semuoi
Lüüdilaižen Siebran piämiez'

Hyvä lukija,

Lyydin kielen eloonjäämiskamppailussa on käsillä ratkaiseva vaihe, jonka sisällön voi kiteyttää kahteen sanaan: Puhu lyydiä! Se, miten tämä kehoitus otetaan vastaan tulevan vuoden aikana, sinetöi lyydin kielen kohtalon.

Lyydin kielen puhujia on vielä niin paljon, että kieli voi säilyä. Mutta jotta näin tapahtuisi, lyydiä on puhuttava ja käytettävä enemmän kuin nykyisin, ja muutoksen on tapahduttava nyt. Lyydiläinen Seura tulee tässä suhteessa tekemään kaikkensa (katso [HTTP://WWW.TIE.TO/LYYDIT/STRATEGIA.HTML](http://www.tie.to/lyydit/strategia.html)). Kielen kohtalo riippuu kuitenkin viime kädessä lyydiläisistä itsestään. Jokaisen lyydikon tulee kysyä itseltään: onko esi-isieni perintö minulle tärkeä ja jos on, mitä olen tehnyt sen vaalimiseksi?

Parhaat kielenpuhujat, eläkeläiset, voivat siirtää taitonsa vunukoille. Keski-ikäiset voivat kohentaa kielitaitoaan puhumalla lyydiä aina lyydikoja tavatessaan. Nuoret lyydikot voivat opetella sen, ja näin voivat tehdä myös ulkopuoliset (kuten allekirjoittanut). Kysymys on tahdosta. Jos sitä on riittävästi, tulokset tulevat yllättävän nopeasti.

Lyydin kieli on vanha, rikas ja kaunis kieli, joka ei saa sammua. Sen tulevaisuus on Sinun käsissäsi. Jos olet lyydiläinen, pagiže lüüdikš! Ala unohta täda ni konz! Jos olet suomalainen, voit ottaa yhden lyydiläisvunukan "kielilapseksesi" ja näin varmistaa, että lyydi on elossa vielä kahden sukupolvenkin päästä. Lisätietoja saat Lyydiläiseltä Seuralta.

Simo Parpola
Lyydiläisen Seuran puheenjohtaja

Lüüdin rahvahan sündünd

LYYDIN KANSAN ALKUPERÄSTÄ

(Esitelmä *Itämerensuomen koti* -konferenssissa, Võro 20.10.2006)

1. Itämerensuomalaiseen kieliryhmään kuuluvat lyydiläiset ovat Karjalan tasavallan alkuasukkaita, joiden perinteinen asuma-alue sijaitsee Aunuksen kannaksen itäosassa. Lyydiläisten oma-kielinen nimitys on *lüüdikuo* 'lyydikko' tai *lüüdilaine* 'lyydiläinen'. Lyydin kieli, jota puhuu n. 100-500 henkeä muutamissa Karjalan tasavallan Kontupohjan, Prääsän ja Aunuksen piirin kylissä, kuuluu sammuviin suomalais-ugrilaisiin kieliin. Viime vuosisadan alussa lyydin kielen puhujamäärä oli n. 10 000 henkeä. (Turunen 1946: 8–9). Lyydin kieli, josta lyydiläiset itse käyttävät nimityksiä *lüüdikš* (transl.) ja *lüüdikiel'*, koostuu kolmesta päämurteesta: järvi-lyydistä (pohjoismurteet), jokilyydistä (keskimurteet) ja metsälyydistä (Kuujärven lyydiläismurre). Lyydiläisalueen eteläpuolella puhuttu Sakilan eli Järventakuisen murre sekä Petroskoinlahden pohjoisrannalla puhuttu Lohmojan murre kuolivat 1940-luvun jälkeen.

2. Lyydinmaan paikannimistön vanhin kerrostuma sisältää saamelaisperäisiä nimiä, jotka paljastavat kantalappalaisten asuneen Aunuksen kannaksella vielä 1. vuosituhannen loppupuolella. Näitä ovat mm. Vaaseninjoen (ven. *reka Važinka*) seudun *vuaž*-alkuiset paikannimet, jotka juontuvat saamen sanasta *vaadž* 'vaadin, naarasporo' (Kert 1960: 86–92, 1982: 12, Nissilä 1967: 99–100), esim. *Vuažoja*, *Vuažlambid*, *Vuažesolge*, *Vuažesuo*, *Vuažand'ogi*, *Vuažammägi*, *Vuažampadonkoski*, *Vuažen'* (kylännimi), *Vuažnend'ogi*.

Lyydiläisten alkukotia on siis etsittävä paljon etelämpää, todennäköisesti nykyisen Novgorodin alueelta, jonka vanha paikannimistö on itämerensuomalaista perua, esim. *ozero Il'men'*, aik. kronikoissa *jezero Ilmer'* (< **Ilmär'*, vrt. Kalevalan *Ilmari*) <

Ilmajärvi, reka Msta < *Mustajoki*. Sinne Peipsijärven ja Pihkovanjärven itäpuolelle Terho Itkonen on myös sijoittanut olettamansa itäkantasuomen, jonka vanhimmat erikoispiirteet ulottuvat vatjaan ja eteläviroon sekä eräihin etäsukukieliin saakka (Itkonen 1983: 209–). Hypoteettista itäkantasuomea koskevassa artikkelissaan Itkonen esittää mm., että ”vanha itäinen komponentti on joltain osin vaikuttanut myös eteläviron muotoutumiseen”, ja luettelee joukon etelävirolle ja itäisille itämerensuomalaisille kielille yhteisiä kieliopillisia ja sanastollisia piirteitä, esim. lekseemin virE *tsidzo*, lyyd. *tšidžo* 'sisko', jossa myös affrikaatat ovat yhteistä perua (mts. 216–217).

Toisaalta nykylyydin ja viron välillä on niin paljon yhteisiä piirteitä, että lyydin ja viron välillä on täytynyt olla kieliyhteys myöhäiskantasuomea välittömästi seuranneena aikana; vrt. esimerkiksi

a. Loppuheitto

must (suom. *musta*)

lehm (suom. *lehmä*)

rand (suom. *ranta*)

leib (suom. *leipä*)

sepp (suom. *seppä*)

sarv (suom. *sarvi*)

niit (suom. *niitty*)

b. Vokaalisoinnun katoaminen

lehmad (suom. *lehmät*)

pimedad (suom. *pimeät*)

pidada (suom. *pitää*)

c. Klusiileja kolmannen tavun alussa

lagedad (suom. *lakeat*)

pimedad (suom. *pimeät*)

pidada (suom. *pitää*)

d. Sisäheittoa

antud (suom. *annettu*)*makstud* (suom. *maksettu*)

e. Yks. 3. p. preesensin päätteenä on -b

puhub (suom. *puhuu*)*maksab* (suom. *maksaa*)*armastab* (suom. *rakastaa*)

f. d-loppuinen passiivin partisiippi

antud (suom. *annettu*)*makstud* (suom. *maksettu*)g. Lauserakenteita, esim. *kuni*-konjuktion käyttölyyd. *Vuota, kuni mina tulen.*vir. *Oota, kuni mina tulen.*

h. Sanastollisia yhtäläisyyksiä

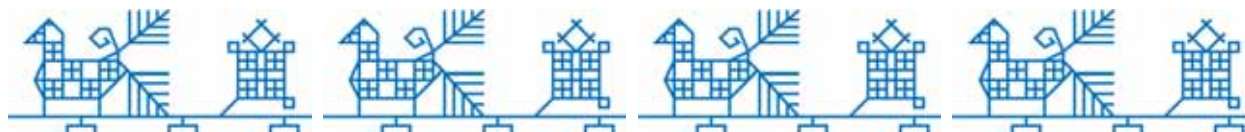
vihm (suom. *sade*)lyyd. *rahvaz*, vir. *rahvas* (suom. *kansa*)lyyd. *eht*, vir. *õhtu* (suom. *ilta*)lyyd. *mado*, vir. *madu* (suom. *käärme*)lyyd. *nižu*, vir. *nisu* (suom. *vehnä*)lyyd. *sarai*, vir. *sara* (suom. *lato*)lyyd. *nedal'*, vir. *nädal* (suom. *viikko*)lyyd. *pühapäiv*, vir. *pühapäev* (suom. *sunnuntai*)*armastada* (suom. *rakastaa*)*puhuda* (suom. *puhaltaa*)lyyd. *magata*, vir. *magada* (suom. *nukkua*)

Lyydiläisten ja virolaisten esi-isien puhuma kantasuomi alkoi muuttua erityisesti itäslaavien tultua Ilmajärvelle ja Peipsijärvelle. Valentin Kiparskyn mukaan itämerensuomalaiset heimot joutuivat kosketuksiin slaaveihin ”ei ennen 500-lukua, mutta varmasti ennen 800-lukua”, jonne vanhimmat slaavilaisperäiset lainat ajoitetaankin (1956: 81–82). Ensimmäisinä Ilmajärvelle saapuivat novgorodilaiset

sloveenit, jotka tulivat sinne etelästä Lovattia pitkin. Pihkovan virolais-vatjalaiselle alueelle tulivat myöhemmin krivitsit, jotka lähdettyään Väinäjoen yläjuoksulta saapuivat Pihkovan ja Peipsijärven Velikaja-jokea pitkin.

Ilmajärvellä sloveenit tapasivat ensi kertaa itämerensuomalaisia – ilmeisesti lyydiläisten esi-isiä, joita he rupesivat nimeämään tšuudeiksi. Myöhemmin tämä sana kulkeutui novgorodilaisilta saamelaisille (Bubrih 1947: 26), jotka alkoivat käyttää sitä etelämpänä asuvia itämerensuomalaisia naapureitaan tarkoittaen (saam. *čudde*). Venäjän sana *tšud'*, jonka johdannaisena pidetään adjektiivia *tšužoj* ’vieras’, on selitetty germaanisiksi (Bubrih 1947: 25–26, Grünthal 1997: 171). *Tšud'* (yks. nom. *tšudin*) on kollektiivinen substantiivi, joka on tarkoittanut slaaveille kielellisesti vierasta heimoa. Siitä johtuneeksi, että venäläiset viittasivat sillä eri aikoina eri itämerensuomalaisiin heimoihin, 1. vuosituhannen alkuun saakka ilmeisesti lyydiläisiin, 1000-luvulta alkaen virolaisiin (Grünthal 1997: 152, 158) ja 1250-luvulta aina 1900-luvun alkuun saakka vepsäläisiin (Bubrih 1947: 24, Grünthal 1997: 160). Tšuudeiksi kutsuttiin myös muita itämerensuomalaisten ryhmittymiä, mutta suoranaississa kosketuksissa saamelaisten kanssa olivat kaikista ”tšuudeista” varmimmin lyydiläiset. Tämä seikka puolestaan puhuu sen puolesta, että *čudde*-lainan saamelaiselle antaneet slaavit tarkoittivat tällä sanalla alkuaan lyydiläisten esi-isiä.

3. Slaavien asettuessa Ilmajärven ja Peipsijärven väliselle alueelle lyydiläisten esi-isät alkoivat siirtyä Olhavanjokea pitkin pohjoiseen. Tästä vaelluksesta pohjoiseen lienee muistona Olhavan keskijuoksussa sijaitsevan Tšudovon kaupungin nimi. Osa tšuudeja jäi kuitenkin vanhalle asuinseudulle, jossa he paikallisena substraattina osallis-

tuivat Novgorodin venäläisten geneettiseen muodostukseen ja vaikuttivat pohjoisvenäläisten murteiden syntymiseen (Moratševski 1900: 110–111, Sedov 1979: 75, 80).

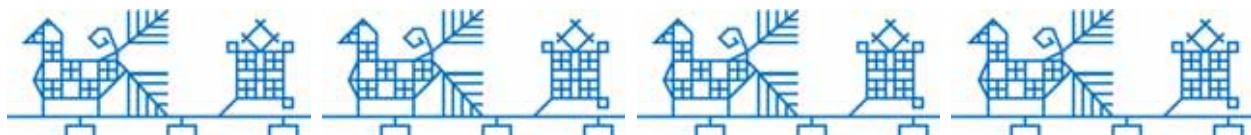
800-luvulla tšuidilaisia siirtolaisia asettui Laatokan kaakkoisrannikolle Olhavan ja Syvärin muodostamaan nurkkaukseen omaksuen siellä lähitöllä sijainneen Aldeigjuborgin eli Laatokanlinnan varjagien kurgaanikulttuurin, jonka aika päättyi kristinuskon tultua Laatokan alueelle 1200-luvulla. Laatokanlinna oli viikinkien ensimmäinen asutus nykyisen Venäjän alueella ja se mainitaan 860-luvun kronikoissa Rurikin hallituskautena. Rurikin kuoleman jälkeen (879) valtakunnan keskus siirtyi Novgorodiin eli Uuteenkaupunkiin, ja sitten vuonna 882 Kiovaan. Siihen saakka kronikat tavallisesti mainitsevat tšuidit heti varjagien eli rusien perässä: “Päättivät *Rus'* ja *Tšud'* ja sloveenit ja krivišit ja *Vesit...*” (862). Varjagien veronmaksajina ja liittolaisina Laatokan tšuidit ottivat aktiivisesti osaa muinaisvenäläisen federaatiovaltion muodostukseen. Kaakkois-Laatokalta lyydiläisten esi-isät alkoivat asuttaa Laatokan ja Äänisen välisiä maita, joiden 900–1200-luvulle ajoitetut kurgaanit ovat S. I. Kotškurkinan mukaan kaakkois-Laatokan kurgaanikulttuurin pohjoisaluetta (1994: 12–14). Näin Aunuksen kannakselle syntyi vakinaista lyydiläistä asutusta.

Lyydiläisten lähikieliseläisiin, vepsäläisiin, viitataan Venäjän varjagikauden kronikoissa nimellä *Ves'*. Vepsäläisten asuinalueeksi kronikat toistuvasti osoittavat Valkeajärven seudun (Nazarenko 1979: 153, Grünthal 1997: 104). Vuoden 862 kohdalla Nestorin kronikka kertoo, että vepsäläiset olivat Valkeajärven seudun alkuperäisiä asukkaita; he olivat tšuidien, slaavien ja krivišien ohella kutsuudessa varjagiruhtinaita hallitsijoikseen, ja Rurikin toinen veli, Sineus, asettui asumaan Valkeajärvelle.

Vasta Novgorodin ruhtinaskunnan aikana v. 1251 vepsäläisiä ensimmäistä kertaa kutsutaan tšuideiksi (ks. Bubrih 1947: 23–25, Grünthal 1997: 160).

Arkeologiset tutkimukset osoittavat, että Valkeajärven vepsäläinen kulttuuri eroaa selvästi kaakkois-Laatokan kurgaanikulttuurista ja että nämä kaksi kulttuuria kuuluivat eri etnisille ryhmille (Šaskolski 1979: 48, Nazarenko 1979: 152–156). V. A. Nazarenkon mukaan alueen paikannimet ja vepsäläisten nykyinen asuma-alue eivät tue olettamusta, että Laatokan kurgaanikulttuuri olisi ollut muinaisvepsäläistä (mts. 153–154). Myös muut tutkijat ovat huomauttaneet, että vanhan vepsäläisalueen rajaamiseen aiemmin käytetyt *ves'*-aineeksiset paikannimet voivat palautua venäjän ’kylää’ merkitsevään sanaan *ves'* tai itämerensuomalaiseen sanaan *vesi* (Grünthal 1997: 102). Tässä yhteydessä on syytä mainita, että Aleksander Barantsevin historiallis-vertailevien tutkimusten perusteella lyydi ja aunus eivät ole kehittyneet vepsästä, kuten Dmitri Bubrih on aikoinaan esittänyt (Barantsev 1989: 21; Barantsevin johtopäätökset on julkaistu myös Lyydin Humanitaarisen Säätiön nettisivulla [HTTP://LUUDIFUND.SAMPO.RU](http://LUUDIFUND.SAMPO.RU)). Esim. lyydin ensitavun diftongit ovat Barantsevin mukaan kehittyneet kantasuomen pitkistä vokaleista eikä vepsästä, jossa ensitavun pitkät vokaalit ovat säännöllisesti lyhentyneet, vrt. esim. lyyd. *mua* ’maa’, *piä* ’pää’, veps. *ma*, *pä*. Barantsevin johtopäätöksiä tukee mm. se seikka, että joissakin aunukselaismurteissa ensitavussa esiintyykin odotettujen diftongien asemesta pitkiä vokaleja. Sanotun valossa on todennäköistä, että itäkantasuomeen palautuvasta kieliläheisyydestään huolimatta lyydiläiset ja vepsäläiset edustavat eri muinaisheimoja.

4. 1100-luvulla Novgorod kehittyi vähitellen Vienenmerelle asti ulottuvaksi ruhtinaskun-

naksi, jonka tärkeimpiä keskuksia olivat Novgorod, Pihkova ja Laatokka. Tätä kolmijakoa heijastaen Novgorodin ruhtinaskuntaan kuuluvia etnisiä komponentteja ruvettiin nimittelemään novgorodilaisiksi, pihkovalaisiksi ja laatokkalaisiksi (Sedov 1979: 77–78). Viimeksi mainittu termi *lodožane* tarkoitti Laatokan tšuudeja, lyydiläisten esi-isiä, jotka kuuluivat Novgorodin yhteyteen. Niinpä Sofian kronikan mukaan v. 1337 Käkisalmen karjalaiset ruotsalaisten avulla hävittivät kaupungissa asuneet kristityt, novgorodilaiset ja siellä vierailleet laatokkalaiset (Kotškurkina 1990: 45).

Etnonymiä *Tšud'* alettiin nyt käyttää Novgorodin ruhtinaskunnan ulkopuolelle jääneistä ryhmistä, mm. virolaisista, kuten edellä oli puhetta. Ruhtinaskunnan kolmijakoinen väestöpohja heijastuu myös Novgorodin kaupungin rakenteessa, joka koostui kolmesta osasta: sloveenilaisesta (*Slovenskij*), narvalaisesta (*Nerevskij*) ja lyydiläisestä (*Ljudin*). Noihin aikoihin lyydiläiset ovat todennäköisesti omaksuneet novgorodilaisilta omakielisen nimityksensä. Sana *ljudi* (yks. nom. *ljudin*, *ljud'*) tarkoitti muinaisvenäjässä aatelistoon kuulumattomia vapaita ihmisiä (ks. Bolšaja Entsiklopedija s. 418, vrt. ven. *prostolljudin* 'rahvaanmies', *neljud'* 'epäihminen'). Tällä nimellä lyydiläiset ovat korostaneet vapauttaan orjuudesta, jonka alaiseksi he eivät joutuneet myöskään tsaarin aikana. On huomattava, että muista itämerensuomalaisista poiketen lyydiläisillä ei esiinny mitään erikoista omaperäistä nimeä, mikä selittyyneesi siitä, että lyydiläiset heti alussa joutuivat Novgorodin yhteyteen¹.

Kaikesta päätellen heillä on ollut huomattava rooli pohjoisvenäläisten muodostusprosessissa. Kaakkois-Laatokan lyydiläiset ovat kanta-alueellaan

Ilmajärven tšuidien tapaan sulautuneet slaavilaisväestöön myötävaikuttaen pohjoisvenäläisten murteiden syntymiseen. Yhteisslaavilaisesta kantakielestä kehittyntä muinaisvenäjää puhuttiin 600-luvulta 1300-luvulle jKr. (Arvat 1977: 33, 63). Tämä ajankausko on ollut intensiivisen lyydiläis-novgorodilaisen vuorovaikutuksen aikaa. Lyydiläisiltä, joiden nautinta-alueet ulottuivat Viananmeren rannikolle (historiallisissa asiapapereissa mainittuihin Taipaaleen takaiseen Tšuuudiin ja Biarmiaan), novgorodiläiset oppivat uusia tekniikan aloja, mm. merenkulkua. Niinpä novgorodiläiset sanat *uškui* 'uisko, iso vene' ja *uškuinik* 'novgorodilainen, merenkävijä' (Popov 1990: 21) palautuvat lyydiläiseen alkumuotoon **uškoi* (< **uiskoi*, vrt. suom. *uisko*), jossa esiintyy kolme lyydin kielelle ominaista piirrettä: *ui*-diftongin reduktio *sk*-yhtymän edellä, äännehenmuutos *s* > *š* sekä *i*-loppuisen diftongin säilyminen sanan lopussa.

Varsinaisten lyydiläisten tapaan myös äänisvepsäläiset ja läntiset keskivepsäläiset ovat kutsuneet itseään ja kieltään sanalla lyydi (Bubrih 1947: 30, Grünthal 1997: 98). Vanha vepsäläisten nimitys *vepsa-* ~ *bepsa-* on säilynyt etelävepsäläisillä ja itäisillä keskivepsäläisillä, siis niillä vepsäläisillä, jotka asuvat lähimpänä *Ves'*-heimon historiallista kanta-alueetta, Valkeajärveä.

Laatokan itärannikolla asuneet länsilyydiläiset joutuivat jo varhain läheisiin kosketuksiin karjalaisten kanssa, minkä seurauksena heidän ”lyyidin kielensä” voimakkaasti karjalaistui. Karjalaisen astevaihtelujärjestelmän omaksumisen myötä etnonymistä *lüüdilaine* tuli *liügilaine* ja translatiivimuoto *lüüdikš* muuttui muotoon *livvikse*. Näin syntyi yksi karjalan kielen päämurteista – livvi eli aunus.

¹ Nimitys lyydi voi kuitenkin olla omaperäinen, sillä se muistuttaa suomen kielen sanaa *liuta* ”joukko”, jonka alkumerkitys on ”ihmisjoukko, kansa”. Venäjän sanalle *ljudi* on indoeurooppalainen etymologia (vrt. saksan *Leute* ”ihmiset”), mutta se voi myös olla laina lyydistä tai jostain muusta itämerensuomalaisesta kielestä (Simo Parpola).

5. Aunuksen itäisen kielirajan takana lyydin kieli on kaikesta huolimatta toistaiseksi säilynyt. Vaikka erilaiset karjalaisvaikutukset ovat jättäneet jälkensä lyydin murteisiin, kieli on kokonaisuudessaan sitkeästi pysynyt kvalitatiivisen asetevaihteluttomuuden kannalla, esim. *poig 'poika', poigad 'poikaa, pojat'*. Siitä huolimatta venäläiset viranomaiset jo 1800-luvun jälkipuoliskolla luokitelivat lyydiläiset karjalaisiksi. Sen ohella kuitenkin huomattiin, että lyydiläiset ovat ”tšuidilaista alkuperää” ja heidän kielensä ”huomattavasti eroaa aunuksenkarjalaisten kielestä” (KOG 1856). Myös neuvostoaikana lyydiläisiä pidettiin ja vielä nytkin pidetään Venäjällä sekamurretta puhuvina ”harmaina” karjalaisina. Siksi lyydiläisten kieli ja kansankulttuuri eivät ole koskaan saaneet osakseen ansaitsemaansa huomiota.

6. Suurta maailmaa on kautta aikojen hallinnut indoeurooppalainen filosofia, jonka mukaan käsitteille kieli ja kansa on ominaista globaalinen ajattelu, sotahistoria ym. Lyydiläiset ovat pohjolan intiaaneja, joiden kielestä puuttuu käsite ”murre” ja jotka kutsuvat itseään ”kansaksi” (lyyd. *rahvaz, narod*) ja kieltään ”kieleksi” (*lüüdikiel', meiden kiel'*). Etnofuturismi on tuonut esille pohjoisen eli uralilaisen filosofian, joka ei pyri yleistyksiin eikä standardeihin. Tämän näkemyksen mukaan historian valtatie reunuksella selvinneillä uhanalaisilla lyydiläisillä on oikeus olla se, mikä he todellisuudessa ovat: uralilainen kansa, joka puhuu omaa kieltään.

LÄHDELUETTELO

- Arvat 1977 = Arvat, N. N.; Skiba, Ju. G. *Drevnerusskij jazyk*. Kijev 1977.
- Bolšaja Entsiklopedija = Bolšaja Entsiklopedija. *Dvenadtsatyj tom*. Landau–Melamed. Sankt-Peterburg 1903.
- Bubrih 1947 = Bubrih, D. V. *Proišoždenije karel'skogo naroda*. Petrozavodsk 1947.
- Grünthal 1997 = Grünthal, Riho. *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. – Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki 1997.
- Itkonen 1983 = Itkonen, Terho. *Välikatsaus suomen kielen juuriin*. - *Virittäjä* 87 (1983).
- Kert 1960 = Kert, G. M. *Nekotoryje saamskije toponimitieskije nazvanija na territorii Karel'skoj ASSR*. - *Voprosy jazykoznanija* 2 (1960).
- Kert 1982 = Kert, G. M.; Mamontova, N. N. *Zagadki karel'skoj toponimiki*. *Izdanije 2-e, ispravlennoje i dopolnennoje*. Petrozavodsk 1982.
- Kiparsky 1956 = Kiparsky, V. *Suomalais-slaavilaisten kosketuksien ajoituksesta*. – *Virittäjä* 60 (1956).
- KOG 1856 = Kantseljarija Olonetskoj gubernii. 17 nojabrja 1856 goda. *Lojanskij pogost*. – *TsGAR, f. 1, op. 46, ed. hr. 21/219, l. 80* (Aunuksen kuvernementin kanslian Kuujärven pogostia koskeva asiakirja).
- Kotškurkina 1990 = Kotškurkina, S. I.; Spiridonov, A. M.; Džakson, T. N. *Pismennyje izvestija o karelah*. Petrozavodsk 1990.
- Kotškurkina 1994 = Kotškurkina, S. I. *Priroda Olonetskoj zemli. Pervyje poselenija*. – *Drevnij Olonets*. Petrozavodsk 1994.
- Moratševskij 1900 = Moratševskij, V. V.; Stavrovskij, Ja. F. *Raspredelenie naselenija Ozernoj oblasti po territorii, ego etnografitšeskij sostav, byt i kul'tura*. – V. P. Semenov (toim.). *Rossija. Polnoje geografitšeskoje opisanije našego otetšestva*. Tom III. *Ozernaja oblast'*. Sankt-Peterburg 1900.

- Nazarenko 1979 = Nazarenko, V. A. Ob etnitšeskoj prinadležnosti priladožskih kurganov. / Laatokan kurgaaniens etnisestä kuuluvaisuudesta. – Finno-ugry i slavjane. Doklady pervogo sovetsko-finljandskogo simpoziuma po voprosam arheologii 15–17 nojabrja 1976 g. / Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset. I Neuvostoliittolais-suomalaisen arkeologisen symposiumin alustukset 15. - 17. marraskuuta 1976. Leningrad 1979.
- Nissilä 1967= Nissilä, Viljo. Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebietes. – SUST 144. Helsinki 1967.
- Popov 1990 = Popov, S. V. Nazvanija studjonyh beregov. Murmansk 1990.
- Šaskolski 1979 = Šaskolskij, I. P. Problemy etnogeneza pribaltijsko-finskih plemen jugo-vostotšnoj Pribaltiki v svete dannyh sovremennoj nauki. / Lounais-Baltian itämerensuomalaisten heimojen syntyperän ongelmia nykytieteen perusteiden valossa. – Finno-ugry i slavjane. Doklady pervogo sovetsko-finljandskogo simpoziuma po voprosam arheologii 15 - 17 nojabrja 1976 g. / Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset. I Neuvostoliittolais-suomalaisen arkeologisen symposiumin alustukset 15.–17. marraskuuta 1976. Leningrad 1979.
- Turunen 1946 = Turunen, Aimo. Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit. – SUST 89. Helsinki 1946.

ONNI LYSTI

Globalizacij rikkob pienid kielid

GLOBALISAATIO VÄHEMMISTÖKIELTEN UHKANA

Vähemmistöön kuuluvat kansat on kaikkialla maailmassa miltei poikkeuksetta tunnettu valtaväestön tieltä syrjäisiin erämaihin ja vuorille. Siellä monet niistä ovat karuissa luonnonolosuhteissa pystyneet säilyttämään identiteettinsä, kielensä ja kulttuurinsa meidän päiviimme saakka. Tosin jotkin kansat ovat jälleen joutuneet siirtymään valtaväestön tieltä silloin, kun niiden alueilta on löydetty mineraaliesiintymiä, kultaa, hopeaa, öljyä tms., josta vallanpitäjät ovat tahtoneet saada hyödyn itselleen.

Suomen Lapista, Kittilästä, on löytynyt Euroopan suurin kultaesiintymä. Turha luulla, että alueen saamelaisväestö saisi vaihtaa 'neljäntuulen lakkinsa' kaivoskypäriin! Kanadalaisten johtama kaivosryhmä valitsee työntekijänsä muualta kuin 6000 asukkaan Kittilästä, jossa työttömyysaste on n. 16,7 prosenttia. Näin on käynyt ei vain meillä Suomessa, vaan myös Ruotsissa, Venäjällä ja Amerikas-

sa, niin, kaikkialla maailmassa...

Saamelaiset, joiden alkuperäinen heimonimi oli vuovjos, ovat saaneet nykyisen heimonimensä hämäläisiltä, joiden naapureina tai orjina he elivät, ja viimeisten 500 vuoden aikana heidät on tunnettu koko maasta Lapin pohjoiseen pohjukkaan asti harjoittamaan pronhoitoa elinkeinonaan. Kemin ja Tornion lappi kuoli 1800-luvulla, ja muut 11 saamenkieltä ovat Pohjolassa uhanalaisia kieliä, joista vahvimpana on norjansaame.

Lukija saattaa ihmetellä, miksi mainitsen uhanalaisista vähemmistökansoista ensimmäisinä juuri saamelaiset. Syy on se, että heidän suomalais-ugrilaisen kielensä vaihtuminen suomen kieleen valaisee erinomaisesti valtakielen tuhoisaa vaikutusta vähemmistön puhumaan kieleen.

Samalla tavalla valtakielen alle uhkaavat jäädä nykyään myös suomen murteet, ja niin hyvä

kuin koululaitos monessa mielessä saattaa ollakin, se väistämättä tukee murteiden väistymistä yleiskielen tieltä. Savon murretta pidetään yleisesti voimakkaana murteena. Kun kuopiolaisessa yhteiskoulussa ruotsin tunnilla opettaja kysyy: “Mikä on lippu ruotsiksi?”, oppilas vastaa: “Vaana!” Opettaja: “Veen vaiko ähävän kanssa?” Oppilas: “Ähävän.” Opettaja: “Oekkein!” Kuitenkin kun Savon tyttö tulee Helsinkiin töihin, hän kohta karsii savonmurteen puhetavastaan samaistukseensa työpaikallaan työtovereihinsa.

Suomalais-ugrilaiset kansat ovat vuosituhansien kuluessa levinneet Uralin eteläpuolelta Venäjälle ja lopulta Karjalaan ja Suomeen saakka. Venäjän alaisuuteen jouduttuaan ne ovat olleet samanlaisen syrjinnän ja vainon kohteina kuin muutkin vähemmistökansat maailmassa. Monet niistä ovat joutuneet vaihtamaan kielensä tai hävinneet kokonaan maailmankartalta, kuten muinaiset merjalaiset ja muromalaiset Venäjän nykyisellä ydinalueella. Sulautuivatko nämä heimot johonkin toiseen kansaan, venäläisiin tai muihin, sitä ei historia kerro.

Kielellisesti suomalais-ugrilaiset kansat ovat lähellä toisiaan ja niiden sanastoissa on runsaasti yhtäläisyyksiä. Karjala on lähin sukukielemme ja muodostaa tärkeän sillan itäisiin heimoveljiimme. Vahinko, ettei Mikael Agricola aikanaan sisällyttänyt kirjakieleensä enemmän piirteitä rikkaista itäisistä murteistamme vaan tyytyi lähinnä läntisiin murremuotoihin!

Aikojen kuluessa on kielemme saanut vaikutteita monista kielistä, ensi sijassa germaanisista, balttilaisista ja indoarjalaisista kielistä, mutta “mutkan kautta” myös tiibetistä, mongoliasta ja jopa kiinastakin. Joskus täytyy aprikoida, eikö meillä aikaisemmin ollut omaksumaamme lainasanaa vastaavaa sanaa kielessämme. Kieli on jatkuvan muutoksen alaisena ja ottaa tahtomattaankin vastaan vaikutteita muista kielistä. Seka-avioliitossa vähemmistön kieltä puhuvan aviopuolison kieli muuttuu helposti valtakieltä puhuvan puolison kielen mukaiseksi.

Ennen kuin siirrymme rajantakaiseen Karjalaan, tahdon hetken muistella edesmennyttä Paanajärven Jooseppia. Hän oli mies, joka ensimmäiseksi

kertoi minulle Karjalasta, sen kielestä ja kulttuurista ja sai minut jo 14-vuotiaana kiinnostumaan tästä heimokansasta.

Monilla Karjalan Tasavaltaan, Aunukseen ja Petroskoihin suuntautuneilla matkoillani olen sittemmin päässyt läheisiin kosketuksiin karjalaisten kanssa. Kun kysyn: “Kas sinä pagiset karjalaks?”, saan usein myöntävän vastauksen ja keskustelun ilmapiiri muuttuu välittömästi sydämellisen lämpimäksi. Käydessäni viime kesänä vaimoni kanssa Karjalassa tapaamassa hänen luokkatovereitaan 39 vuoden tauon jälkeen, toi vakiokysymykseni “pagisemisesta” nämä luokkatoverit meille läheisemmiksi. Eräässä kodissa, jossa vierailimme, perheenemäntä halusi välttämättä kertoa, että hänen juurensa olivat Kuujärven lyydiläisalueelta. On tärkeää olla tietoinen juuristaan, ja kun oma kieli on uhattuna, on vieläkin tärkeämpää palata juurilleen myöskin äidinkielen suhteen ja pagista sitä niin paljon kuin mahdollista!

Piipiaseurat ovat tehneet tärkeää työtä kääntäessään raamatun monille rajantakaisille sukukiellemme, joilla aikaisemmin ei ollut minkäänlaista omakielistä kirjallisuutta. Mutta mitä merkitystä on kirjoilla, jos niitä ei osata lukea? Siksi on suurenmoinen asia, että ystävämme Miikul Pahomov ei ole ainoastaan luonut pohjan lyydiläiselle kirjallisuudelle runoillaan ja kirjoillaan, vaan on yhteistyössä Lidia Potašovan kanssa antanut meille myös lyydiläisen ABC-kird'an ja sen jatkoksi lyydinkielisen lukukirjan. Kunpa kaikki muutkin syrjityt vähemmistöt saisivat itselleen oman kirjallisuuden ja aapisen!

Toivotan hyvää ja siunattua joulua kaikille lukijoille. Liittykää mukaan tukemaan lyydin kielen säilymistä!

LÜÜDILAIŽEN LITERATURAN SÜNDÜND

Становление литературы у людиков

Людиковское наречие карельского языка, занимая узкую полосу восточнее ливвиковского наречия представляет собой как бы промежуточное звено между ним и вепским языком (6). Это наречие имеет значительный вепский субстрат.

Людиковское наречие – совокупность говоров, между которыми нередко наблюдаются существенные фонетические различия (2).

Речь карелов–людиков, проживающих вдоль западного побережья Онежского озера вблизи городов Петрозаводска и Кондопоги Республики Карелия, в 1970-е годы по мнению лингвиста А.П. Баранцева «рассматривается как один из распространенных на территории Карелии» наречий карельского языка (2).

В начале XXI века ситуация существенно изменилась, и в развитии и преобладании на территории Республики Карелия в настоящее время доминирует ливвиковское наречие карельского языка. Это вызвано тем, что карелы–людики проживают вблизи двух крупных промышленных городов и быстрее ассимилируются по сравнению с другими группами карельского населения (9).

В современном прибалтийско–финском языкознании людиковское наречие остается малоизученным в научном отношении. На законодательном уровне людиковское наречие не имеет утвержденного алфавита, тем более, литературного языка.

В отличие от других наречий карельского языка, которые преподаются в образовательных учреждениях г. Петрозаводска и Карелии, людиковское наречие преподается лишь в с. Михайловском.

К первым литературным публикациям на людиковском наречии можно отнести публикации текстов-образцов людиковской речи. Впервые такие публикации появились в Финляндии.

В 1872–1873 годах Арвид Генетц опубликовал сравнительно–сопоставительное описание речи людиков, к которому были приложены 24 страницы текстов (10). В 1934 году появился сборник «*Lyudiläisiä kielenäytteitä*» («Образцы людиковской речи») с переводом на финский язык, составленный Х. Оянсуу и другими. В 1963–1964 гг. опубликованы три тома «*Lyudiläisiä tekstejä*» («Людиковские тексты») с переводом на финский язык, записанные Пертти Виртаранта.

В России некоторые людиковские пословицы и загадки собрал и опубликовал в журнале «Живая старина» Н.Ф. Лесков в 1893 году. Загадки были собраны Н. Лесковым преимущественно в Святозере, Пряже, Сямозере, Вешкелицах и Салменицах Петрозаводского уезда Олонецкой губернии. Тексты их переданы на двух языках — карельском и русском. Карельский текст написан русскими буквами, и только для изображения звуков, для которых нет соответствующих букв в русском языке, Н. Лесков обозначил их особыми знаками. Например, средний звук между «а» и «я» изображается как «ä», средний между «о» и «ё» — «ö» и другие. Например:

*Туһа сильмädь, сада киведь –
Верко*

*Тысяча глаз, сто камней –
Сьть*

*Кодиһь туловь коччienь,
таһналэ мянöвь тачиттаять –
нейнь.*

*Домой приходит на возу,
а на дворь заходить
охапками. — Сьно.*

В 1908 г. в Санкт–Петербурге был издан первый словарь людиковского наречия, который составил учитель Михаил Георгиевский. Редактором словаря и автором вступительного слова стал языковед Ф.Ф. Фортунатов. Несколько людиковских сказок приводится в сборнике «Карельские народные сказки», вышедшем в 1967 году, составленном У. Конкка и А. Тупицыной. В 1978 году А.П. Баранцев опубликовал книгу «Образцы людиковской речи», в которую вошли тексты этнографического и фольклорного характера.

Из вышесказанного следует сделать вывод о том, что как и любая младописьменная литература, литература на людиковском наречии карельского языка берет начало от устно–поэтической традиции. Пословицы, загадки, сказки — вот с чего начиналось развитие литературы карел–людиков.

В июне 1991 года в г. Олонец (Республика Карелия) состоялся второй съезд представителей карел, на которой обсуждались вопросы развития языка, культуры карельского народа и другие. «К сожалению, на съезде мы ничего не услышали о проблемах людиков, так как людиковская интеллигенция была на нем представлена, кажется, только Н.Н. Пахомовым...» — говорила Г.Е. Леттиева на «Круглом столе» журнала «Север» в Петрозаводске спустя три месяца после съезда (5).

Однако, и спустя 10 лет Н.Н. Пахомов (Мийкул Пахомов) является единственным представителем людиков среди поэтов и писателей, пишущих на карельском языке. В настоящее время он проживает в Финляндии.

В 1995 году был подготовлен букварь людиковского наречия «Abskird'», который остался неизданным. Букварь людиковского наречия «ABC–kird'», который написан в соавторстве М. Пахомова с учителем Лидией Поташовой, был издан в 2003 г. в г. Хельсинки (Финляндия). М. Пахомов тем самым проявляет деятельную позицию по сохранению людиковского наречия.

Букварь предназначен для учащихся, изучающих этот язык. Данная книга является попыткой разработать письменный язык, придать ему должный статус. Букварь содержит стихи В. Брендоева и М. Пахомова, а также словарь.

В конце 1998 г. в г. Хельсинки (Финляндия) было образовано «Людиковское общество» («Luudiläinen Seura») цель которого — сохранение языка и культуры людиков. Одним из основателей этого общества является исследователь людиковского наречия, писатель Мийкул Пахомов.

В 1999 г. М. Пахомов подготовил книгу для духовного чтения «D'umalan Poig» («Сын Божий»). У национальных представителей появилась возможность читать Библию на родном наречии.

Мийкул Пахомов родился 14 февраля 1967 года в г. Петрозаводске. В семье Пахомовых говорили на людиковском наречии карельского языка. Род Пахомовых происходит из людиковского села Кууярви (с. Михайловское Олонецкого района Республики Карелия), расположенного недалеко от северного берега р. Свирь. Его мать, Майя Федоровна Пахомова, была исследователем литературы Карелии, кандидатом филологических наук и членом Союза писателей.

В 1989 г. М. Пахомов закончил Петрозаводский государственный университет, где обучался на отделении финского языка и литературы.

С 1989 по 1991 гг. работал в Институте языка, литературы и истории Карельского научного центра РАН старшим лаборантом–исследователем. Его главной темой исследовательской работы был родной людиковский язык и прибалтийско–финские языки в целом.

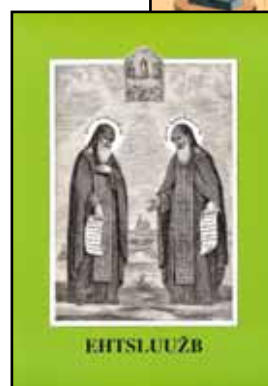
В 1996–1997 гг. М. Пахомов продолжил свое исследование работая на кафедре прибалтийско–финских языков университета г. Хельсинки (Финляндия) в качестве научного сотрудника. В 2000 г. он закончил аспирантуру финно–угорского отделения университета г. Хельсинки и

получил звание кандидата филологических наук. Он исследовал топонимию Кууярви и грамматику людиковского диалекта карельского языка. В своем исследовании М. Пахомов пишет о людиковском языке, не называя его наречием карельского языка, тем самым выделяя ему особое место в группе прибалтийско-финских языков. Старые людики не относят свой язык ни к наречию карельского языка, ни к вепским истокам. Они говорят: «Я не говорю ни по-вепски, ни по-карельски, я говорю по-людиковски». С 2001 г. М. Пахомов работает в православном приходе г. Хельсинки.

По классификации людиковских говоров, впервые предложенной Аймо Туруненом, М. Пахомов пишет на лоянском говоре. Старинное поселение карел-людиков Лояницы (ныне с. Михайловское) расположено примерно в 50 км к востоку от г. Олонца. На языке местных карел оно называется поэтическим именем Кујяг'в, что в переводе означает Лунное озеро (8).

Стихи М. Пахомов начал писать в детском возрасте. Пишет, главным образом, на родном людиковском наречии (михайловский говор, близкий вепскому языку), а также на финском и русском языках. Член Союза карельских писателей с 1999 года. Неоднократно выступал со своими стихами, в том числе на IV финно-угорской конференции по этнофутуризму в Эстонии (2001), на Встрече прибалтийско-финских поэтов в Хельсинки (2002), а также на состязаниях рунопевцев «Калевала ММ-2000» и «Калевала ММ-2002», проходивших в финском городе Эспоо.

Первые стихи М. Пахомова на людиковском наречии были опубликованы в журнале «Punalipri» (ныне «Carelia») в 1989 г. После этого его стихи печатались также и в других периодических изданиях Карелии: в карелоязычной газете «Ота Муа», которая основана в начале 1990 года, финноязычных журнале «Kipinä», газетах «Karjalan Sanomat», «Vienan Viesti» и др., а кроме того в Финляндии в журналах «Karjalan Heimo», «Yliopisto»,

1990- ja 2000-vuozil ilmaha piäznuded lüüdilaižed kird'ad: Tuohuz ikkunas (1993), D'umalan Poig (1999), Lüüdiland (2000), ABC-kird' (2003) ja Ehtsluuzb (2005).

«Elias», газетах «Karjala», «Savot» и т.д.

На страницах этих печатных изданий можно встретить статьи, фольклорные материалы, переводы духовных текстов, прозу и поэзию М. Пахомова. В начале своего творчества поэт активно сотрудничал с молодежным отделом «Тандем» журнала «Punalippi», а в 1991–1994 года был членом редакционного совета этого журнала. Сейчас поэт ведет русскоязычную страницу в журнале «Ортодоксивести» и входит в редакционный совет журнала «St. Isaac's News». Это православные журналы, издаваемые в Хельсинки.

Его первая стихотворная книга «Tuohuz ikkunas» («Свеча в окне») вышла в 1993 г. В нее вошли лирические стихотворения, поэма «Lyudimua» («Земля людиков»), стихи для детей и поэтические переводы.

Одно из важных мест в сборнике занимает поэма «Lyudimua» («Земля людиков»), написанная калевальской метрикой. История «Земли людиков», родного племени начинается следующими строчками:

*Miel' tuli minun piähä,
Himuotab tozi sanda.
Rubedank sanelemaha,
Suank d'o pajatamaha
Āoman Kuudamdärven randal,
Palolambin pit'kal niemel
Lyudimuan algun sanuud...*

Данный отрывок говорит о том, что поэт в своем творчестве использует мотив «Калевалы» Элиаса Лённрота:

*Мне пришло одно желание,
Я одну задумал думу,
Чтобы к пенью быть готовым,
Чтоб начать скорее слово,
Чтобы спеть мне предков песню,
Рода нашего напевы... (4)*

Картины древней жизни (поиски лучшей земли, схватки с врагами, испытания войной со шведским королем и т.д.) изображаются лаконично, буквально штрихами, но целостность у поэта есть (7). Завершается повествование следующими строками:

*Muga ende eletihe,
Lyudim lapsed ruatihe
Omal armhal Lyudimual,
Suuren läniždärven randal.*

*Так раньше жили,
Дети людиков трудились
На своей любимой земле людиков,
На берегу большого Онежского озера.*

(перевод с карельского Э. Алто).

Тем самым поэт попытался выделить в своем творчестве жанр эпической поэмы. С одной стороны, молодой поэт исходит из традиционной поэзии и фольклора, с другой — экспериментирует со свободным стихом. Стихи о родословном древе, о родовых корнях соседствуют у него с размышлениями о современной жизни и личными откровениями (7).

М. Пахомов тяготеет к небольшим стихам, порой в несколько строк. Стихи его ассоциативны, побуждают искать подтекст (7):

*Veneh vahn
airotuo
itki randas.
Uuden venehen
lauduole
anduo
meri suud.*

*Старая лодка
без весел
плачет на берегу.
Новой лодки борта
целует море.*

(перевод с карельского О. Мишина)

Конечно, читатель вспомнит плачущую лодку в «Калевале» и новую, которую начинает делать Вяйнямейнен. Мысль о неизбежности смены поколений здесь еще усилена чувством — печалью по уходящему. Вторая, констатирующая часть звучит жестким гимном продолжающейся жизни (7).

В 2000 г. Институт Снельмана (Финляндия) выпустил стихотворный сборник М. Пахомова «Lüüdiland» («Земля людиков»). Во введении к книге автор рассказывает историю людиковского народа с древнейших времен до наших дней. Все произведения в сборнике систематизированы и включены в одну из трех частей: красную, синюю или зеленую.

Внимательно читая произведения Николая Пахомова, можно проследить состояние самого поэта, увидеть, что его волновало, беспокоило, радовало. В своих стихотворениях поэт выражает теплые и сильные чувства как к своей большой (имеется ввиду Карелия), так и к своей малой (имеется ввиду Кууярви) Родине.

Так, в стихотворении «Kolme K:d» («Три к») автор пишет о том, что самая дорогая для него буква — это буква «к», потому что на эту букву начинаются три самых дорогих для него слова: Калевала, Кууярви, Карелия.

*Kalevala, Kujärv, Kard'al —
omad sanad kaunehed.
Kuna kulgen — sinnai kandan
kallehed K-kird'aimed.*

В своем творчестве поэт обращается к проблеме людиковского языка. Его беспокоит судьба людиковского народа. Но ему не чужда и идея формирования единого карельского языка. Об этом свидетельствует тот факт, что уже в 1998 году он пишет стихотворение «Karjalan huomnes» («Утро Карелии»), в котором делает попытку представить свой вариант единого карельского языка. В этом стихотворении поэт называет Карелию дорогой матерью.

В стихотворении «Lüüdiland» («Земля людиков») он пишет: «Kus oled siä, Lüüdiland — ei kartoil ole sindai» («Где ты, земля Людиков — нет тебя на карте»). Самому людиковскому языку посвящено стихотворение «Lüüdikiel'»:

*Lapsed lüüdikš maltetah,
omal kielel pagištah:
"Kuulgat, buabad-diedad,
müö sanad tiedam!"*

Дети узнают свой язык только от бабушек и дедушек, которые уходят и уносят его с собой. Это стихотворение М. Пахомов включил и в букварь людиковского наречия. Это своего рода обращение к детям-людикам не забывать язык своего народа.

М. Пахомов не обошел в своем творчестве и родной город. В стихотворении, посвященном Петрозаводску («Petruskoiki»), он пишет: «Я не забуду тебя — Петрозаводск!».

Немаловажное место в своих произведениях Н. Пахомов уделяет деревне. В них он описывает деревенскую жизнь, красоту, тишину, быт и жизненный уклад карелов.

Во многих стихотворениях М. Пахомов вспоминает о своих родовых корнях. Например, в таких как: "Diedan kodi" ("Дедовский дом"); "D'uured" ("Корни"); "Kard'alaine külu" ("Карельская баня"); "Muaman mua" («Земля мате-

ри») и других.

В стихотворении «Ken miä olen?..» («Кто я?..») он пишет:

*Pohd'aažen ilman — lapsi,
Heimole hubale — poiga,
Kujarven Iivun Paušin
Obraman Fedyon vunik...*

*Ты дитя суровой Похьи,
Рода древнего потомок,
Из Куярви Ийву Павши
Обрахама Феди внук... (3)*

(перевод с карельского О. Мишина)

Из этого же стихотворения видно, что молодого поэта занимают и вечные вопросы — бытие и человеческое существование, предназначение человека и его место в цепи поколений и в космосе.

*Lagedas Kosmosas — pöly,
Päivääžen sisteman — muri,
Mual pienel — дүв...*

*В безбрежном космосе — пылинка,
В солнечной системе — крошка,
На маленькой земле — зерно... (1)*

Природа Карелии также нашла отражение в творчестве Н. Пахомова. Какая она в разные времена года, что характерно для нее, обо всем этом можно узнать из его произведений. Об особенностях карельского лета, осени, зимы можно прочитать в стихотворениях: "Kard'alaine keza"; "Čoma loppiheze keza..."; "Keza, anda väged, keza..."; "Talven suarn" и других.

Однако, поэт пишет и об одиночестве. В его произведениях часто встречаются фразы типа: üksin häin, üksin eläda, üksinaine ikkun и т.д. В стихотворениях, как в названиях, так и по ходу изложения читатель сталкивается с вопросами,

которые поэт ставит. Кажется, что М. Пахомов сам задает вопросы и сам же пытается найти на них ответы. "Mida miä vuotan, igavoin?" («Чего я жду, тоскую?») в стихотворении «Sügüztie»; «Konzak tulou minun ahtobus?» («Когда придет мой автобус?») в стихотворении «D'oga päiv on toižen päivän moine...».

М. Пахомов не только пишет стихи сам, но и переводит стихи других авторов. В частности, русского поэта Андрея Вознесенского, поэтов Финляндии Валтера Ювы и Юрьё Юлхя, карельских поэтов Яакко Ругоева и Владимира Брендоева, ливского поэта Карла Сталтэ. Также редактировал переводы на русский и вепсский языки стихов финской поэтессы Райсы Лардо. Ее книга «Замерзшие птицы падают с веток» была издана на трех языках в 2001 г. в Ювясколя (Финляндия).

Поэт активно публикуется в различных коллективных сборниках, в таких как «Голоса» (1994), «Mies joka luki runon» («Человек, прочитавший стихи», Хельсинки, 1995), «Omil rogdahil» («У родного крыльца», 1999), «Волны трав» (1998), «Sano, tuuli» («Скажи, ветер», Хельсинки, 2002), а также в антологии писателей Баренц-региона «Здесь начинаются дороги» (Архангельск, 2001), которая издавалась в разных странах на различных языках.

Ряд стихов М. Пахомова был переведен на финский, вепсский, русский, английский и шведский языки.

Творчество М. Пахомова способствует развитию письменного людиковского наречия карельского языка, находящегося под угрозой исчезновения.

Литературное творчество, которое имеется на сегодняшний день на людиковском наречии карельского языка можно отнести к раннему периоду литературного развития и пробуждения национального самосознания.

LITERATUR / ЛИТЕРАТУРА

- 1. Алто Э.Л. Финноязычная литература Карелии // История литературы Карелии в 3-х т. Т. 2. СПб., 1997. С. 171.
- 2. Баранцев А.П. Образцы людиковской речи. Петрозаводск. 1978. С. 5.
- 3. Волны трав. Стихи поэтов Карелии. Петрозаводск, 1998. С. 215.
- 4. Калевала: Карело-финский народный эпос. Петрозаводск, 1989. С. 29.
- 5. Карелы: пути возрождения («Круглый стол» журнала «Север» в Петрозаводске) / Подгот. В. Судаков // Север. 1991. № 12. С. 121.
- 6. Карельские народные сказки. Л. 1978. С. 5.
- 7. Мишин А. «Дать начало песнопенью...»: (Современная карелоязычная литература в исторической перспективе) // Север. 2000. № 10. С. 155.
- 8. Пахомов М. Духовные корни лоянских карел // Север. 1997. № 8. С. 139.
- 9. Серебренников Б.А. Об основных проблемах советского финно-угорского языкознания // Вопросы финно-угорского языкознания. М.–Л. 1964. С. 13–14.
- 10. Genetz A. Vepsän pohjoiset etujoukot. Kieletär. 1873. S. 1–26.

BARANCEVAN ALEKSANDER
LÜÜDIN HUMANFONDAN PREZIDENT

Tervehuzid Lüüdilaižele Siebrale

TERVEHDYSSANA LYDILÄISELLE SEURALLE

Joulukuussa 1998 syntyi Helsingissä muiden karjalahenkisten yhdistysten rinnalle riippumaton kulttuuris-tieteellinen Lyydiläinen Seura, jonka kunniajäsenten joukkoon kuuluvat mm. tunnettu etnografi Roza Nikolskaja (o.s. Tarojeva) ja allekirjoittanut.

Seuran päätavoite on uhanalaisen kielen sekä omaperäisen lyydiläiskulttuurin tukeminen ja tutkiminen. Lyydiläiset ovat Karjalan tasavallan erikoinen karjalaisryhmä. He asuvat Aunuksen, Petroskoin ja Kontupohjan kaupunkien ympäristössä sijaitsevissa kylissä ja asutuskeskuksissa. Heitä on jäljellä noin 10 000 henkeä, joista alle kolmasosa puhuu äidinkieltään.

Ensimmäinen lyydinkielen muistomerkki ajoitetaan 1600-luvun alulle. Siihen kuuluu 11 loitua, jotka ovat koonneet ja kirjoittaneet slaavilaisin kirjaimin kuuluisat kansanparantajat Feodorovit. He asuivat Petroskoin tienoilla sijaitsevassa Jallahden

kylässä. Yli 470 vuotta sitten Feodorovit hoitivat Vasili Shuiskia ja ensimmäistä Romanov-tsaaria Mikaelia. Ylhäisten henkilöiden hoito oli onnistunut ja jallahtelaiset jälkeläisineen saivat palkkioksi vapautuksen maaveroista.

Suurin osa lyydin kieltä ja lyydiläisten kulttuuria käsitteleviä teoksia on julkaistu Suomessa. Juho Kujola, akateemikko Pertti Virtaranta ym. tutkijat ja entusiastit ovat saaneet paljon aikaan.

Toivotan Lyydiläiselle Seuralle menestystä sen jalossa asiassa ja lyydiläisten todellisten ystävien yhteen liittämässä. Olkoon se vapaamielisyyden ja tiedonhalun ahjona. Toteuttakoon se työssään Ortodoksisen Kirkon suuria periaatteita, joita ovat usko Jumalaan, hyveitten harjoitus ja säälintunne ihmisiä kohtaan.

LÜÜDIN KIEL' SUOMES

HELSINGIN LÜÜDIN KIELEN KURS TÄITAB 5 VUOT

OMAN KIELEN OPASTAMINE

Lüüdin kielen opastand Helsingin pravoslaunuoiš siebrkundas zavodiiheze 5 vuot tagaperiin – ezmažkuun 24. päivän vuoden 2002. Pidab mainita, ku Suomes om 60 000, Helsingin alovehel om 18 000 pravoslaunuoid, kudamiš suurim vuit' oma kard'alaižed. Nämä ristikanzad tahtotahe tieta omad d'uured ja opastuda omad kielt. Muga Helsingin siebrkundas rodiiheze Lüüdin kielen kurs, kudaman opastajan mina ruadan. Lüüdin kielen kurs kogodub Helsingin keskučas siebrkundan taluoiš. Kursad pidelimme mugažo Lohjan ja Porvoon kirikuois. Sen ližaks äijiš siebrkundan kirikuois pidelimme kard'alaižid ildačuid.

Täll kursal müö kacuimme kaiked kard'alaižid kielid ja tundustuimme lüüdin ližaks anuksehe, suvikard'alaha (tverinkard'al ja muud südäm-Venän kard'alan dialektad kerdale luges), vienankard'alaha ja vepsaha, kudamad kaik oma eri kieled. Lüüdilaižil, vepsuoil, anuksilaižil, tverinkard'alaižil ja vienankard'alaižil oma mugažo

omad kird'kieled ja literaturad.

D'oga kielen kohtal müö kacuimme kartas sen alovehen, tundustuimme sen nügütilaha ja sill kielel kiritetuhu literaturaha, sen fonetikaha ja morfologijaha, kuudelimme magnetofonal paginuoid sill kielel, lugimme ühtes ja kiändžimme suomeks sill kielel kiritetuid tekstuid. Anuksen ja vienan grammatikan materijalan valmištamižeks otimme Petrouskuoil painetuid opastuzkird'uoid. Lüüdin ja suvikard'alan grammatikan materijalan mina puutuin valmištamaha iče.

Suureks abuks lüüdin opastandaha niškuoi om vuoden 2003 Helsingiš Lüüdilaižel Siebral painetud *ABC-kird'*, kudaman toine kiritaj, Iivanan Lid'a, opastab lüüdin kielt Lüüdimuas Kujärves. Huvad materijalad d'oga kielen ozitamiižeks võib löita Pertti Virtarandan ja Seppo Suhožen kird'as *Näytteitä uralilaisista kielistä III – Lähisukkiellet*, kudam om painetud Helsingiš vuoden 1983. Täha kird'aha kuulub audiokaset, kudamas oma kaikiin suomenroduižiin kieliiin iänitused. Lüü-

Lüüdin kielen kurs Helsingiš 2004.

din fonoezimarkuoikš otimme sen ližaks Kujärven Pit'k Randaane -horan pajuoižed, anuksen – Santtu Karhun rokkviändon. Lugendtekstad anuksen, vepsan, vianan- ja tverinkard'alan kielil löizimme Oma Mua, Kodima, Vianan Karjala ja Karielan Šana –uudižlehtiš. Nämiin lehtiin kaut müö tundustuimme liide-Kard'alan ja Tverin uudehe literaturaha ja rahvahanperindeheze. Opastujiin mielehe diädihe Brendojevan Vladimeran runod ja Suodarven starinkniig *Sunduga*. Kursan opastujad tundustutihe kaikiš vahnembihe kird'uoiohe, ezimarkaks vuoden 1804 Piiteriš painetuhu *Lühüden katehizisan kiändusehe anuksen ja tverinkard'alan kielile*, ezmaižehe lüüdin kielel painetuhu tekstaha – *Seppi Ilmorin starinaha*, kudaman kirit' muštoks Priäžan küläs ja painuoi Suometar-lehtes vuoden 1847 D. E. D. Europaeus.

Kodiruadoks kursalaižed kiätihe tekstuid suomen kielele, valmištetihe grammatikruaduid, kiritetihe ainehkiritusid sill liide-Kard'alan kielel, kudamal hüö tahtotihe. Erased nämiš ainehkiritusiš oma ülen čomad, hüväl kielel kiritetud. Muga eraz opastuj, Olgaššik Matti, siäd' oman it'kun. Kursal opastutihe äijäd ristikanzad, heiden d'oukos oli nügüine Kard'alan Kielen Siebran abumiez Pertti "Peša" Lampi.

LÜÜDIN KIELEHE NIŠKUI

Dälges tundustumišt lähirodukielihe müö süvenimme lüüdilaižiin kielehe, lüüdin dialektuoiohe, fonetikaha ja morfologijaha. D'oga opastuzčasul lugimme lüüdin grammatikad, *ABC-kird'ad* ja literaturahiižid, d'umalahiižid, uudižlehtehiižid tekstuid lüüdin kielel, kuundelimme Pit'k Randaane –gruppan pajuoid ja kiändelimme niiden tekstuid suomeks. Nügü nämäd tekstad ja kursal siätud kiändused kuulutah Pit'k Randaazeen pajokird'aha *Pajod*, kudaman ühtes pajo-CD:n ke Lüüdilaine Siebr ja Muailman muzikan keskuč piäsetahe teravas ilmaha. Kursan opastuj viändontiedaj Tarja von Creutlein kirit' lüüdi-pajuoin notad.

Pidab mainita, ku lüüdin kielen tila om kaikiš liide-Kard'alan kieliš pahemb. Lüüdikiel' võib kado da muan piäl ülen teravas. Lüüdikiš nügüde pagizob

vai kobraine miehid. Lüüdid opastetahe tänämbä vai Anuksen rajonan Kujärven küläs. Ülen om žiäl', ku Priäžan ja Kompohd'an rajonuoioš, kus eletahe dostalid lüüdikuoid, ei ole mi mittušt lüüdin kielen opastandad. Kujärves opastaj Iivanan Lid'a vedab kaks kerahmod lapsihe ja vahnembihe niškuoi, kudamad kogodutahe klubataluoioš. Ei voi elgeta, mikš lüüdin kielt ei sua enambad opastada Kujärven školas.

Lüüdin kielen opastand Kujärven školas zavodiiheze enamb ku viižtošt vuot tagaperiin, ku Iivanan Lid'a rubez' opastamaha lapsile omad kielt. Siluoi müö Lid'an ke siädimme latinan pohd'al lüüdin asad libo kird'aimes. Edespiä Lid'a valmišt' kaiken opastandmaterijalan iče. Kaiken ližaks hän kiändž Kujärven lüüdikiš Maiju Lassilan roman *Spičkkuuhe*, kudam om vie painamata.

Vuoden 1993 nägi ilman ezmaine lüüdilaine runokird' *Tuohuz ikkunas*, kudam painetihe Petrouskuoi Kard'alan vähaluguhiižiin rahvahiin fondan tugel. Toine lüüdinkielehiine runokird' *Lüüdiland* piäzui ilmaha Kuopios vuoden 2000. Se painetihe Snellman-institutatan serijas.

Suuren abun lüüdin kielen piästandale ja vard'uoičendale andab Lüüdilaine Siebr rü, kudam pandihe pohd'ale Helsingiš vuoden 1998. Kaiken muun ruadon rindal Lüüdilaine Siebr painuoi kolme kird'ad lüüdin kielel ja valmišt' kaks kuvalehted, kudamad oma vuoden 2003 painetud Karjalan Heimon Kujärven temanumer ja Siebran oma vuoz'leht' Lüüdilaine, kudam piäzui ilmaha kezal 2005. Vuoden 1999 Siebr piäst' ilmaha d'umalahiižen lugendan kird'an *D'umalan Poig*, kudamaha kuulub kaksküment kahesa Uuden Testamentan starinad, pravoslau nuoid malitvod, D'umalan käsköd ja d'umalahiižed runod. Vuoden 2003 nägi ilman lüüdin kielen opastuzkniig *ABC-kird'*. *ABC-kird'an* lopus om sananik, kudamaha oma keratud kaik opastuzkniigas olijad sanad. *ABC-kird'as* om 156 lehtekül'ged. D'atkoks täha *ABC-kird'aha* müö ühtes Iivanan Lid'an ke valmištimme suurehkon lugendkniigan, kudaman kuvad piirtihe iče Kujärven lapsed.

D'UMALAHIIŽED KIÄNDUSED

2.9.2005 piäzui ilmaha vie üks d'umalahiine kird', kudaman painuoi Lüüdilaine Siebr. Sen nimi om *Ehtsluužb*. Kird'aha kuulub papiližen ja papitoman ehtsluužban kiänduz, huomez-, eht- ja süömižmalitvod, Äijänpäivän D'ovanhelij lüüdin kielel. Nämäd d'umalahiižed tekstad oma kiätud kirikonsluavin ja suomen kieles. Lüüdilaižiin kiändusiin ližaks kniigas oma papin sanad, kudamad oma kiätud ühtehiižele kard'al-anuksen kielele, kudamas varzinaž-kard'al ja anuks suletahe ühtehe. Kniigan ezisanan dälges om kirituz, kudamas sanutahe d'umalahiižiin kiändusiin ja kard'alaižen literaturan historijaha niškuoi.

Zavodiin kiäta ehtsluužban tekstuid vuođen 2001, konz Kard'alan Kielen Siebras oli siätud d'umalahiižiin kiändusiin ruadd'ouk, kudamaha mina kuuluin. Valičin oman kiänduzruadon koh-taks d'uuri ehtsluužban sikš, ku sen võib sluužida mugažo papita ja diakata. Enimad malitvod ehtsluužbas lugob prostuoi ristikanz – lugij. Ninkošt sluužbad om kebd' pidada kut Suomen, mugai liide-Kard'alan pravoslaunuois siebrkundiš. D'o vuođen 2003 ezipuolel müö pidimme ezmaižen ehtsluužban omal kielel Espoon Tapiolan kirikos, kus oldihe kard'alaižed ildačud. Dälges sida sluužiimme mugažo muiš Helsingin siebrkundan kirikuois. Vuođen 2004 Tapiolan kirikos pidimme ehtsluužban ja 200 vuot kard'alaižele kird'ale -pruaznikan. Ezmai-ne *Ehtsluužb*-kird'an ozituz oli mugažo Tapiolan kirikos Kujärv-ildačus 22.2.2006. Lüüdilaine Siebr pruaznui omad kniigašt vähä müöhembra, 27.5.2006 Helsingiš pidetus Lüüdiapäivän pruaznikas. Molembiš

prezentacijuois vahnebb papp iža Teppo Siili pidi sluužban lüüdin kielel.

Voin sanuda: d'umalahiižiin tekstuoin kiändamiine omale kielele ei ole kaikiš kebd'emb ruad. Ainos pidab eččida sanuoid, kudamid d'ogapäivähiižes paginas ei ole. Se om suur' huol', kut koheta rahvanan paginkiel' kird'kielen tazole. Pidab muštuoitada: kird'kiel' om se kiel', kudamal ezivuoros kiritetahe. Sana "kird'" merkičob kiritust, kiritamišt, kniigad, assad, kird'aimt, markad. Ühte-hiine kird'kiel' ühtištub rahvahan. Ka pagišta-se, hot kut võib!

Iče olen ainos pidanu sil'mal XIX vuož'sadan kiändusid, kudamiin siädajil oldihe nedžo proble-mad. Ezimarkaks Hristosan nimi om nämis vahnuois tekstuois – Sünd, "Hospodi" om Herr ja muga ede-leze. Nämäd sanad olen ottanu mugažo omihe kiändusihe ja tahton, ku ned diädaiz meiden kird'kielehe. Mugai toižiin rodurahvahiin ezimarkad voidaiž meile abutada. Pravoslaunuoil Koltan lappalaižil oli sežo problem "Hospodi"-sanan ke, ku heiden paginkieles om sama venänperahiine sana, kudaman hüö tahto-tihe vajehtada kird'kielele omaha. Sana "herr" lapin kielele kaku meilgi merkičob "virgherrad". Sida kac-cumata hüö antihe sanale "herr" uuden merkičusen – "Hospodi".

Oman kielen vard'uoicend ja kohendamiine om suur' ja arvokaz ruad. Kieleta meid, lüüdilaižid, ei ole. Täma pidab muštada meile kaikile. Meile kaikile pidab ruata, ku meiden armaz lüüdikiel' diäiž eloho, ku diäiž eloho meiden kuolnuziin dieduoin ja buabuoin miel'. Täma om meiden pühä velg. Velg, kudam meile pidab maksada omale rodole.

MAIJA KUJÄRVILAAŽELE TÄIDUIŽ 80 VUOT

31. heinkuud 2006 Maija Pahomovale-Kujärvilaažele täiduiž 80 vuot. Hän oli suur' lüüdilaine literaturan tutkij, kudam omiš' Kard'alan literaturale kai-ken oman eloigan. Maija Kujärvilaane om Pahomovan Maijan kiritajannimi. Hän rodiiheze 1926 kujärvilaižiin pereheze Anuksehe, kus hänen tuat Kujärven D'ogensuun Obraman Fed'uu oli sill aigal ruados. Kard'alan tiedkeskučan ruadajad, kudamiin ke Maija Kujärvilaane ruaduo äijäd vuoded Petrouskuol, sanutihe: "Maija om viäzumatuo ruadnik", ja se om tott. 1967 Maija suai lapsen, ka kahtes kuus piäliči dälges rodindad hänele pidi mända tagazehe ruadole. Poigan kätküd seižui muaman ruadstolan noste, kus muam kirit' üöd ja päiväd. Lapsen kazvatamiizes abut' Maijale hänen oma muam Deisijan Pekkoni Ouči, kudam armast' oman Kujärven muan ja lüüdin kielen kaikel südämel. D'o penzijal oldes Maija abut' nuorile tutkijuole, kudamad hänen kaut suadihe armastamaha Kard'alan literaturan ja oman tutkimuzruadon, ja nuorile kiritajile.

Maijan tuat Obraman Fed'uu ruaduo torgunalal ja hänt siirtihe puaksus kohtas toižehe. Ühtes hänen ke pitkin Kard'alan muad ajal' mugai pereh. Lapsestuzvuoziil Maija opastui Petrouskuol, Kalevalas ja Kujärven školan, kudam diäi ilmaižeks igaks hänen mielehe. Vuoziiin mänduhut Maija tutkii Kujärven školan historijan Kard'alan tazavaldan arhivas ja kirit' skolaha niškua Kard'alan lehtiš – "Licei" -kulturilehtes 7-8/1997, "Carelias" 7/1997, "Omas Muas" 4.2.1999. Suadud tiedod hän tündž nügüižehe Kujärven skolaha, kus rubetihe pruaznuimaha školan pohd'alepanon päiväd ja andamaha arvod endižaiguon opastajile. 1999 Kujärven školan oli suur' pruaznik – 100 vuot školan pohd'alepanendad. Täman rindal Maija suai tiedod D'ogensuun Pahomovan, Vdovinovan ja muiš Kujärven roduiš 18. vuoz'sadaha suai, sihe Kard'alas olijad dokumentad lopihezebad. Maija löiz' arhivas mugažo arvokahad dielokird'ad Kujärven muahuden ja Kujärven pühän

Maija Kujärvilaane (oig.) ja kreivitar Valerija Dmitrijevna Prišvina Kivačunkoskel Lüüdimuas heinkuus 1965.

Dürgin kirikon historijas. Suadud tiedod hän anduo lüüdilaižile, puaksus kirit' kujärvilaižile, kudamad eletahe Kujärves, Anukses, Suomes, Čerepoucas ja mujal.

10. elokuud 1938 NKVD pidat' Maijan tuatan Obraman Fed'uun Kalevalas ja pani hänt tär- mäha. Hänele oli pandud politikahiižen kontrrevolucijan artikl'. Obraman Fed'uun pereh – akk Ouči, kolme 9–15-vuodišt tütärt ja viižkuuhiine poig Adolf – dälges kodiečindad ja pagizutamišt ajetihe irdale kodiš piä. Suurel vaival hüö piästihe Kujärvehe Oram-diedan no. Muokihe kaccumata Obraman Fed'uu püzüi lujan hengeli ja tabal, eigi kadotanu ni tirmäs ristikanzan arvod. Hän lujas kielzihe allekiritada NKVD:l valmištetud tundustust ja kävüi Gulagan uadus piäliči. Dälges tuatan pidatandad NKVD pagizut' ja muokič 12-vuodišt Maijad. Hüö tahtotihe panda Maijan pagizmaha omad tuatad vastaha ja kiendamahakse hänes piä. Neičuk ei andanu perikš. Äijäd vuoded huba Maija kanduo "kulakan vunukan ja rahvahan vragan" haukundnimed. Dälges Obraman Fed'uun kuolendad perestroikan ja glasnostin aiga Maija suai hänen nimen puhtištetuks, Obraman Fed'uu suai täiden rehabilitacijan. 23.2.1994 Kard'alan

tazavaldan prokuror anduo Maijale todištusen siiš, mi iče Maija om politikahiižen repressijan tirpaj.

Voinan aiga 1941–1944 Maija oli evakuacijas Permin oblastiš. Sigal Maija lopii školan ja siid opastui Osa-lidnan opastajiinopištos. Vuoden 2000 Kard'alan tiedkeskučaha tuli kird'aine Osa-lidnas piä. Opastajiinopištos, kudamas Maija opastui evakuacijan vuoziin, avaidub muzej ja sigal liinob Maijale omištetud oma čupuine. Maija tüödž sinna fotod ja muud materijalad, mida hänes kuzütihe. Dälges voinad Maija lopii Kard'alaž-suomelaižen opastajiinstitutan 1946 ja Kard'alaž-suomelaižen universitetan 1950. 1953–1956 häin opastui d'atkopastujan Tiedakademijan Muailman literaturan institutas Moskovas ja lopii sigal aspiranturan. Dälges aspiranturad Maija tuli ruadole Kard'alan tiedkeskučaha Petrouskuole, kus häin ruaduo 1956–1983 vahnemban tiedruadajan virgas. Hänel oli filologijan licenciatan tiedarv (1962). 1976 hänt oteitihe Kard'alan kiritajiinliitoho. Kard'alas hänt kucutihe ruadonveteranaks, antihe tazavaldan kiitetun kulturanruadajan arvnimen.

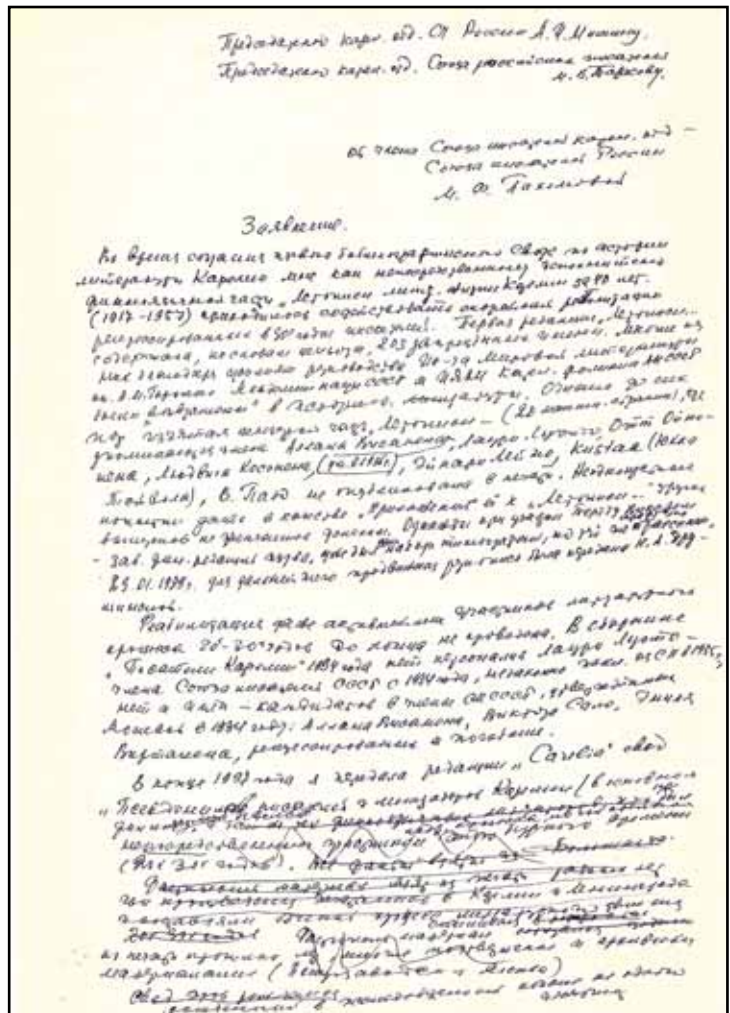
Maija kirit' 6 monografijad, sadakundan akadem- ja leht'kiritust, valmišt' literaturantologijuod ja muud. Hänen literaturkiritused kuulutahe Kard'alan literaturan historijaha (1969), Neuvostoliiton monikanzaliižen literaturan historijaha (1972–1974), ühtehiižihe tutkimuzkniiguohhe Karelad (1983) ja Karelskuo ASSR (1986), muihe suurihe kird'uohe. Maija piäst' ilmaha literaturkniigad "Karelija v tvorčestve sovetских pisatelei" (Petrouskuo 1974), "Žanrovo-stilevõje iskanija sovremennoi prozõ Kareliji" (Petrouskuo 1981) ja muud. Enambal häin tutkii Kard'alan literaturad, suomelaž-ugrilaižiin rahvahiin literaturad ja kiritajan Prišvinan Mihailan kirituzruadod, kudam kirit' luondonfilosofijas ja lüüdilaižiin amuižes muas – Bjarmalandas. 1957 Maija ümbärz' d'algai endižed lüüdilažküläd Änižel ja Valgedmerel, kus oli Prišvinan Mihail. Äijad vuoded Maija kirit' kird'aižid Prišvinan leskele kreivitarele Valerija Dmitrijevna. Kreivitar lüübii Kard'alan, Petrouskuole kävüdes häin eli Obraman Fed'uun pertiš. Obraman Fed'uu lahd' uot' hänele Prišvinan muzejaha niškuo oman kaššalin, samanlaižen ke Prišvinan

Mihail ümbarz' Änižen da Vienan muad. Prišvihaha niškuo Maija kirit' kird'ad "Prišvin i Karelija" (Petrouskuo 1960) ja "M. M. Prišvin" (Leningrad 1970). Dälgimažvuoded Maija abut' ranskalaižele Prišvinan tutkijale Francoise Burgunale, kubam kirit' ja soit' Maijale Sorbonnas piä.

Täidel südämel Maija ruaduo Kard'alan literaturan hüväks. Häin pani pohd'ale Kard'alan literaturan kronikan, kudamale häin anduo luguta väged ja aigad kuolendpäiväha suai. Pahomovan Maijal ja N. S. Poliščukal siätud "Letopis' literaturnoi žizni Kareliji (1917–1961)" painetihe Petrouskuol 1963. Ende sida Petrouskuol 1959. vuodel nägi ilman heiden "Letopis' literaturnoi žizni Kareliji za 40 let". Müöhemba Maija toimit' ja abut' siäta kaik nuorembad Kard'alan literaturan kronikad. Kronikan 1917–1961 ezmaižes toimituses oldihe mainitud 1930. vuozil repressuotuin kiritajiin nimed, heiden kird'ad ja antud heiden tiedod, ka tarkištajad-cenzorad pühkitihe ned kaik kronikas piä. Müöhemba Maija opii panda nämäd tiedod muihe kronikuohe, ka cenzorad ainos vai oteitihe ned irdale. 1989 Maija anduo oman "Ližadused Kard'alan literaturan kronikaha (1917–1961)" -kiritusen literaturantutkijale N. A. Prušinskajale, kudam publikui sen omal nimel Petrouskuol 2005 dälges Maijan kuolendad. Prušinskajan kniigas täda Maijan kiritust ei mainita ni ühtel sanal. Muga diäi peitoho kogonaine Maijan elon ja ruadon vajeh, se, kut häin kaikel vägel tahtuo saada rehabilitacijan 1930. vuoziin Kard'alan suomelaižile kiritajile.

Maija mugažo puolišt' üksiin kard'alašt rahvahankiritajad Rugojevan Jaakkod, konz Rugojevan sanutihe nacionalistaks ja hänen romanon "Ruokoranta" tahtotihe kielta. Maija oli ezmaine, ken kirit' anukselaižen Brendojevan Vladimeran runuoš ja abut' lugijuole elgeta niiden suuren merkičusen rahvahan kulturale. Häin kirit' kird'an Nuoriin literatuuron epos (Leningrad 1977), kudam om edeleze äijän literaturantutkijan stolakniig kutt Budapeštas, mugai Mari Elas. Hätken aigad häin oli kird'ažvajehtuses hungarilaižen professoran Domokoš Peteran ke, virolaižiin ja moskoyalaižiin kulturansiadajiin

Maija Kujärvilaazen kird'aine (lehtekül'g 1) Kard'alan kahten kiritajinliiton piä-miehile Mišinan Armasele ja Tarasovan Maratale, kudamas häin kuzüb heiden abud oman kiritusen "Ližadused Kard'alan literaturan kronikaha (1917–1961)" painamiižehe. Kirituses häin lugi repressuotuin Kard'alan suomalaižiin kiritajin nimed ja heiden kird'ad.

ke. Neuvostoliiton rajan tagana häin oli vai ühten kierdaizen, IV Finnourgistuon Kongessas sügüzkuus 1975 Budapeštas, kudam kaikeks igaks diäi hänen mielehe.

Maija Kujärvilaane armast' lüüdin kielt ja rahvast. Vezipizaraine silmäs häin kacui Kujärven "Pit'k Randaane" –gruppan ozitust, kudaman tüöndž kierdan Kard'alan TV. Heiš Maija kirit' Anuksen rajonan lehtehe "Olonija" 30.1.1996. Häin keraz' sanuod, folklorad ja muid materijaluod omal kielel. 1964 häin siäd' tutkimuzmatkan Kujärvele. Lüüdin kielen ozas Maija pagiz huolen ke, häin selgedas nägi, ku ni ken Kard'alan tazavaldas ei tahto tueda sambujad lüüdin kielt. Häin sanui: lüüdilaižed oma Venän amuine pohd'uzrahvaz – Čuud', kudam om sulanu venälaižihe, ja sikš lüüdikiel' om d'alos arvo-

kaz, kut Kard'alan, mugai kaiken Venän kulturele ja historijale. Lüüdin kielt häin pidi vahnana oman kielen eigi kard'alan ni vepsan dialektan. Maija ei voinu elgeta, mikš lüüdikuole ei ankuo tued oman kielen piästusehe niškuo, kut vepsuole ja anuksilaižiile.

Maija Kujärvilaane kuol' suobatpäiväl 12. heinkuud 2003 viäran tervehudenhuoldon tähte. Suobatan 19.7.2003 hänt pandihe muahe Petrouskuon Besoucan kalmižmuale Obraman Fed'uun ja Deisijan Pekkon Oučin kalmuon keskehe.

Maija Kujärvilaane oli Lüüdilaižen Siebran arvonsiebralaine. Häin anduo Siebrale ja lüüdin azijale suuren tugen ja abun. Maijan lüüdikiritused Lüüdilaine Siebr painuo "Karjalan Heimoin" Kujärven numeras 9–10/2003 ja "Lüüdilaižen" ezmaižes numeras 2005.

ARDEH KAŠŠALIS

MMM

*Mill miä maksan mamoin maidon,
mamoin maidon, magedan?
Mill miä maksan mandžoin maidon,
muard'an maidon, oman muan?
Mill miä maksan buaban maidon,
minun muaman vahnemban,
Oučin, muamain vahniman?
Mill miä maksan Maijan maidon,
minun Maija-muaman?
Mill miä poloine maksan?*

DIEDAN KODI

*Kus harvas pohd'an päiväine
d'o paštau ikkunoiš,
on diedain kodi kuldaine,
on minun heimo koiš.*

*En miä müönü kodimuada, ei!
En sida unohtant,
konz lembe tuuli mindai vei
ja otti toine rand.*

*Sil randal, ezmai vierahal,
ma uuded runod löüzin,
ja Suomen lindun süiben al
ma omad rahvast puolištan
i paginoil i künzil.*

*Kus harvas pohd'an päiväine
d'o paštau ikkunoiš,
on diedain kodi kuldaine -
on minun südäm koiš.*

MUAMAN MUA

*Valgedaižed kərbäižed
minun ikkunas langetah.
Valgedaižed koivuižed
minun muaman muas kazvetah.*

*Ei tieda muam minun huolid,
ei näge mindai igävas,
konz muštelen niid čomid vuozid
muaman kodiš Kard' alas.*

*Lindud valgedad, kajagad,
meiden kodihe sai lendagat,
muamal tervehut sanugat!
Sinne muga on pitk minun matk...*

D'UURED

*D'uured minun, minun süväd d'uured!
Tüö külän muldah mänette.
Oldah siga dārv dai mäged suured,
oli siga kirik kaužman ke.*

*Sinne matk ei ole lühüd d'alo,
sadoin kilometroin tagana
seižuu meiden puine rodutaloi
Pitkändärven pitkäl randalla.*

*Sügüzvihmas seižuu kodi üksin
küünälpizaraižed ikkunal.
Aigan tuuli lüüb vahnoih uksih.
Vunukoid häin vuottau atkalal...*

ARDEH KAŠŠALIS

*Kandan takkad läbi aigas,
kandan ardeht kummallišt
läbi üös, läbi päiväs
Obram-diedan kaššalis.*

*Sil ed osta leibad laukas,
ed ni mäne kabakkah -
vaiku oman randan rahvaz
sida arvos pidetah.*

*Kaššalis ei ole kuldad,
eigi ole hobedad -
on vai vahnad kanzanrunod,
lüüdin sanad armahad.*

Kujärven Obraman ja Obraman Fed'uun kaššalid.
Foton ott' runuoin kiritaj.

RAHVHAN SANAD

Paloniemen Iivanan Lid'ale

*Siä ištud rindal, heimosizar,
meiden rahvhhan sanuud saneled.
Päiväl, üöl d'atkub täma kiža,
kadotud vaa oma kandlehed.*

*Miä kiritan ned sanad tiedmašinal,
ku iele muud d'o kandleht.
Muštah panen tiedod igaliižed –
anda vard'uučob niid bumagleht.*

*Vunukuule siästa dieduun sanad –
vaiku hengiiš oliiž oma kiel'.
Kahtes südämes om nedže ruanad,
kahtes piäs om ühtehiine miel'!*

*Voi, Kard'al, kalliž kodimua!
Kui sindai armastan,
en voi ma sida sanuda,
ku olen edahan.*

*Ned mustad pertid randaižel,
ned niitud vihandad,
ned rustad hongad zor'aižel -
kaik oldah armahad.*

*Ma sinne lindun lendaižin,
ka siibed leikattih.
Ma sille laulun laulaižin,
ka n'okan salbattih.*

HEIMON HENGED

HEIMON HENGED

*Aiguuš huomesel nouziin,
küzüin Äniždärven randal:
"Kusak miä löidan meiden
heimon kird'atoman däl'ged?"
Kirgui kajag aldons huar'al,
vezilindu milii sanui:
"Ala eči sida lidnas,
tühdäs külmäs kivitaluuš!
Vastaduz om tuulen soitos,
alduun tuskahiižes laulus.
Teiden rodun ezi-ižad,
tiedajad däl'gimaažed
peittihe ned henged kiviih,
pandihe i puhi i vedeh –
muga ounaz vieraz miez
käziil ligaažiil ei koske,
muga nuor'sugupolvut
hel'med meren pohd'as poimib!"*

kiritetud Kujärven lüüdin kielel

ДУШИ ПЛЕМЕНИ

*Рано поутру я выстал,
Спросил я Онежский берег:
– Где же искать родни следы,
Племни письмян не писавших?
Пестра чайка с волны крутой,
Птица водна мне сказала:
– Не ищи, пригожий, этта,
В городских холодных избах!
Ответ вызнай ты у ветра,
В плаче волнушки тоскливом.
Твои предки вековечны,
Земли ведуны последни,
Схоронили душу в камне,
В деревиньях, стылой воды.
Пускай человек нездеишний
Грязной змеей их не троня,
Пускай же молода пороць
Со дна моря сберя жемчуг!*

Художественный перевод Вячеслава Агапитова на заонежский язык обрусевших Лууди (Прим. ударение на 1-м слогe).

Fotos Heimón henged –runon kiritaj vienalaižen piirdajan Dobrininan Vitalijan kuvan rindal. Runo da kuva hüviin kuulutahe ühtehe.

Foton ott' 2006 Tupinan Toivo.

MINA – LÜÜDIKUO

OLEN LYYDIKKO

*Olen Lyydikko, olen siis Ihminen;
 Olen intiaani ja intiaanien poika,
 Euroopan, Pohjolan ja Taivaan lapsi.
 Veressäni virtaavat vuosisadat.
 Se sai alkunsa Karhun tähdistöstä,
 Se on Suuren Hirven loiston
 Kokonaan valaisema.
 Sillä Rahkoi vihki Kuutamon,
 Se muistuttaa Volгаа
 Ja taivaallista Ilmeniä,
 Siihen laskee Olhava,
 Siitä lähtee Syvärin joki.
 Se syleili Aunuksen kannaksen
 Ja saavuttuaan Valkeamerelle
 Se jäättyi siellä,
 Muuttui valkoiseksi Lumeksi,
 Joka säkenöi talviauringosta.
 Kaikki on valkoista – Vologda, Volga,
 Ja Meri, mutta Ilmeniin
 On kuvastunut Taivaan valo,
 Juuri kuin kirkkaaseen katseeseen,
 Valkosilmäisten Tšuudien –
 Minun ikiomien,*

*Ikivanhojen kantaisieni katseeseen,
 Jotka historiassa tunnetaan
 Uppiniskaisuudestaan,
 Jotka menivät Maahan,
 Mieluummin polttivat itsensä
 Kuin alistuivat vieraaseen valtaan.
 Tšuudin sana ”taba”
 Ei kuitenkaan merkitse uppiniskaisuutta
 Vaan rohkeutta saada suojatuksi oma
 Kieli, kulttuuri ja
 Esi-isien perintö.
 Tämä ”taba” on myös
 Kuningas Amintin jälkeläisen veressä,
 Joka kuohuu kapinassa
 Suvun kuolemaa vastaan,
 Joka kiehuu pyrkimyksessä
 Pelastaa hakkaamiselta
 Omat synnyinjuuret.
 Ne ovat juurtuneet syvälle
 Äänisen utuisiin kalliorantoihin.
 Ne ovat vahvat,
 Eikä pahojen aikojen Tuuli
 Voi niitä irrottaa Kivestä...*

Я – Люудик

Я – Люудик, значит – Человек,
 Индеец я и сын индейцев
 Европы, Севера и Неба.
 В моей крови текут столетья,
 Замешана в созвездии Медведя,
 Большого Лося блеском
 Вся она озарена.
 Ей Рахкой осыятил Луну,
 В ней память Волги
 И небесного Ильменя,
 В нее впадает Волхов,
 Истекает Свирь-река.
 Она объяла Аунус-перешеек
 И моря Белого достигнув
 Там и застыла,
 Превратившись в белый Снег,
 Искрящийся на зимнем Солнце.
 Все белое – и Вологда, и Волга,
 И Море, а в Ильмене
 Отразился свет Небес,
 Как в ясном взоре
 Белоглазой Чуди –
 Моих исконных
 Первобытных предков,

Известных из истории
 Упрямством,
 Ушедших в Землю,
 Предпочивших сжечь себя,
 Чем подчиниться чей-то воле.
 Чудское слово «таба»,
 Однако означает не упрямство,
 А смелость отстоять свое:
 Язык, культуру и
 Наследье предков.
 И эта «таба» есть в крови
 Потомка конунга Аминта,
 Бурлящей бунтом
 Против смерти рода,
 Кипящей всей в стремленьи
 Сохранить от выруба
 Свои родные корни,
 Ушедшие вглубь скал
 Суровых берегов Онего.
 Они – крепки,
 И даже лихолетний Ветер
 Не может их от Камня отодрать...

14.–15.5.2006

Fotos om amuine lüüdilaine soba "Ladogan Čuudi" (10.–13. vuoz'sada). Soban om siädanu Piiterin Sampo-keskuč, autor: Tatjana Bõkova-Soittu. Foto: Sampo-keskuč

Древний женский Лүүди костюм «Чудь Приладожская» (X–XIII в.). Автор реконструкции Татьяна Быкова-Сойтту (Сампо-центр, г. Санкт-Петербург). Фото: Сампо-центр

KODIRANDAANE

Muaman huba kodiine
 Därven randal seižui.
 Nügü se om palanu
 Toižiin kodiin rindal.
 Kodirandal omal
 Taivaz korktemb om.
 Vedut losnijaane
 Omas därves om.
 Puiš oiktaažed oma
 Hubad oksaažed.
 Istaze niil oksii
 Čomad linduižed.
 Hüviin vedaataze
 Pajuud čiičuižed.
 D'alo čoma keza
 Omal randaažel.
 Mitte čoma muahut,
 Kaikiiš paremb om!
 Kaks' vuot d'o liinob,
 Kодиšt ei ole.
 Sügüzül se paluu
 Oman därvenno.
 Ülen žiäl'om kodišt,
 Hoš i olii vahn.
 Ka ed kiända sida -
 D'umalan om vald.

Prosti Siä meid, D'umal,
 Kaikiiš griähusiis,
 Päästa meiden rodu
 Kaikiiš pahusiis.
 Paloniemhe tulen
 Muaman randale,
 Kiiingiita en kacu
 Pertin kohtale.
 Nügüde vaa muštlen
 Omad kandajad,
 Kutt häin meid d'o vas-
 tuu,
 Čajud taričii,
 Štipanikuud paštuu,
 Kodid vard'uučii.
 Oliin miä siid huba,
 Skolas opastuin
 Tolstuuhe hein'argen
 D'uoksendeliin.
 Heinäd kuivatada,
 Panda suatuuhe
 Da ned suabran noste
 Pidii kanta ve.
 Abutiim müö kezal,
 Däl'ges meccaha
 Kävüim kaikel perehel

Muar'ad keraziim:
 Muuruud da i must'uud,
 Zgarbolt, buolad, tuomt.
 Kukuuhuar'al muar'ad
 Kazvuu suohudel.
 Däl'ges školad niid d'o
 Kanduum kodihe.
 Suuriin rengiin otiim,
 Suur'he buče paniim.
 Siid d'o must'uud päčiš
 Kuivziim protiuu'uul,
 Buolad bučiiš oma,
 Zgarblod korzinuuš.
 Pideiiim ve vedes
 Muuruun butiiliiš.
 Kevädel suaim haugiid,
 Lahnuud sügüzül.
 Peziim ned da suolziim,
 Paniim bučiihe.
 Tošti suseduule
 Andliim suömäks ve.
 Tauvel d'auhos žuariim
 Riehtl'as suurembas.
 Siid vaa sormiid nuoliim
 Kalas magedas.
 Kaikeks tauveks liinii
 Meile süömiižiid,
 Täided bučid lihad,
 Muar'uud, kalaaziid.
 Nügü vaaku muštlen
 Nämiid aigaziid.

Runon kiritaj Paloniemen Ivanan
 Lid'a (keskel) vedi Lüüdilaižes Sieb-
 ras štipanikkursan 28.5.2006. Foto:
 Obraman Fed'uun Miikul

TALISMAN

ТАЛИСМАН (MALITV-LUGU)

Я годом – тигрица,
 Я месяцем – львица.
 А Солнце – мой талисман.
 Талисман. Талисман –
 Он меня оберегал.

 Солнце восходит,
 И нет в мире
 счастливей меня!
 Улыбаюсь от счастья я,
 Видя Солнце и радость сына –
 издалека.

 Солнце заходит.
 Тучи застлали
 весь небосвод.
 Метут снегопады.
 Вихрится пурга:
 Сковано стужей
 сердце мое,
 Саваном снежным
 покрыто мое лицо.
 Хрустальная белизна.
 Безмолвная тишина...

Весною Солнце взойдет:
 И все вокруг
 вновь оживет.
 Солнцу навстречу поднимутся разом
 сотни ромашек –
 Маленьких Солнц земных.

И из небесной дали
 Счастливыми глазами
 Сквозь слезы тумана
 Увижу моих внучат
 Бегущими по Золотому лугу
 в солнечных лучах
 С белыми ромашками в руках.

P.S. Свой талисман я сыну
 завещаю,
 В слове его
 воскресая.

4.02.98

ПОСЛЕДНЕЕ ПРОСТИ (IT'KU)

Памяти Н. А. П. – отца моего сына

Я стою у окна
 одна.
 Я пою о тебе –
 тоска!
 Надо мной в синеве
 звезда:
 Я простилась с тобой
 навсегда.
 А-а-а-а.
 А-а-а-а.

На землю легла
 мгла:
 Мы в разлуке с тобой
 на века.
 Небесная высота –
 Бездонная глубина!
 Нежная душа твоя
 Во мне жива...
 А-а-а-а.
 А-а-а-а.

Декабрь. 1997 г.

КРУГ ЖИЗНИ (ELEGIJ)

Я погружаюсь во тьму
 И безмолвие вселенной:
 Уходят земные
 Разноцветье и разноголосье.
 Завершается круг
 Человеческой жизни:
 Человек рождается
 Из неведомой космической дали.
 Обретает слух и зрение
 И улыбку,
 Припадая к груди матери –
 Первому источнику
 Земной его жизни.
 Земной миг –
 Эта настоящая жизнь на Земле –

Вновь сменяется мглой,
 Уходом в бездонную
 Небесную неизвестность.
 Все ощущения волшебства
 Реального земного бытия
 Медленно угасают,
 Приближая неотвратимую разлуку
 С бранным миром.
 Круг смыкается,
 Унося из человеческого бытия
 Во мглу вечной безмолвности и
 Полной тишины.
 Вечной умиротворенности
 И благоденствия.

1998

PUHEGED

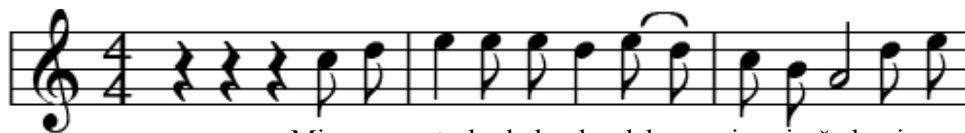
Oi Ukk, armaz D'umalaine,
 Oi Sepp, ilman tagojaine.
 Kut milei eläda täll mual,
 Kut milei kestada tänpäi?
 Anda oma anhelaine,
 Pane pühä Miikulaine
 Milei d'o abutamaha,
 Mindai d'o vard'uočemaha
 Turvaks-se elon toraižes,
 Abuks-se minun ruaduožes.

Ukuo, tatoi taivahaine,
 Ilmuo, siäiden siädajaine.
 Tüönda tänne Turzahaine,
 Anda oma Miikulaine
 Aldoluol abutamaha,
 Vedudel vard'uočemaha
 Turvaks tuulen tobd'as toras,
 Abuks ahavaižen vihas.

OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

LÜÜDIN MUJUD

LÜÜDIN RAHVAHAN PAJO (2006)

Mi- nun at- ka-lad ol- dah si- ni- žed, mi- nun
Mi- nun hei-mo-ni, ko- di- kon-dui- žil nos-ta
Mi- nun at- ka-lad ol- dah si- ni- žed, mi- nun

toi- ve- hed vi- han- dad, :ol- dah rus-ke-dad mi-nun
o- ma kiel' kor-ge- dah! :Čo-ma Lüü-din rand, nou-ze
toi- ve- hed vi- han- dad, :O-ma Lüü-din rand, nou-ze

il- oi- žed Lüü-din mu-jui-žed, ar- ma- had.:
pol-vu- zil nuo-red lüü-di-koid kaz-ve- tah :
pol-vu-zil Sin-dai vuot-ta-u suu- ri ruad. :

Lüüdin rahvahan pajo "Lüüdin mujud" pajatetihe
ezmažkierdan Lüü dipäivän pruaznikas 27.5.2006.
Foton ott' Seppo Tuomi.

LÜÜDIN MUJUD

Minun atkalad oldah sinižed,
minun toivehed – vihandad,
: oldah ruskedad minun iloižed -
Lüüdin mujuižed, armahad. :

Minun heimoni, kodikonduižil
nosta oma kiel' korgedah!
: Čoma Lüüdin rand, nouze polvuzil -
nuored lüüdikoid kazvetah. :

Minun atkalad oldah sinižed,
minun toivehed – vihandad.
: Oma Lüüdin rand, nouze polvuzil -
Sindai vuottau suuri ruad. :

ЛҮҮДИН МУЮД

Минун аткалад олдах синижед,
минун тойвехед – вихандад,
: олдах рускедад минун илойжед -
Лүүдин муюйжед, армахад. :

Минун хеймони, кодикондуйжил
носта ома кизель коргедах!
: Чома Лүүдин ранд, ноузе полвузил -
нуоред лүүдинойд казветях. :

Минун аткалад олдах синижед,
минун тойвехед – вихандад.
: Ома Лүүдин ранд, ноузе полвузил -
Синдай вуоттау суури руад. :

LYYDIN VÄRIT

Minun suruni ovat sinisiä,
minun toiveeni vihreitä,
: ovat punaisia minun iloni -
Lyydin värit, armaat. :

Minun heimoni, kotiseudullasi
nosta oma kielesi korkeaan!
: Kaunis Lyydin ranta, nouse polviltasi -
nuoret lyydikot kasvavat. :

Minun suruni ovat sinisiä,
minun toiveeni vihreitä.
: Oma Lyydin ranta, nouse polviltasi -
Sinua odottaa suuri työ. :

РОДНЫЕ КРАСОТЫ

Я люблюсь лесами зелеными
И озерами с чистой водой,
Озаренными ясными зорями:
Людиланд – это край мой родной!
(Озаренными тихими зорями:
Бьярмаланд – это край мой родной!)

Уже утро украсило родину -
Мой народ, поднимайся скорей.
: Приступи же к труду благородному
Ради будущих Люуди людей! :

Я люблюсь лесами зелеными
И красотами Люуди земли.
: Говорят тебе внуки и родина:
Мой народ, наш язык сохрани! :

LÜÜDIN PAJON CD JA KIRD'

Ühtehižes ruados Helsingiš ruadajan Muailman muzikan keskučan (MMK) ke Lüüdilaine Siebr valmištelob ezmašt lüüdin pajon CD:d ja sihe kuulujad pajokird'ad. Pajokogodusen nimi om *Pajod*. Pajod oma kuulužan kujärvilaižen Pit'k Randaane –gruppan repertuaras. Pit'k Randaane –grupp om rodinuze Kujärvehe 1986 ja su-anu oman nimen Pit'kandärven randaižes, kudamad müöti kujärvilaižed nuored käveltihe ende pajon ja viändon ke.

Pit'k Randaazen pajod iänitetihe Kujärven D'ogensuus 2003 MMK:n ruadajad Kari Hakala ja Ilpo Saastamoinen. Pajuoin tekstad pani kird'ale ja Helsingin Lüüdin kielen kursan tugel kiändž suomeks Obraman Fed'uun Miikul, kudam om mugažo pajokird'an toimitaj. Suomen kieleles englandikš pajod kiätihe Veli Väisänen ja Nicholas Mayow. Pajuoin notad kirit' Tarja von Creutlein.

CD:s ja pajokird'as liinob 24 pajod lüüdin kielele. Lüüdilaine Siebr ja MMK tahtotahe piästada ilmaha tuha Pit'k Randaazen diskad ja pajokird'ad.

Painamme täss numeras ühten ezimarkan lüüdilaižen pajofolkloran kogoduses piäi. Se om Kujärven pajolinduižel Matfijan Malašuuil pajatetud vahn uinotuzpajo, kudam om kiätud mugažo suomen ja englandin kielile.

UINOTUZPAJO I

Baju-baju-bajuižiid,
Pikkaraažiid muruižiid.
Muam last liikutab,
Pikkarašt uinotab.

Tule, uinuune, uinota,
Tule, azuune, azeta
Koivuižiil kord'aažiil,
Lepaažiil regučuol!

Bai-baju-bai,
Löli-löli-löl'.

KEHTOLAULU I

Baju-baju-bajusia,
Pikkaraisia murusia.
Maamo lasta liikuttaa,
Pikkaraista uinottaa.

Tule, Uinonen, uinota,
Tule, Asonen, aseta
Koivuisilla korjasilla,
Leppäisillä kelkoilla!

Bai-baju-bai,
Ljoli-ljoli-ljolj.

LULLABY I

Lull-lull-to sleep,
Little bits and pieces.
Mum rocks the baby,
Small child to sleep.

Come, sandman, bring your sleep,
Come, arranger, set down
With the birch sledge,
With the toboggan made of alder!

Lull-lull-to sleep,
Catch-catch the sleep.

IVANAN LID'A

OL'NED OZAV SIÄ (PAJO)

: Ol'ned ozav siä, šolkada kielel. :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, šolkaa kielüdel.

: Ol'ned ozav siä, šolkada sormel. :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, šolkaa sormudel.

: Ol'ned ozav siä, hlopaa üks' i kaks'. :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, hlopaa üks' i kaks'.

: Ol'ned ozav siä, topaa üks' i kaks'. :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, topaa üks' i kaks'.

: Ol'ned ozav siä, hüpni ülähaks. :

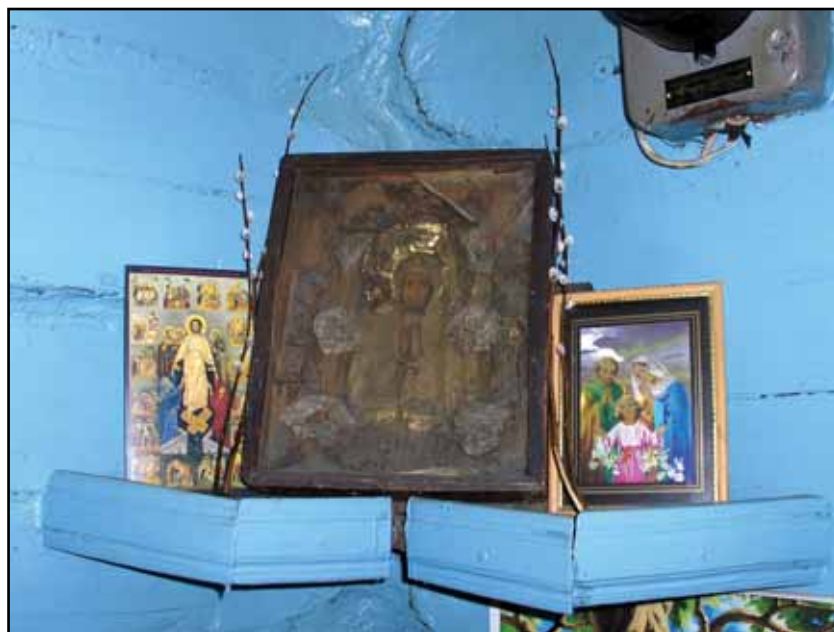
Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, hüpni ülähaks.

: Ol'ned ozav siä, heikaada kierd "Ura!" :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, heikaada kierd "Ura!"

: Ol'ned ozav siä, hill'as pajata "Amin." :

Ku D'umal kaik griähad piästii i lapseks sindaa oti,
Ol'ned ozav siä, hill'as pajata "Amin."

Fotos Pahomovan Väinön d'umalčupp vahnan d'umalkodan ke endiižes Kirilan kodiš D'ogensuus. D'umalkoda om se laud, kudamal seištahe d'umalad. Kujärven D'ogensuu, 2006. Foton ott' OFM.

КУЯРВЕН ЛҮҮДИКШ КИЯТИХЕ ДЕЙСИАН ПЕККОН ПАУШИН ЛИДЯ,
ИЙВАНАН ЛИДЯ ДА ОБРАМАН ФЕДЮОН МИЙКУЛ

TUAT MEIDEN

*Туат мейден, кудамб олед тайвхал.
Пүхә олгаха Синун ними.
Тулгаха Синун валдкунд.
Лийнгаха Синун валд
кутт тайвхал, муга и муал.
Анда мейле тянамбаа
мейден дёгапайвхийне лейб.
И дията мейле мейден велгад,
кутт мюё диятам мейден велгникууле.
Ала веда мейд пахусэхе,
ваа пияста мейд муанитаяс.
Сикиш ку Синун ом валдкунд и вәги и слаув
нүгү и айнос и илмаажекс игакс.
Аамин.*

PSALM 104 (103)

Täda psalmad lugetahe ehtsluuzbas nedalil dai kogoiõhiižes sluužbas d'oga suobatan ja pruaznikpäiväd vaste.

1. Kiita Herrad, minun heng! Herr, minun D'umal, Sina oled ülen suur'! Sinun sobad om arv ja suurus, 2. valgeduz ümbärdab Sindai kaku kateg. Sina oled levitanu taivahan kaku uudimen 3. ja azunu oman huonehen ülähäižiden veziden keskehe. Sina ajeled pilvil kaku kord'al ja matkadad tuulen siibil. 4. Sina paned tuuled Sinun viestiden viendaha ja otad tulen omaks käskülaižeks. 5. Sina azetid muan lujas kohtalehe, liikumata se püzüb ainosa. 6. Sina katuoid merel kaku sobal kaiken muan, ja veded seištihe mägil, 7. ka Sina käskid vezile, ja ned pagetihe, ned d'uostihe kiirehel iärehe, ku d'uraiž Sinun iän'. 8. Siid mäged noustihe, alangod aletihe sihe kohtaha, kudaman niile ozitid. 9. Sina panid rajan, kudamas piäliči veded ei mänguoi, eik tulguoi enambad peitamaha muad. 10. Sina tüöndžid purdeged alanguoihe, veded d'uostahe mägididen keskes. 11. Ned d'uotetahe kaiked zvieriid, mugai meccosl suab d'uoda küläl. 12. Niiden randuoi eletahe taivahan lindud ja čiučetahe oksil. 13. Sina kastad mäged ülähänpiäi, ja mua kandab Sinun ruaduoiden plodun. 14. Sina kazvatad heinän kard'aha niškuoi ja orahad ristikanzan hüväks. Muga andad muas süömiižen 15. ja viinan, kudam ihastutab ristikanzan südämen, ja pühävoin, kudam čomendab hänen ihon, ja leiban, kudam lujendab ristikanzan südämen. 16. Täidütahe Herran puud, Libanonan kedrad, kudamad Häin ištut', 17. lindud pezuoitutahe niiden oksile, ja kurged eletahe kuuziž. 18. Korgedad mäged om koziden kodi, kiviruopahad – dänüoiden. 19. Sina panid kuudaman d'agamaha aigad, päiväine tiedab oman laskun. 20. Sina luadid pimedan, ja liinob üö, siluoi kaik mecczvierid tuldahe irdale. 21. Nuored levzvierid rōngütahe suališt, pakitahe ičele süömišt D'umalal. 22. Päiväine nouzob, hüö mänoba iärehe ja viertahe omihe pezihe magatta. 23. Siluoi ristikanz lähtob ruadolehe ja ruadab ehtaha suai. 24. Lugematomad oma Si-

nun ruadod, Herr! Kaiken Sina oled siädanu viiahudel, mua om täiz' Sinun luadinduoid. 25. Mugai meri, suur' ja laged – siid om luguta suurid ja pienid žiivatuoid. 26. Siga matkatahe laivad, siga om Leviantan, kudaman luadid sinne kižadamaha. 27. Hüö kaik vuotetahe Sinus, ku Sina andaižid heile süömiižen omal aigal. 28. Sina andad heile, ja hüö otetahe, Sina avaidad oman käden, ja hüö täidütahe hüvüdel. 29. Ku kiändüd iärehe, hüö hämästütahe, ku otad iärehe heiden hengen, hüö kuoldahe ja tuldahe müöste muan põlüks. 30. Ku tüöndad oman hengen, heid luaditahe, muga uudištad muan ihon. 31. Arv olgaha Herrale ilmaižeks igaks, anda Häin ihastub omid ruaduoid! 32. Häin kacahtab muale, mua säräidab, Häin koskob mägihe, ned savudaškatahe. 33. Kaiken igan mina kiitan Herrad, mina pajatan D'umalale, kuni elän. 34. Anda minun pajo pädob Hänele, mina ihastun Herrad. 35. Anda griähkänluadijad kadotahe mual, algaha olguoi enambad d'umalatomid! Kiita Herrad, minun heng! Arv D'umalale!

Laps pagenob indianlaižiin no, miez eččib omid d'uurid.

Orgos Eläj

EVANGELIJ IOANNAD MÜÖTI

EZMAANE LUGU

1. Edespiä olii sana, se sana olii D'umalan rōndal, se sana olii D'umal.
2. Häin olii aluspiä D'umalan rōndal.
3. Kaik oma suadud proškend'ad hänes tagaači, da häneta ei ole siānuze ni mida, mida om siānuze mual da taivahal.
4. Hänes olii elo, da elo olii ristikanzan vaugandamiine.
5. Vaugdumiine nāgub pimedas, pimed ei sida elgenda.
6. Olii ristikanz D'umalal tūötud; hänen nimi Johannes.
7. Häin tulii sanomaha vaugandumiizes, anda kaik ustaze hänen kautt.
8. Ei häin olnu se vaugtus, no häin tulii vaugtust potverdima.
9. Tozivaugtus, kudam vaugendab d'oga ristikanzan, olii tulemas maailmaha.
10. Muailmas häin olii, maailm om hänen kautt suanu spuasend'an, i maailm ei hänt tunnu.
11. Häin tulii omin noste, omad ei ottud hänt vastaha.
12. Ükskaik kaikiile, kudamad ottihe hänt vastaha, häin anduu vägen tulda D'umalan lapsiikš; niile, kudamad ustihe hänen nimen.
13. Kudamad ei olguu rodinuzebad veres eik lihan māzras, eik ristikanzan māzras, om rodinuze D'umalas.
14. D'umalan sana tulii lihaks i elii meiden keskes, müö kacuim hänen čomusehe, mugošt čomutt, kutt aino Poigal i Tuatal, se olii kaik tozipraud.
15. Johannes potverdii hänes da i iānezehe heikii sanuul: "Tämä om se, kudamad miä sanuin: se, kudam minun dälgehe tulob, om olnu minus edelpiä, sill häin om olnu edelpiä kutt miä."
16. Hänen paranduksen müö olem kaik suadud, da armahduksen piäle.
17. Sille vald om antud Moisejan kalt; armastus da praud om tulnu Iisusan Kristuksen kaltt.
18. Ei ni ken ole D'umalad nähnu ni konz; ainog poig om Tuatan helmas, om hänt sannu.
19. Da se om Ioannan sanund, kutt d'evrejad tūötihe hänen noste Jerusalemaha papiid kuzümaha hänel: "Ken siä oled?"
20. Siid häin tundust', ei kiel'nu sanumas: "Miä en ole Kristus."
21. Hüö kuzitihe hänel: "Ken siä oled? Oledök profetta?" Häin sanui: "En."
22. Muga hüö sandihe hänele: "Ken oled, voižiim anta tiedon niile, ken sindaa tänne tūönčii? Mida sanud omas ičes?"
23. Häin sanui: "Miä olen kirguj iän' toižes muas, kutt om Esaias sannu."
24. Tūöndajad oldihe staroverad;
25. Hüö kuzitihe hänel, sandihe hänele: "Mikš siid valatad, ku ei ole Risttud, ni Elia, ni se profetta?"
26. Johan heile sanui: "Miä valatan vedel; no heiden keskes seižub häin, kudamad tūö ett tukuu.
27. Häin om se, kudam tulob milii müödaha minun dälgehe, miä en ole himokas piästamaha.
28. Tämä olii Betanijas D'ordanan toižel puolel, kus Johannes olii valatamas.
29. Toižen päivän häin nāgii Iisusan tulemas läheli i sanui: "Kacu, D'umalan Karitsa, ken ottab kaik mual griähad.

30. Tämä om olnu minun edes, häin om olnu ende mindaa.

31. Miä en tunnu hänt, sen tähte häin tulii Izrahelihe, miä olen tulnu vedel valatamaha.”

32. Johannes potverdii sanuul: ”Miä nägiin Hengen, laskiie taivahas ku linduine golubaane vauged, se diäi hänen ougale.

33. Miä en tunnu hänt; no häin, kudam tūönč mindaa vedele valatamaha, sanui milii: ’Se, kudam diäi ougan piäle, siä nägiid Hengen, kudam laskeze i diäb, häin om se, kudam kastab Pühäl Hengel.’

34. Miä olen sen nähnu i olen potverdinu, häin om D’umal.”

35. Toižen päivän Johannes seižui meste siga, hänen ke olii kaks hänel opastetud last.

36. Kiinit’ kacundan Iisusaha, kudam siga kävel’, häin sanui: ”Kacu, D’umalan Karitsa!”

37. Ned kaks opastetud lapsed kuuldaže hänen paginan i müödatetaze Iisusad.

38. Muga Iisus kiändui da zametii heid müödatamas, sanui heile: ”Mida tüö ečitt?” Hüö sandihe hänele: ”Rabbid” – se om perevod: učitel’ad. ”Kus siä eläskendeled?”

39. Häin sanui hänele: ”Tulgat da nägett.” Kus häin eläskendel’, da oleskendel’ hänen noste sen päivän. Siluu olii kümminenč hetki.

40. Andres, Simon Pietarin vell’, kudam olii toine niis kahtes, kudamad oldihe kuuldu, mida Johannes sanui, da vard’uutud Iisusad.

41. Häin vastuu ezmaa vell’en Simonin i sanui hänele: ”Müö olem löitüd Messijan”, se om perevodas: Kristus.

42. Häin vii hänt Iisusan no. Iisus kin’dit’ kacundan hänen piäle i sanui: ”Siä oled Simon, D’ohanneksen poig; sinun nimi om olemas Keefas”, kudam perevo-

ditud om Pietari.

43. Toižen päivän Iisus tahtuu lähta Galilijaha i tabata Filipuksen i sanda hänele: ”Astu müödaha.”

44. Filip olii Betsaidas, Andreksen da Pietarin lidnas.

45. Filip tulii Natanaelin no da sanui hänele: ”Müö olem löitüd sen, kudamas Moisej zakonas da profeetad oma kiritetud, Iisusan, Joosefin poigan, Nazaretas.”

46. Natanael sanui hänele: ”Voibik Nazaretas tulda mida hüvütt?” Filipp sanui hänele: ”Tule i kacu”.

47. Iisus nägii Natanaelin tulemas rōndale, sanui: ”Kacu, oiged izrail’aine, kudamas ei ole vigad!”

48. Natanael sanui: ”Miš siä tunded?” Iisus otvetii da sanui hänele: ”Ende kutt Filipp sindaa kucui, kuni olii vingujan puun all, miä sindaa nägiin.”

49. Natanael otvetii i sanui hänele: ”Rabbi, siä oled D’umalan Poig, siä oled Izraelin cuar’.”

50. Iisus otvetii hänele i sanui: ”Sen tähten, kudaman miä sanuin sili, miä nägiin sindaa vingujan puun all, siä uskod. Siä suad nähta suurembad, kutt nämä tähted.”

51. Häin sanui hänele: ”Todehezehe, todehezehe sanun teile: tüö suatt nähta taivahan vauktan raipaduksen i D’umalan anhelan nouzmas ülähaks i lasmas alahaks Ristikanzan Poigan piäle.”

Meiden Ezikodi oli Adaman tähtištös (Ota-vas). Lapin bokas sida sanutahe Suureks Hirveks, suvemba – Kondijaks, d’ogahiine omad totemad müöti.

Orgos Eläj

BJARMAD – LÜÜDILAIŽIIN AMUINE NIMI

Бьярмы – легендарное имя Лүүди народа

*Puaksus kuului suures torgus
Ruočin dai Venän pagin.
Tutihe kaik Lүүidin rahvast,
Tietihe Lүүidimuan.
Bjarmaks kucui sida ruoč,
Permaks kirgui venälaane.
(из поэмы Lүүidimua)*

Древнескандинавские источники называют Лүүди народ бьярмами. В скандинавских сагах Страна Бьярмов выступает под названием *Bjarmaland*, в англо-саксонских известиях – *Beor-mas*. Бьярмаланд, или Биармия – это та земля, которая открывалась взору норвежских викингов со стороны Белого моря. Она охватывала все морское побережье, доходя на юго-западе до Юго-Восточного Приладожья, где во времена викингов находился историко-культурный центр Лүүди поселения. Здесь, на юго-востоке Ладоги, в 10–13-м веках существовала возникшая под влиянием шведских викингов Алдейгьюборга (Старой Ладоги) древне-Лүүди курганная культура, распространявшаяся на Олонецкий перешеек. Конец этой культуры связан с приходом христианства на Ладогу из Новгорода.

Из Юго-Восточного Приладожья древние Лүүди по Свири достигали Онежского озера, откуда шли водные пути к берегам Белого моря. Берега Белого моря славились некогда обилием зверя, пушнины, рыбы и другими промыслами. Еще в 17-м столетии Лүүди промышленники ездили на китовый промысел в Беломорье, о чем свидетельствуют материалы заговоров, записанных на Лүүди языке в то время (см. статью *Kümnenendž puheg*, публикуемую в этом номере). Беломорье было знакомо древним Лүүди, пользовавшимся той водной системой, где ныне проходит Беломорско-Балтийский канал, задолго

до прихода сюда карел и коми. Здесь мы находим названия Лүүди происхождения: Сегозеро ”Ясное озеро”, Пудож ”Рукав реки”, Пинега ”Малая река”, Кодино (пос. Онежского р-на Архангельской обл.) – ср. ген. ед. ч. *kodin* ”дом”, Шожма – в Каргополье и у куярвских Лүүди, а также многие другие топонимы, встречающиеся в Карелии и в сопредельных областях. Занятые освоением Северной Приботнии карелы вышли к Белому морю не раньше 13-го столетия. В 14-м веке коми достигли истоков Северной Двины. Вполне вероятно, что имеющие светлую внешность коми-зыряне произошли от бьярмов-Лүүди. На это указывает и название «зыряне», которое восходит к Лүүди слову *sürd'a-* со значением «край, сторона».

Bjarmaland libo Biarmia Olaus Magnusen Merikartas (Carta Marina, 1539).

Бьярмаланд, или Биармия на Морской карте Олауса Магнуса (*Carta Marina, 1539*).

Скандинавское название Bjarmaland восходит к Лүүди-язычному *Peramua* "Задняя земля" точно так же, как и русское Пермь, а позднее – Пермь, которое было потом перенесено на коми. Еще в 1781 г. историк Михаил Чулков описывая восточную часть Бьярмаланда сообщал: «Пермия, или Биармия далече простиралась от Белого моря вверх около Двины реки, где обитал народ Чудский, торговавший с Датчанами и другими Нормандцами... Народ почитал Идола, называвшегося Иомала. В таком избыточном состоянии Пермия была еще во время самых первых князей Варяжских и достигла до времен великого князя Владимира I» (Историческое описание российской коммерции... том I, кн. I, Спб 1781). Как известно, при князе Владимире в 988 г. было принято христианство. По Чулкову, восточным центром Бьярмаланда был г. Холмогоры. Наряду с Пермью у новгородцев бытовало имя Заволоцкой Чуди, упоминаемое в летописи. Историю этнонима Чудь мы рассматриваем в статье *Lüüdin rahvahan sündünd*, публикуемой в этом журнале. Заволочье, т. е. «за Волховым» или «за волоком», – это та земля, которая находилась севернее Новгорода. Таким образом, новгородский топоним Заволочье соответствует Бьярмаланду норвежских викингов.

Круг земной (*Heimskringla*) представляет собой собрание саг о норвежских конунгах с древнейших времен до 1177 г. Его написал около 1230 г. Снорри Стурлусон (*Snorri Sturluson*). Сага об Олаве Святом (*Ólafs saga ins helga*) занимает в Круге земном третью часть. В этой саге, кроме прочего, говорится о путешествии норвежских викингов в Бьярмаланд на Белое море и Северную Двину (в саге – река Вина), имевшее место в 1026 г. Там они ограбили жертвенник бьярмов, в котором находился курган и изваяние бога Йомали. Имя бога бьярмов Йомали, переданное скандинавами, восходит именно к древней Лүүди форме *Jumal* с выпадением конечного гласного на конце слова, ср. кар.-фин. *Jumala*. Форма

Heborippuz (12. vuoz'sada) suviliide-Ladogan lüüdilaižis kurganuoiš. Nedžo hebo- ja sorzrippused (1.–2. vuoz't. dälges Sündüd) löitihe Arhangelskuoin gubern'an bjarmalaižis kurganuoiš.

Шумящая подвеска Конек (12-й в.) из Лүүди курганов Юго-Восточного Приладожья. Такие же украшения с коньками и уточками (1–2-е тыс. н. е.) находили в Архангельской губернии в курганах, оставленных бьярмами.

Bjarmad-lüüdikuoid veneht vedamas Olaus Magnusen Merikartas.

Бьярмы–Лүүди волокут лодку на Морской карте Олауса Магнуса.

Jumal встречается также и в Лүүди заговоре, записанном в 17 в. (текст заговора публикуется в статье Kümnenendž ruheg в этом номере).

Публикуем далее главу СХХХІІІ из Саги об Олаве Святом Снорри Стурлусона в переводе

Ю. К. Кузьменко (Круг Земной, М.: Наука, 1980), где рассказывается о походе норвежских дружин Карли и Торира Собаки в Страну Бьярмов – древних Лүүди.

SNORRI STURLUSON

HEIMSKRINGLA. ÓLAFS SAGA INS HELGA

СХХХІІІ

Ту зиму Олав конунг провел в Сарпсборге, и у него было там большое войско. Он послал Карли халогаландца на север страны. Карли сначала отправился в Уплэнд, потом двинулся на север через горы и добрался до Нидароса. Там он взял из конунгова добра столько, сколько тот ему разрешил, и выбрал себе корабль, подходящий для поездки, в которую его послал конунг, а именно — для поездки на север в Страну Бьярмов. Карли заключил с конунгом договор: каждому из них должна была достаться половина прибыли от этой поездки.

Ранней весной Карли повел свой корабль на север в Халогаланд. С ним отправился и его брат Гуннстейн. Он тоже взял с собой товаров. На корабле у них было около двадцати пяти человек. Ранней весной они отправились на север в Финнмёрк.

Торир Собака, узнав об этом, послал своих людей к братьям. Он просил передать, что тоже хочет летом плыть в Страну Бьярмов и предлагает плыть вместе и добычу разделить поровну. Карли с братом велют передать Ториру, что у того должно быть двадцать пять человек, столько же, сколько у них. Кроме того, они хотят, чтобы вся добыча была поделена между кораблями, кроме вымененных товаров. Когда гонцы То-

рира вернулись обратно, он уже спустил на воду большой боевой корабль и приказал готовить его к плаванию. Он взял с собой своих работников, и у него на корабле оказалось около восьмидесяти человек. Все на этом корабле подчинилось Ториру, и поэтому вся добыча в походе должна была достаться ему. Когда Торир был готов к плаванию, он повел свой корабль на север вдоль берега и встретил Карли с братом у Сандвера. Дул попутный ветер, и они вместе отправились в плавание.

Когда Торир встретился с братьями, Гуннстейн сказал своему брату Карли, что, как ему кажется, у Торира слишком много людей:

— *Я думаю,* — продолжал он, — *что нам лучше вернуться. Плыть дальше нам не следует, так как Торир может сделать с нами все, что захочет. Я ему не доверяю.*

Карли отвечает:

— *Я не хочу возвращаться, но, по правде сказать, если бы я знал дома на Лангей, что Торир Собака отправляется в плавание с нами, взяв с собой так много людей, то и мы должны были бы взять с собой людей побольше.*

Братья поговорили с Ториром и спросили, почему вышло так, что он взял с собой гораздо больше людей, чем было установлено. Тот ответил так:

— У нас большой корабль, поэтому нам и нужно много людей. И я считаю, что в таком опасном походе никто не будет лишним.

Все лето они плыли, как позволял ветер. Когда ветер был несильный, быстрее шел корабль Карли и его брата, и они тогда оказывались впереди, а когда ветер дул сильнее, то впереди шел корабль Торира. Они редко оказывались рядом, но каждый все время знал, где другой.

Когда они приплыли в Страну Бьярмов, они пристали у торжища, и начали торг. Все те, у кого было, чем платить, накупили вдоволь товара. Торир накупил много беличьего, бобрового и собольего меха. У Карли тоже было много денег, и он тоже накупил много меха.

Когда торг кончился, они отправились вниз по реке Вине и объявили, что не будут больше соблюдать мир с местными жителями. Потом они вышли в море и стали держать совет. Торир спросил, не хотят ли они пристать к берегу и добыть себе еще добра. Ему ответили, что хотя, если только добыча будет богатой. Торир говорит, что если поход удастся, то добыча будет, но возможно, что поход многим будет стоить жизни. Все сказали, что готовы отправиться в поход, если есть надежда захватить богатую добычу. Торир говорит, что есть такой обычай, что, если умирает богатый человек, все его имущество делят между умершим и его наследниками. Мертвому достается половина или треть, но иногда еще меньше. Это сокровище относят в леса, иногда зарывают его в курганы. Иногда на этих местах потом строят дома. Он сказал, что к вечеру все должны быть готовы отправиться в поход. Было решено держаться всем вместе и не отставать от других, если кормчие крикнут, что пора уходить. Они оставили людей охранять корабли и сошли

на берег.

Сначала они шли по равнине, потом начались большие леса. Торир шел впереди братьев Карли и Гуннстейна. Он велел, чтобы все шли, не делая шума.

— *Сдирайте с деревьев кору, —* сказал он, — *так, чтобы от одного такого дерева всегда можно было видеть другое.*

Они вышли на большую поляну. Середина поляны была огорожена высоким частоколом. Ворота в нем были заперты. Каждую ночь этот частокол охраняли шесть местных жителей, меняясь по двое каждую треть ночи. Когда Торир и его люди подошли к частоколу, стражи ушли домой, а те, кто должен был их сменить, еще не пришли. Торир подошел к частоколу, всадил повыше свою секиру, подтянулся, перелез через частокол и оказался с одной стороны ворот, а Карли тоже перелез через частокол и оказался с другой стороны ворот. Торир и Карли одновременно подошли к воротам, вынули засов и открыли их. Тут все бросились внутрь. Торир сказал:

— *Здесь внутри ограды есть курган. В нем золото и серебро перемешано с землей. Надо туда войти. В ограде стоит также бог бьярмов, который называется Йомали. Пусть никто не смеет его грабить.*

Они пошли к кургану и выкопали из него столько сокровищ, сколько могли унести в своих одеждах. Как и следовало ожидать, сокровища были смешаны с землей. Потом Торир сказал, что пора возвращаться обратно:

— *Вы, братья Карли и Гуннстейн, пойдете первыми, а я пойду сзади.*

Все побежали к воротам, а Торир вернулся к Йомали и взял серебряную чашу, которая стояла у него на коленях. Она была доверху наполнена се-

ребряными монетами. Он насыпал серебро себе в полы одежды, поддел дужку чаши рукой и пошел к воротам.

Когда все уже вышли за ограду, обнаружилось, что Торира нет. Карли побежал назад за ним и встретил его у ворот. Тут Карли увидел у Торира серебряную чашу. Он побежал к Йомали и увидел, что на шее у того висит огромное ожерелье. Карли поднял секиру и рассек нитку, на которой оно держалось. Но удар был таким сильным, что у Йомали голова слетела с плеч. При этом раздался такой грохот, что всем он показался чудом. Карли взял ожерелье, и они бросились бежать.

Как только раздался грохот, на поляну выскочили стражи и затрубили тревогу, и скоро норвежцы со всех сторон услышали звуки рога. Они побежали к лесу и скрылись в нем, а с поляны доносились крики и шум, туда сбежались бьярмы.

Торир Собака шел позади своих людей. Перед ним шли двое и несли мешок. Содержимое его было похоже на золу. Торир брал из мешка эту золу и разбрасывал позади себя. Иногда он бросал ее вперед на своих людей.

Так они вышли из леса в поле. Они слышали, что их преследует войско бьярмов с криками и страшным воем. Бьярмы выбежали из леса и бросились на них с двух сторон. Но им никак не удавалось подойти настолько близко, чтобы их оружие могло причинить норвежцам вред, и норвежцы тогда поняли, что те их не видят. Когда они подошли к кораблям, первыми на корабль сели Карли и его люди, потому что они шли впереди, а Торир далеко отстал и был еще на берегу. Карли и его люди взошли на корабль, убрали шатер и подняли якоря. Потом они поставили парус,

и корабль быстро вышел в море.

А Торир со своими людьми задержался, так как их кораблем было гораздо труднее управлять. Когда они наконец подняли парус, Карли со своими людьми уже был далеко от берега. И вот и те и другие поплыли по Гандвику.

Ночи были светлые. Они плыли и днем и ночью, пока Карли и Гуннстейн однажды вечером не пристали к каким-то островам. Они убрали паруса, бросили якоря и стали ждать отлива, так как им мешало сильное течение. Тут подошел Торир со своими людьми. Они тоже остановились и бросили якорь. Потом они спустили лодку. В нее сел Торир и еще несколько человек. Они поплыли к кораблю Карли и Гуннстейна. Торир поднялся на корабль, и братья приветствовали его. Торир потребовал, чтобы Карли отдал ему ожерелье:

— *Я думаю, что справедливее всего будет, если я возьму себе все те сокровища, которые мы там добыли, так как только благодаря мне нам удалось выбраться оттуда без потерь. А вот из-за тебя, Карли, мы подверглись большой опасности.*

Карли говорит:

— *Половина всего добра, которое я добыл в этом походе, принадлежит Олаву конунгу. Ожерелье я хочу отдать ему. Поезжай к нему, если хочешь, и, может статься, он отдаст тебе ожерелье, если не захочет оставить его себе, потому что я взял его у Йомали.*

Торир отвечает, что он хочет, чтобы все они высадились на остров и поделили там добычу. Гуннстейн говорит, что начинается прилив и пора плыть дальше. И они подняли якоря. Когда Торир это увидел, он сел в лодку, и они поплыли к своему кораблю. Карли и его люди поставили па-

рус и были уже далеко, когда людям Торира удалось наконец поставить парус. Они так и плыли дальше. Корабль Карли шел все время впереди. Но и Торир старался плыть как можно быстрее. Так они плыли, пока не достигли Гейрсвера. Это — первое место, где корабли, плывущие с севера, могут причалить. Они приплыли туда к вечеру и подошли к причалу. Торир поставил свой корабль внутри бухты, а Карли и Гуннстейн причалили ближе к морю.

Люди Торира разбили шатер, а он, взяв с собой очень много своих людей, сошел на берег и отправился к кораблю Карли. Там уже тоже был разбит шатер. Торир окликнул их и попросил братьев сойти на берег. Братья с несколькими людьми сошли на берег. Тут Торир завел опять тот же разговор. Он просил их снести на берег всю захваченную в походе добычу, чтобы разделить ее. Братья сказали, что нет никакой надобности делать это, пока они не приплыли домой в населенную местность. Торир говорит, что нет такого обычая, чтобы делить добычу только по возвращении домой и так полагаться на честность людей. Они поговорили еще немного, но согласия не достигли. Тут Торир пошел обратно, но скоро остановился и попросил, чтобы его люди подождали его. Он зовет Карли и говорит:

— *Я хочу поговорить с тобой с глазу на глаз.*

Карли пошел к нему навстречу, и когда они встретились, Торир воткнул в него копье так, что оно пронзило его насквозь. Торир сказал:

— *Теперь ты попомнишь, Карли, человека с Бьяркей, и я думаю, что ты узнал копье. Оно когда-то отомстило за Тюленя.*

Тут Карли умер, а Торир со своими людьми вернулся на свой корабль. Гуннстейн и его люди видели, как погиб Карли. Они побежали туда, взяли его труп и отнесли на корабль. Они убрали шатер, втащили сходни и отчалили. Потом они поставили парус и поплыли дальше. Торир и его люди видели это. Они тоже убрали шатер и стали поспешно готовиться к отплытию, но когда они поднимали парус, веревка оборва-

лась, а парус упал поперек корабля. Прошло немало времени, прежде чем Ториру и его людям удалось снова поставить парус. Гуннстейн со своими людьми уже был далеко в море, когда корабль Торира наконец тронулся с места. Корабль Торира шел под парусом, но его люди еще и гребли. Так же шел и корабль Гуннстейна. И те и другие старались плыть как можно быстрее, и плыли и днем и ночью. Расстояние между кораблями сокращалось медленно, так как они вошли в проливы между островами, а там удобнее было плыть небольшому кораблю Гуннстейна. Но все же Ториру удалось приблизиться к ним. И когда Гуннстейн со своими людьми подошел к Ленгьювику, они причалили к берегу и сошли с корабля. Немного погодя туда же пристал Торир со своими людьми. Они тоже сошли на берег и бросились за теми. Гуннстейну помогла одна женщина, она спрятала его, и говорят, что она была очень сведуща в колдовстве. Торир и его люди вернулись к кораблям. Они захватили все добро, которое было на корабле Гуннстейна, и нагрузили его камнями. Они вывели корабль во фьорд, прорубили в нем дыры и потопили его. После этого Торир со своими людьми вернулся домой в Бьяркей.

Гуннстейн и его люди стали пробираться домой, как могли. По ночам они переправлялись на небольших лодках, а днем прятались на берегу. Так они пробирались, пока не миновали Бьяркей и не выбрались из владений Торира. Гуннстейн отправился сначала домой на остров Лангей. Он пробыл там недолго, потом поплыл на юг и не приставал к берегу, пока не приплыл в Трандхейм. Там он пошел к Олаву конунгу и рассказал ему о том, что произошло во время их похода в Страну Бьярмов. Конунг был очень недоволен. Он предложил Гуннстейну остаться у него и сказал, что позаботится о его деле, как только ему представится возможность. Гуннстейн принял его предложение и остался у Олава конунга.

LÜÜDIMUA 1994, PÄIVNIK

Kezakuus 1994 allekiritanu ja savolaine leht'miez Rouhen Ürjö ümbärthe sinižel Ford-mašinal kai-ken Lüüdimuan. Ezmažmatkuoil meile abut' mugažo Pekkažen Viola. Müö kerazimme lüüdin sanuoid ja tahtuoimme suada parembad tiedod siiš, äijängi lüüdilaižid om vie olemas. Olimme äijiš lüüdin küliš pohd'- ja kesk-Lüüdimuas, Kujärves – Kard'alan tazavaldan Kompohd'an, Prižan ja Anuksen rajonuois. D'oga küläs müö küzüimme rahvahan da kielen nimed, avadimsanuoid ja refleksivverbuoin formid. Sen ližaks tiedustelimme, omgi küläs lüüdilaižid eläjid. Täss numeras painetahe ezmaine vuit' päivnikad, kudamad mina pidelin matkuoil lüüdilaižiin no. Päivnikan ezmažes vuutiš pagin om pohd'ažlüüdilaižiin kielehe ja oluoihe niškuoi.

– OFM

18.06.1994

POHJOISLYYDILÄISTEN LUONA

Matkamme alkoi aamulla Petroskoista, josta minä ja Viola Pekkanen sekä mikkeliäinen lehtimies Yrjö Rouhe lähdimme ajamaan Yrjön sinisellä Fordilla kohti pohjoista.

Kello 12.00. *Kend'är'v* (ven. Kontšezero). Paikallisia lyydiläisiä ei ole tavattu. Haastattelemani noin 65-vuotiaat naiset kertoivat olevansa niiden venäläisten jälkeläisiä, jotka olivat ennen vanhaa koottu ympäri Venäjän maata tekemään töitä Kenjärven rautavalimossa. Kertomansa mukaan rautavalimon perustajana oli Pietari Suuri. Kylässä asuu myös lyydiläisiä ja karjalaisia naishenkilöitä, jotka tulivat tänne naimisiin naapurikylistä, esim. Homselästä ja Prääsästä. Kenjärven nähtävyyksiä ovat vanha autio tiilikirkko ja entisen rautavalimon kivirakennukset.

Kello 12.45. *Homsel'g* (ven. Gomsel'ga). Asukkaat ovat pääasiassa iäkkäitä naisia ja kesävieraita. Pysyvästi asuvia on n. 20 henkilöä. Heidän joukossaan on n. 10 lyydiläistä mukaan lukien kaksi n. 65-vuotiasta miestä. Muut ovat tulokkaita, mm. inkeriläisiä, valkovenäläisiä, venäläisiä. Lapset ei-

vät puhu lyydiä. Itkuvirisiä ei enää osata, mutta on lyydinkielisiä tsastuskoja. Haastateltavana on 77-vuotias Homselässä syntynyt Olga Pavlovna Siljukova, *t'ägalaine* 'täkäläinen'. Keskustellaan hänen kotipihassa. Keskusteluun osallistuu myös toinen nuorempi nainen Aleksandra Feodorovna Juganova (o.s. Petrova), joka on syntynyt Koikarista ja puhuu Koikarin murretta. Sieltä hän sitten meni naimisiin Homselkään. O. P. Siljukova huomauttaa heti, että naapurinsa A. F. Juganova lausuu antamani avainsanat toisin, niin kuin *lapin bokas*, t. s. Vienan puolella. Kylän nimi on lyydiksi *Homsel'g*, illat. *Homsel'gaa*. Se sijaitsee *Homsel'gand'är'v*-nimisen järven rannalla. Koikarissa syntynyt nainen kertoo, että 1,5 km päässä Homselän "suuresta" kylästä, *Tobd'a külä*, sijaitsee "pieni" – *Pien'i külä*.

Esimerkkejä Homselän murteesta:

mina pagižen l'üüd'ikš

müö pagizemme l'üüd'ikš

poig 'poika', *l'ehm* 'lehmä', *suar* 'saari', *d'är'v* 'järvi', *valged* 'valkoinen'

'peseytyä' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *mina pezezen*, 2. p. *sina pezezed*,
3. p. *hän pezezou*

Mon. 1. p. *müö pezezemme*, 2. p. *tiö pezezette*,
3. p. *hüö pezestau*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *mina pezezuin*, 2. p. *sina pezezuid*,
3. p. *hän pezezui*

Mon. 1. p. *müö pezezuimme*, 2. p. *tiö pezezuutte*,
3. p. *hüö pezezutii*

Verbimuotoja: *ruatta* 'tehdä työtä',

prees. 3. p. *hüö ruattau*, *hüö sanutau*

Esimerkkejä Koikarin murteesta, joka on lyydin ja eteläkarjalan törmäysmurre:

poiga, l'ehmä, suar'i, d'är'vi
pien'i 'pieni', tobd'a 'suuri', šina 'sinä'

Kello 15.00. *Päl'är'v* (ven. Pjalozero). Ympäri vuoden asuu kuusi henkilöä. Haastateltavana on v. 1932 syntynyt Zoja Feodorovna Sudareva (*Semonan Zoja*). Keskustelu tapahtuu hänen hirsimökissä, jossa vierailee hänen kesälomalle tullut poikansa perheineen. Z. F. Sudareva kertoo Päljärven seudun muista kylistä: *Niem* (ven. Navolok), siellä nykyään on vain kesämökkejä; *Kud'ž'a* (ven. Kutsin bor), joka on ihan tyhjä; *Kan'ič* (ven. Kanitševa Sel'ga) on palanut sodan aikana. Päljärvellä oli ennen sotaa (*ende voinad*) 40 taloa, joista monet paloivat sodan aikana. Päljärven lyydiläisiä evakuoitiin sodan aikana Siperiaan. Päljärven piirakoiden nimiä ovat *kal'itad, nal'ufkad, kul'bokad*. Pyhän Nikolauksen nimi on *Miikkul* ja Uspenjan päivä on *Emägänpäiv*.

Esimerkkejä Päljärven murteesta:

l'üüd'ikoi
l'üüd'ikiel'
müö pagizemme l'üüd'ikši

poig (mon. nom. *poigad*), *l'ehm, suar', d'är'v,*
valged, rusked 'punainen', *kukoi* 'kukko'

pezesta (*külüs*) 'peseytyä' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *mina pezezen*, 2. p. *šina pezezed*,
3. p. *hän pezezou*

Mon. 1. p. *müö pezezemme*, 2. p. *tüö pezezette*,
3. p. *hüö pezezestau*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *mina pezežin*, 2. p. *šina pezežid*,
3. p. *hän pezež*

Mon. 1. p. *müö pezežimme*, 2. p. *tüö pezežitte*,
3. p. *hüö pezežitii*

Nominimuotoja ja partikkeleita:

spassibo 'kiitos', *emänd* 'emäntä', *Emägänpäiv* 'Uspenja', *ižand* 'isäntä', *küd'ü* 'miehen veli', *ningoine* 'tällainen, sellainen', *kakš kierad* 'kaksi kertaa', *n'ügüde* 'nyt', *šigäl* 'siellä', *t'äga* 'täällä', *ende voinad* 'ennen sotaa', komparat. *vahnembi* 'vanhempi'

Verbimuotoja:

Ind. prees. yks. 3. p. *kudou* 'kutoo'
el'gendau 'ymmärtää'
ruadau 'tekee työtä'

Ind. imperf. yks. 3. p. *kudoi* 'kutoi'
sanui 'sanoi'
loppizui 'loppui'
lopii 'lopetti'

mon. 3. p. (= pass.) *sanut'ii*

Päljärvellä saamme tietoa mahdollisista muista pohjoislyydiläisten kylien kielioppaista, mm. Munjärveltä (Anufrijeva ja Mjuzijevit) ja Haljärveltä (Samukova, asuu Petroskoissa, Tornevinck. 3). Samalla meille kerrotaan, että Kortassissa (ven. Kortaši) ja Sununsuussa (ven. Ussuna) ei ole enää ketään asukkaita.

Lähtiessämme Päljärveltä iäkäs Fenja Komarova pyytää meiltä kyytiä Jyrkänmäkeen. Hän asuu Jyrkänmäessä, mutta hänen perunapeltonsa sijaitsee Päljärvellä, jossa hän on syntynyt. Sinne ja takaisin hän yleensä kävelee jalan. Saavuttuamme Jyrkänmäkeen nainen tutustuttaa meidät omaan naapuriinsa Juho Filippoviin.

Kello 17.00. *D'ürkämmägi* (ven. Jurkostrov). Haastateltava Juho Filippov on syntynyt Koikarissa (*Koikar'i*) v. 1925 ja asuu nykyään Jyrkänmäessä. Oppaamme puhuu Koikarin murretta, joka on hyvin lähellä eteläkarjalaa. Osoittaen omaa kansaa, hän käyttää sekä sanaa *l'üüd'ikoid*, että *karjalazed*, jotka ovat hänen mielestä synonyymeja. Kysymykseen äidinkielestä hän kuitenkin vastaa puhuvansa *l'üüd'ikši*.

Esimerkkejä Koikarin murteesta:

mon. nom. *l'üüd'ikoid, karjalazed
mina pagižen l'üüd'iksī
l'üüd'in kiel'el pagišta*

poiga, lehmä, suari, d'ärvi, valgie, ruskie

pežieda 'peseytyä' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *mie* (~ *mina*) *pežieten*
2. p. *šie* (~ *šina*) *pežieted*
3. p. *hän pežietou*

Mon. 1. p. *müö pežietemme*
2. p. *tüö pežietette*
3. p. *hüö pežiedaa*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *mie* (~ *mina*) *pežiet'in*
2. p. *šie* (~ *šina*) *pežiet'id*
3. p. *hän pežiet'i*

Mon. 1. p. *müö pežiet'immä*
2. p. *tüö pežiet'ittä*
3. p. *hüö pežied'ii*

Seuraava haastateltava on Nina Aleks. Jakovleva, joka on syntynyt Jyrkänmäessä v. 1933. Hän asuu Kontupohjassa, *Kompohd'as el'äu*, mutta joka kesän hän viettää lyydiläissyntyisen miehensä kanssa kotikylässään, jossa he omistavat puolet hirsitalosta. N. A. Jakovleva kutsui meidät pirttiinsä, jossa keskustelu käy tsajupöydän ääressä. Emäntämme puhuu Jyrkänmäen murretta. Hänen mukaan kylässä asuu 21 lyydiläistä perhettä (*21 pereht*). Huolimatta siitä, että Jyrkänmäki on suurehko kylä, jossa on myös koulu, koulussa ei opeteta äidinkieltä, ei lyydiä eikä karjalaa. Jyrkänmäessä on n. 18 koululaista.

Jyrkänmäen naapurikylistä informantti mainitsee seuraavia: *Sagarvoi*, adess. *Sagarvojal* (ven. Krasnaja retška), jossa pysyvästi asuu 2 henkilöä ja on myös kesämökkejä, *Kurhanankülä*, jossa nykyään ei ole ketään asukkaita, *Niem*, jossa asuu yksi perhe kesävieraiden lisäksi, *Rajanguba* (ven. Rajguba) on nykyään ”posjolkka” eli asutuskeskus, *Suar'*

(ven. Lytšnyj ostrov), jossa on ainoastaan kesämökkejä. Muita naapurikylien nimiä on *Pühäniem*, iness. *Pühäniemes* (ven. Svjatnavolok); *T'örökän külä* (ven. Tereki); *Pagastan külä*, iness. *Pagastas* sekä inessiivissa esiintyneet nimet *Lahtes*, *Tiudias*, *Koikaris* ja emt. *Pälärves*. N. A. Jakovleva mainitsee myös paikannimen adess. *Sund'ärvel*. Hän kertoo, että yks. 1. ja 2. persoonan pronomiinien muodot eri kylämurteissa eroavat toisistaan: Jyrkänmäessä on *mina* ja *šina*, Tiutiassa (*Tiudias*) ja Saaressa (*Suar'*) – *ma* ja *sa*, Koikarissa (*Koikaris*) ja Pyhäniemessä (*Pühäniemes*) – *mie* ja *šie*. Pirtin nurkassa seisoo iso *päčč* 'uuni', jonka kalustoon kuuluvat *labid* 'leipäläpio', *uhvat* 'patahaarukka' ja *habu* 'uuniluuta'.

Esimerkkejä Jyrkänmäen murteesta:

mon. nom. *l'üüd'ikoid*

l'üüd'ikiel'

müö pagizemme l'üüd'iks

poig, lehm, suar', d'är'v, valged, rusked, kukoi

pezestä 'peseytyä' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *mina pezezen*, 2. p. *šina pezezed*,
3. p. *hän pezezou*

Mon. 1. p. *müö pezezemme*, 2. p. *tüö pezezette*,
3. p. *hüö pezestau*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *mina pezezuin*, 2. p. *šina pezezuid*,
3. p. *hän pezezui*

Mon. 1. p. *müö pezezuimme*, 2. p. *tüö pezezuite*,
3. p. *hüö pezeščii*

Nominimuotoja ja partikkeleita:

üks 'yksi', *pereht* 'perhettä', *d'aksa iäreh sobad* 'riisu vaatteet pois', *vahn* 'vanha', *katosta ei olnu* 'ei ollut kattoa', *emä* 'äiti', *päčč* 'uuni', *kalmoil kävüidä* 'käydä halmistolla', *labid* 'leipäläpio', *uhvat* 'patahaarukka', *habu* 'uuniluuta', *vast* 'vasta, vihta', *huonduksel* 'aamulla', *lapsen ke* 'lapsen kanssa',

linnas 'kaupungissa', *ižandan emä* 'isännän eli miehen äiti'

Verbimuotoja:

el'äu 'asuu', *pagiškatte* 'puhukaa', *d'iäi polttamatta* 'jäi polttamatta', *d'aksa iäreh sobad* 'riisu vaatteen pois', *katosta ei olnu* 'ei ollut kattoa', *kalmoil kävüüdä* 'käydä halmistolla', *d'uoksendelou* 'juoksentelee'

pagišta 'puhua' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

mon. 1. p. *müö pagižemme, müö emme pagiže*

mon. 3. p. *hüö pagištaa, hüö ei pagišta*

Imperatiivi

mon. 2. p. *pagiškatte*

Kello 18.45. *T'iud'ii* (ven. Tivdija). Automme pysähtyi Tiutianjoen varrelle. Siellä ulkona tapasin naisen, joka suostui haastatteluun. Hän kertoi, että joen nimi on venäjäksi *Tiudijka*, mutta lyydiksi on *Tiudijan d'ogi*. Naisen nimi on Antonina Semjonovna Voloditševa. Hän on syntynyt Tiutiassa (*T'iud'ii*) v. 1923 ja asuu nykyään Kontupohjassa. Hän on lyydiläinen – *l'üüd'ikoi* ja puhuu lyydin kieltä (*l'üüd'ikiel'*): ”*Min'a pagižen l'üüd'ikš.*” A. S. Voloditševa kertoo, että ennen sotaa Tiutiassa oli 100 pihaa ja 500 asukasta. Nykyään lyydiläisiä on vain kourallinen. A. S. Voloditševa kertoo, että Lis-majärvellä (*Lizmär'v*) on n. 10 kesämökkiä ja myös Valkeamäessä (*Valged mägi*) asuu vain kesävieraita.

A. S. Voloditševan puheessa tavanomaisen lyydin *ua* ja *iä* -diftongien sijalla on ensi tavussa *uo* ja *ie*, esim. *suor'* 'saari', *muo* 'maa', *pie* 'pää'. Persoonapronomineissa 'minä' ja 'sinä' esiintyy alkuperäisen *ä:n* aiheuttama *n:n* palatalisaatio, mutta itse loppuvokaali on takavokaalistunut: *min'a*, *šin'a*. Täydellisten *min'a* ja *šin'a* –pronomimuotojen ohella tavataan lyhyitä muotoja *ma* ja *sa*.

Esimerkkejä Tiutian murteesta:

l'üüd'ikoi

l'üüd'ikiel'

pagišta l'üüd'ikš: min'a pagižen l'üüd'ikš

poig, lehm, suor', d'är'v, valged, kukoi

pezestä 'peseytyä' –verbin taivutusta:

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *min'a ~ ma pezezen,*

min'a ~ ma en pezeze

Yks. 2. p. *šin'a ~ sa pezezed, šin'a ~ sa ed pezeze*

Yks. 3. p. *hän pezezou, hän ei pezeze*

Mon. 1. p. *müö pezezemme, müö emme pezeze*

Mon. 2. p. *tüö pezezette, tüö ette pezeze*

Mon. 3. p. *hüö pezestäü, hüö ei pezestä*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *min'a ~ ma pezežin,*

min'a ~ ma en pezezn'u

Yks. 2. p. *šin'a ~ sa pezežid, šin'a ~ sa ed pezezn'u*

Yks. 3. p. *hän pežeži, hän ei pezezn'u*

Mon. 1. p. *müö pezežimme, müö emme pezezn'u*

Mon. 2. p. *tüö pezežitte, tüö ette pezezn'u*

Mon. 3. p. *hüö pezest'ii, hüö ei pezest'ü*

Rouhen Ürjö ottab Filippovan Juhon ja Komarovon Fen'an kuvan Dürkänmäges 18.06.1994. Foto om kiritajan.

Nomineja: *muo* 'maa', *pie* 'pää', *d'ogi* 'joki',
mägi 'mäki', *vahn* 'vanha'
 Verbejä: *pezestä* 'peseytyä',
d'aksasta 'riisuutua'

Seuraava kohteemme on *Valged mägi*. Keskustelen Anna Timofejevna Gurjevan ja hänen sisarensa kanssa heidän talossa, joka toimii nyt kesäasuntona. A. T. Gurjeva kertoo venäjäksi olevansa ”*karelka*”, karjalainen. Hän ja hänen sisarensa muistavat kuitenkin joitakin lyydin sanoja, heidän vanhempansa olivat lyydiläisiä. He kertovat Valkeamäen historiasta, kuuluisasta marmorilouhimosta, jossa ennen vallankumousta ja vielä ennen sotaa louhottiin käsin marmoria. Valkeamäessä siis tapasimme vain kesävieraita.

Valkeamäki on meidän pohjoisin kohteemme, olisimme menneet kyllä pohjoisemmaksi Kortassiin ja Palolampeen, mutta matkalla saatujen tietojen mukaan siellä ei asu juuri ketään, kylät ovat autioituneet. Sama koskee myös etelämpänä sijaitsevaa Karjalan neuvostoaikaisen presidentin Ivan Iljitš Senkinin synnyinkylää Naamoilaa, joka nyt on armeijan käytössä eikä sinne ole pääsyä. Käännymme takaisin kohti Petroskoita.

Kello 22.00. *Lahten külä* (ven. Spasskaja Guba). Olemme Lahten kylässä, joka on isohko posjolkka. Kylässä asuu n. 650 henkilöä. Koulukin on, jossa on 11 luokkaa, 20 opiskelijaa luokassa. Koska ilta on jo myöhäinen, emme ole onnistuneet tavoittamaan nimenomaan lyydiläisiä, joita kertoaman mukaan kylässä asuu melkoinen määrä. Saan kuitenkin tietoja Zoja Fedulinalta, joka on syntynyt (*rodivunnud*) Njolganjärven aunukselaisessa kylässä (*N'olgand'ärvi*, ven. Nelgomozero) ja puhuu aunuksen murretta: ”*Mina pagizen lüvvikse*”. Hän kertoo

minulle Njolganjärvestä, sanoo olevansa *kard'alaine*. Hänen mukaan *l'üüd'ikoi*-nimisiä ihmisiä asuu pohjoisempana.

Merkitsen Zoja Fedulinalta joukon aunuksen sanoja ja refleksiiviverbien paradigman, jotka selvästi eroavat lyydiläisistä, esim. *poigu*, *lehmü*, *suari*, *niemi*, *d'ärvi*, *valgie*, *ruskie*, *vihandu*, *keldaine*, *n'eveskü*, *sanuo*; *mina pezevün ~ pezieten*, *sina pezevüd ~ pezieted*, *hain pezeviuu ~ pezietou*. Panen kuitenkin merkille, että lyydi on huomattavasti vaikuttanut hänen aunukselaispuheeseen, jossa esiintyy runsaasti lyydin kielelle ominaisia piirteitä, esim.

1. epätäydellinen vokaalisointu:

mina, *sina*, *l'üüd'ikoi*, *ižačču* 'koiras',
pezeviuu ~ pezietou

2. pitkä vokaali mon. 3. p. ja pass. muodoissa
pezevütää, *pezeviit'ii*

3. loppuheittoisia tapauksia:
vähembi puold (puolta) *on*

4. *d' > j* -kehitys:
kard'alaized, *d'ärvi*

5. *d* sanan lopussa:
kard'alaized, *pezevüd ~ pezieted*,
puold, *rodivunnud*

6. ž:llisiä muotoja:
ižačču

7. lyydintapaisia pronomini- ja sanoja:
mina, *sina*, *hain*; *emä* 'äiti'

8. lyydintapaisia persoonapäätteitä:
 mon. prees. *pezevümme ~ pezietemme*,
pezevütte ~ pezietette, *pezevütää*;
 mon. imperf. *pezevü/imme*, *-itte*, *-t'ii*.

Lahten kylästä palasimme takaisin Petroskoihin. Näin päättyi Lyydinmaan pohjoiskolkkaan suunnattu matkamme.

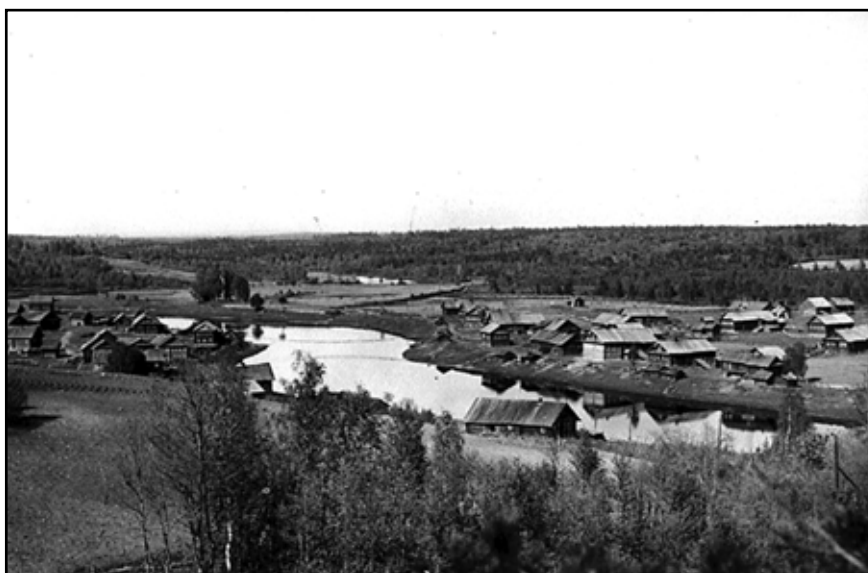
MECUUNIIM JA VASL'AN DEREIN'

Vuoden 2003 nägi ilman Lüüdilaižel Siebral valmištetud ”Karjalan Heimo” -kuvalehten Kujärven numer (N 9–10). Täss lehtes om Maija Kujärvilaažen D’ogensuu 1938–1941 –kirituz (kacu lehtekül’g 140–141), kudamas lugetaze Kujärven D’ogensuun derein’an eläjad, kodiin nimed ja muud kohtanimed. Kirituses om Maijal piirtud D’ogensuun kart. ”Lüüdilaine” –lehtes müö d’atkamme lüüdilaižiin küliin libo derein’uon kartuotamišt.

Mecuuniem libo, kut sanutahe iče mecuuniemlaižed, Mecuuniim oli kaikiš Kujärven derein’uoš pohd’aižim. Se seižui Sүvärihe mänijan Vuažnend’ogen randuol, mitte koht nügüšt muaind’agod müöti kuulub Piiterin oblastihe. Vuoden 1563 Änižen viižikon vedokird’as mainitahe ”derevn’a v Mošnicah”, ”derevn’a na Mošnickom že navoloke” ja ”derevn’a na Mošninskom navoloke”. 19. vuoz’sadal Mecuuniem kuului Sagilan Pühän Miikulan kirikoho, kudaman pruaznik Dürgin päivän rindal pruaznuitahe Kujärves. Vuoden 1845 Sagilan pagastan kird’ad müöti Mecuuniemes seižui

puuhiine Piätničän časoun. Mecuuniemes Sritend’an rindal pruaznuitihe d’uuri muga sanutud Mecuuniemen piätničad (kc. Lüüdilaine 1, lk. 63). 1942 Kujärven valgištuzofficer kirit’ raportas, ku Mecuuniemen časoun om siästunu kaikes parembas sluužindkundos ja vaste voinan aiga sigapiä viedihe obrazad ja muud ”turvaha”. Časounas suomelaižed saldatad löitihe Biblijan venän kielel (kc. Lüüdilaine 1, lk. 65).

Mecuuniemes oli kaikineze kaks’ derein’ad: iče Mecuuniim seižui Vuažnend’ogen oigedal libo luodehrandal ja Vasl’an libo Vasil’an derein’ – hural libo liiderandal. Vuoden 1873 eletaviin kohtiin lugemiižes nämäd derein’ad mainitahe eriže nimil Mošniče ja Vasil’jevskaja. Vuoden 1873 tieduod müöti Mecuuniimes oli 10 pihad ja 55 eläjad, kudamad kiritetihe Koreluokš. Vasl’an derein’as 1873 oli 5 pihad ja 35 eläjad, kudamad oldihe Čud’. Vuoden 1905 statistik, kudam lugob Kujärven küläd’oukos olijad 12 derein’ad, sanub, ku Mecuuniimes oli 12 kodid, 13 pereht ja 84 h., Vasl’an derein’as – 11 kodid, 12 pereht ja 64 h. Vuoden 1926 lugemiižes ”Mi-

Mecuuniim ja Vasl’an derein’ Vuažnend’ogen kahtel puolel. Foton ott’ 1942 Kujärves Heikki Klemola (SKS/KRA)

hailovskin küläneuvoston” Vasil’ievskoi-küläs oli d’o 45 pihad ja 138 h., kudamiš – 112 ”kard’alašt”, 25 venälašt ja üks suomelaine, Met’s’uo n’iemi –küläs oli 33 pihad ja 117 h., kudamiš – 101 ”kard’alašt”, 15 venälašt ja üks suomelaine. Vuoden 1933 statistikas Vasl’an derein’ad ei mainita, sanutahe vai, ku ”Mihailovan küläneuvoston” Metsoniemi-küläs eläb 190 h., kudamad kaik oma ”kard’alaižed”.

Potašovan Miikulan Iivan (libo toižiin Ull’anan Iivan) om dälginaine mecuuniemlaine, kudam diäi elämaha Kujärvehe. Häin sanub, ku enimad mecuuniemlaižed dälges kolhozuod lähtihe elämaha Vuaženehe. Miikulan Iivan om rodinuze 1. heinkuud 1942 Mecuuniimen derein’aha ja oman derein’an muštub hüviin. Iivan pagizob, ku Mecuuniimes oli kaks bokkad, kaks derein’ad ja kaks pruaznikad: Sretend’ (2.2./15.2.) ja Ill’an piätnič, ku-

damad pruaznuitahe dälginaižel nedalil ende Ill’ad (Ill’an päiv om 20.7./2.8.). Iivan sanub, ku Piätničän časoun seižui niemakos Vasl’an derein’an bokas ja časounan kohtas oli kaužim, kalmižmua. Ende vuot 1962 časounas oli stolakoda, kuna pandihe tuohuzdengad ja niid erasti vargastetihe vierahad – šoferad. Iivan muštub, ku časounaižes oli 2–4 obrazad, niiden d’oukos ”Pühä Dürg rikkob madon”, voimujul piirtud obraz.

Dälginaižkierdan häin oli Mecuuniimes vuoden 1985 libo 1986 sügüzul. Siluo časoun vie seižui. Vasl’an puol’ poltetihe 1990-vuozin ezipuulel. Iivanad müöti časoun siluo ei ole palanu, ka om voinu d’o langeta vahnusen perad – ”om hapanu”. Iivan muštuot’ Mecuuniimed ja Vasl’an derein’ad, lugi himol kodin nimed ja muud kohtannimed, kudamad müö numeruočimme ja panimme tälle kartale.

Miikulan Iivan kohendab kaššal’t, D’oša-kaži kaccub.
Foton ott’ OFM 2006

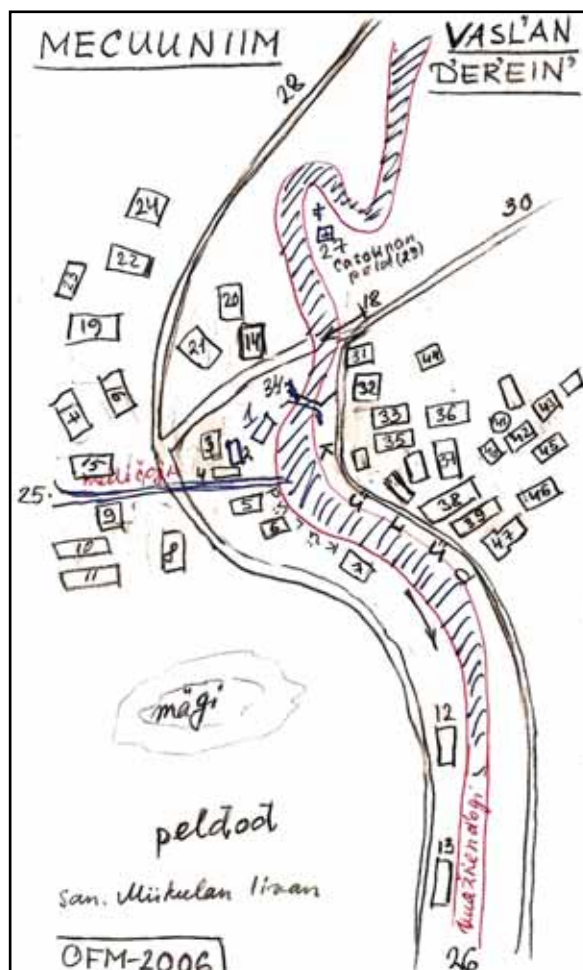
A. MECUUNIIM

1. Kanojevan Vas'an kod'i
2. Potašovan Miikulan kod'i
3. Krõsanon kod'i ~ Krõsanovan kod'i (škola)
4. D'oškan kod'i ~ Lend'ašovan D'oškan kod'i
5. Lend'ašovan Ignuun kod'i
6. Lend'ašovan Ignuun külü
7. Lend'ašovan Ouduu-t'otkan kod'i
8. Lend'ašovan Miikulan kod'i
9. ambar
10. Lend'ašovan Pekkon kod'i
11. Bogdanovan Mit'an kod'i
12. Lend'ašovan Miškovon kod'i
13. Krõsanovan Paša-t'otkan kod'i
14. Mätinan Vas'an kod'i
15. Marken Pešan kod'i
16. Mätinan Nastuu-t'otkan kod'i
17. Krõsanovan Paša-t'otkan kod'i
18. kualandsija (brodu mašinohe niškua Vasl'an bokale)
19. Mätinan Gauruun kod'i
20. Mätinan Ondrijan kod'i
21. kolhozan liäv
22. Galašovan Ašuu-t'otkan kod'i
23. lauk ("hubaan'e")
24. Kanojevan kod'i ("iel'nu vaumiž", kunani vedetihe)
25. Mel'l'ičoja
26. Vuažn'end'ogi

B. VASL'AN DEREIN'

27. časoun, kaužim
28. dorog
29. časounan peld
30. dorog Lupskuuhe
31. Lušan kod'i
32. Paulovan Paša-t'otkan kod'i
33. Galašovan Miššin kod'i ~ Min'kan kod'i
34. rippuj sõld sõnkuul (~ sõnkovuul trosõöl)
35. Starkovan An'n'i-t'otkan kod'i

36. Lend'ašovan Ol'eksandran kod'i
37. Galašovan Fed'an kod'i
38. škola ("Finad opastet'he voinan aiga. Häin paluu huomezbokkaha, mie ol'iim hubad lapsed.")
39. Krõsanovan Verka-t'otkan kod'i
40. külü
41. kaiv
42. Filatovan Pešan kod'i
43. Dmitrijevan Oguun kod'i
44. külü
45. Borisovan Iivanan kodi
46. Borisovan Gauruun kod'i
47. Mihailovan Ouduun kod'i

Mecuuniimen ja Vasl'an derein'an kart (OFM:n piirduz 2006)

Kard'al it'kob

KARJALA ITKEE

Me ollaan oltu matkalla. Matkalla Karjalaan. Matkalla toiseen maailmaan. Toiseen maailmankaikkeuteen.

Leenalla oli toukokuun lopussa Lilla Eedetissä taidenäyttely. Siellä kävi Tuula Helsingistä, joka lauloi karjalaisia lauluja ja kertoi että Lyydiläinen Seura jossa hän on johtokunnan jäsen tekee heinäkuussa matkan Venäjänkarjalaan. Halusi että me lähdettäisiin mukaan.

Kun Leena sai tietää että lyydi, pieni suomalainen kieli on siellä hukummassa suureen Venäjän kielimereen, oli asia selvä: ne jotka Suomessa tekee työtä lyydinkielen tukiyhdistyksessä, hehän käyvät samaa taistelua kuin Leena Ruotsissa ruotsinsuomesta. Jotta pieni kieli pelastuisi kielikuolemalta. Säilyisi äidinkielten maailmankartalla. Ja Leenan mies Eerland on jo kouluajoista lähtien ollut palavasti kiinnostunut Suomesta ja Suomen historiasta. Siitä mitä tapahtui toisessa maailmansodassa. Ja mitä on tapahtunut sen jälkeen.

Me päätettiin lähteä matkalle.

Niin myös toinen Leena, Unton vaimo jolla on juurensa siinä osassa Suomenkarjalaa joka toisen maailmansodan jälkeen on kuulunut Venäjälle. Oli neljän kuukauden ikäinen kun hänen oli yhdessä perheensä kanssa lähdettävä Karjalasta. Kun hänestä tuli yksi neljästäsadastatuhannesta pakolaisesta omassa maassaan.

Monien kiemuroitten ja vaikeuksien jälkeen me lähdettiin matkaan 19. heinäkuuta. Lennettiin Helsinkiin missä Tuula oli meitä vastassa Vantaan lentokentällä. Puoli kuudelta aamulla me sitten otettiin meidän pieni matkalaukku ja käveltiin rautatieasemalle. Saatiin siellä tavata kaikki muut jotka aloittivat matkansa Helsingistä. Meidän matka alkoi.

Mainioita Suomen valtateitä me ajettiin Esko meidän turvallisenä kuskina pienessä kolmenkymmenenneljän hengen linjurissa Lahden, Heinalan ja Savonlinnan kautta Suomen ja Venäjän rajalle Värtsilään. Siellä alkoi draama joka päättyi onnettomasti matkanjohtajallemme Marjatalle ja Mishalle,

hänen serbialaiselle sulhaselleen jolle Venäjän lähetystössä Belgradissa oli vakuutettu ettei hän tarvitsisi viisumia kun matkustaa Suomesta Venäjälle. Oli vähällä päätyä huonosti myös meille kun rajan toisella puolella kovaotteiset venäläiset vartijat eivät halunneet päästää Leena rajan yli. Eivät hyväksyneet hänen suomalaisia passiaan, sitä pikapassia jonka hän viime hetkellä oli onnistunut hankkimaan Ruotsissa. Siitä puuttuu passiviranomaisten leima, he väitivät. Miikul, meidän venäjäntaitoinen tulkkimme teki parhaansa. Yritti neuvotella päävartijan kanssa mutta epäonnistui. Misha ja Leena eivät saisi jatkaa matkaa. Joutuisivat jäämään Suomeen.

Myös Marjatta päätti jättää ryhmän. Palasi Mishan kanssa Helsinkiin. Meidänkin olisi ollut pakko tehdä samoin jos Leena ei olisi keksinyt ajatusta hakea tukea ja apua Suomen puolelta: vaati päästä Suomen rajavartijoiden puheille. Venäläinen päävartija suostui hänen vaatimukseensa ja puolen tunnin päästä rajan toisella puolella asia oli selvä: venäläiset eivät taitaneet työtään kun eivät tienneet että pikapassiin ei tarvita Suomen passiviranomaisten leimaa. Riemusaatossa Leena palasi linja-autoon. Tunsu että oli voittanut sen venäläisen järjestelmän jossa ne joilla on valta väärinkäyttää sitä. Eivät näe niitä joille tekevät pahaa. Eivät tunne heidän tunteitaan. Minkäänlaista anteeksipyyntöä me ei saatu siitä että olivat myöhästyttäneet meidän matkaa usealla tunnilla. Että olivat tehneet väärin.

Raja Suomen ja Venäjän välillä on raja kah-

den erilaisen maailman välillä. Ei yksinomaan meidän aineellisessa maailmassa vaan myös ihmisten ajatusmaailmoissa. Kahdeksankymmentäviisi vuotta ilman sanan, ajatuksen ja tunteen vapautta jättää jälkensä ihmisiin. Sukupolvien ajan Venäjän kansat ovat eläneet maassa jossa kritiikki vallanpitäjiä vastaan on merkinnyt vuosia vankilassa tai mielisairaalassa. Jossa toisinajattelijat ovat elämällään saaneet maksaa ajatuksistaan ja tunteistaan.

Tuhansia vuosia Karjala on ollut rajamaata idän ja lännen välillä Pohjoiseuroopassa. Seitsemänsataa vuotta Ruotsinsuomen valtakunnassa. Sata vuotta kun Suomi oli osa Venäjää.

Rajamaata josta me ei ennen meidän matkaa paljon mitään tiedetty. Niin korkea on muuri Suomen ja Venäjän välillä ollut vuodesta 1917 kun Suomi sai itsenäisyytensä. Vapautensa Venäjän vallankumouksessa. Nyt me tiedetään: ollaan nähty että Karjala itkee. Että karjalaiset itkee. Itkevät että ovat menettäneet elämänsä. Että Venäjän johtajat ovat riistäneet heiltä heidän tulevaisuutensa.

Meidän matka suuntautui Kuujärven D'ogensuuhun, pieneen Aunuksenkarjalan kylään jossa oli tarkoitus olla mukana vihkimässä kirkkoa jonka rakentamiseen lyydiläisen seururan jäsenet olivat keränneet rahaa. Pienelle venäjänortodoksiselle kirkolle joka oli saanut taloudellista tukea myös Helsingin ortodoksiselta seurakunnalta. Siksi matkalla mukana oli myös seurakunnan kirkkoherra, isä Veikko, joka yhdessä isä Mihailin, paikallisen kirkonjohtajan kanssa vastaisi kirkon vihkimisestä.

Puolikahdelta me saavuttiin Kuujärvelle Iidan ja Juhon, meidän emännän ja isännän luo jotka keskellä yötä rajattomalla vieraanvaraisuudellaan odottivat meitä. Tultiin vanhaan järvenrantataloon jossa me asuttaisiin kolme päivää ja yötä Venäjänkarjalassa. Lyhyen yön jälkeen me herättiin Kuujärven suureen päivään. Saataisiin nähdä kirkko. Olla mukana sen vihkiäisissä.

Kirkko seiso i kylän korkeimmalla kukkullalla. Tuoksui puulta. Hengitti rakkautta. Niiden ihmisten rakkautta jotka ovat sen rakentaneet. Nurkasta jonne kaikki se väki joka halusi olla mukana oli meidät ahdannut me seurattiin ortodoksisista jumalanpalvelusta. Kuujärven ensimmäistä kirkkojumalanpalvelusta vuoden 1928 jälkeen kun edellinen kirkko oli palanut.

Tunnettiin että oltiin pyhällä paikalla.

Samanlainen tunne meillä oli seuraavanakin päivänä kun tehtiin matka luostariin jonne päästiin sisälle ilmaiseksi kun isä Veikko kertoi että oltiin pyhiinvaleltajia. Leenasta joka joka jo kahdenkymmenenviiden ikäisenä on eronnut Ruotsin valtionkirkosta tuntui ihmeelliseltä kuulla meidän oppaan kertomus Aleksanteri Syväriläisestä, miehestä joka jo keskiajalla oli perustanut luostarin. Kaikista ihmeistä joita hänen elinaikanaan tapahtui. Jotka ovat jatkuneet meidän päiviimme.

Ihmeellistä oli nähdä hänen pyhäinjäännöksensä luostarin kirkossa. Astia jossa säilytetään öljyä jota hänen luistaan on tihkunut. Jota isä Veikko pensselillä siveli kaikkien niiden otsaan jotka olivat suudelleet Aleksanterin käsien ja jalkojen kuvaa arkussa jonka eräs luostarin munkeista oli meille avannut. Silloin Leena täysin ymmärsi mitä Ludwig Feuerbach tuhatkahdeksansataaluvulla tarkoitti kun on sanonut että uskonnolle vain pyhä on totta. Filosofialle vain tosi on pyhää.

Meidän omalla ajalla joka jäi yli kun oltiin vihitty kirkko ja käyty luostarissa me nautittiin niin Kuujärven juhlasta kuin arkipäivästäkin. Haluttiin meidän sydämissä ja sielussa tuntea millaista on elää kylässä jonka jumala on niin pitkäksi aikaa Venäjänkarjalaan unohtanut. Nautittiin suuresta rauhasta. Olotilasta jossa kukaan ei samalla tavoin kuin meillä juokse päin seinä. Nautittiin keskusteluista Iidan ja Juhon kanssa. Keskusteluista jotka antoivat meille enemmän tietoja kuin kaikki ne kirjat joita tähän asti ollaan Venäjän oloista luettu. Mehän keskusteltiin

elävien ihmisten kanssa. Ihmisten jotka ovat eläneet koko elämänsä epäinhimillisissä olosuhteissa. Jotka ovat selviytyneet hengissä. Iida naisenvoimallaan. Viisaudellaan. Juho taidoillaan luonnosta. Metsästä. Vesistä ympärillään.

Iida, hän kertoi kuinka he yhdessä viisikymmenluvulla olivat rakentaneet talonsa. Siirtäneet satavuotisen talon Kuujärvelle. Pystyttäneet sen hirsi hirreltä uudelleen. Saaneet kolme poikaa. Kuinka he olivat tehneet työtä kylän kolhoosissa. Orjan työtä ilman palkkaa. Saaneet maitoa ja meijerituotteita. Viljaa jonka itse olivat jauhaneet jauhoksi. Ja Juho kertoi kuinka oli pyydystänyt karhuja. Hirviä. Pikuriistaa. Kalastanut.

Viimeiset vuotensa ennen eläkeikää Iida raatoi kylän turkistarhassa. Sen löyhkässä. Sen kylmyydessä talvisaikaan. Nyt heillä on eläke joka tuskin riittää ruokaan. Em minä enää jaksaa metsästä, en kalastaa huokaisee Juho. Ihme että vielä oon elossa sanoo mies joka viime syksynä paloi pahasti kun oli takaperin kaatunut avoimeen nuotioon. Kukaan ei uskonut että Juho selviytyisi hengissä. Sairaalaan hän ei halunnut jäädä. Halusi kotiin Iidan luo joka hoiti häntä seitsemän kuukautta. Hänen haavojaan selässä. Käsissä. Pelasti kuolemasta. Jos sairaalaan olisin jäänyt en tänä päivänä eläisi sanoo Juho vuo-renvarmana. Silittää palovammaisella kädellä hellästi Iidan tukkaa.

Kirkon vihkiäisten kunniaksi kyläläiset järjesti ulkoilmakonsertin, jossa myös Iida lauloi lyydiläisiä lauluja. Kuorossa joka on esiintynyt pari kertaa Suomessakin ja kerännyt rahaa kirkon rakentamiseen. Iida oli jo lähtenyt konserttipaikalle kauniissa esiintymisasussaan kun me Juho meidän välissä käsikynkässä käveltiin perässä. Puhuttiin hänen lapsuudestaan. Nuoruudestaan. Kuinka he olivat tavanneet, Iida ja hän. Puhuttiin sodasta. Toisesta maailmansodasta jossa hänen isänsä kuoli. Ryssä on ryssä oli Juhon katkerat loppusanat kun oli kertonut siitä riistosta mitä hän ja hänen perheensä sodan aikana ja sen jälkeen on kokenut.

Sitä suomea jota Iida ja Juho puhuu he oppivat neljäkymmenluvulla koulussa kun suomalaiset kolmen vuoden ajan miehittivät Kuujärveä. Hyvää suomea niin monen vuoden jälkeen. Helppoa Leenan ymmärtää. Kotonaan Iida ja Juho ovat puhuneet aunuksenkarjalaa, joka on suurin Aunuksessa puhutuista suomensukuisista kielistä. Eivät sitä lyydiä jota Iidan vanhemmat puhuivat. Heidän kolme poikaansa ovat menettäneet nuo molemmat Karjalan kielet. Menettäneet vanhempiensa äidinkielen. Ja jo lähitulevaisuudessa se merkitsee sitä että lyydinkieli, se kuolee kun ei enää ole elävä kieli kodeissa. Se tuntee kieli jota vanhemmat puhuvat lastensa kanssa. Joka siirtyy perintönä tuleville sukupolville. Se ketju on Kuujärvellä murtunut.

Mutta vielä on yksi joka ei ole luopunut toivosta: Miikul joka neuvotteli Leenan matkasta rajalla. Joka on lyydiläisen seuran puheenjohtaja Helsingissä. Kielitieteilijä Miikul, lyydinkielen Mikael Agricola joka on kirjottanut sen aapisen. On luomassa kirjakieltä kielelle joka tähän asti on ollut puhekieltä. Runoilija Miikul, lyydin Aleksis Kivi joka luo kirjallisuutta pienellä halveksitulla äidinkielellä. Tämä mies joka samalla hehkulla kuin Kuujärven Iida taistelee elämästä, taistelee omasta kielestä:

Fotos Paalažen Leena (hur.) Kujärven eläjan ke, D'ogensuu 2005. Foto om Leenan perehal'bomas.

Sydämen kieli ja kansa

*pahomovan miikul
olet kielitaistelija
karjalan meren
kuujärven rannoilla
taistelet lyydin kielestä
pienestä suomalaisesta
äidinkielestä*

*ei sitä monikaan enää puhu
mutta sulle se on äidin mummon
sydämen tunteen kieli*

tahtoa ja voimaa siinä taistelussa

*mihailovan iida
olet elämästä taistelija
karjalan meren
kuujärven rannoilla
taistelet lyydin kansan
pienen suomalaisen kansan
elämästä*

*ei teitä montakaan enää ole
mutta sulle se kansa on äidin isän
sydämen tunteen kansa*

tahtoa ja voimaa siinä taistelussa

Kuujärvellä 21. heinäkuuta 2005

Kotimatalla me pysähdyttiin Laatokan rannalle. Siellä kertoi se historianopettaja joka oli mukana meidän matkalla että juuri sillä rannalla käytiin taistelu josta Väinö Linna kertoo Tuntemattomassa sotilaassaan. Että siellä venäläiset onnistuivat katkaisemaan suomalaisten paluutien. Että Suomen joukkojen oli paettava tiheän metsän läpi viheliäisessä maastossa.

Matkalla Kuujärvelle me oltiin pysähdytty venäläisen sotamuistomerkin ja metsähautausmaan kohdalle. Paikalle jossa on käyty yksi Karjalan sodan

suurimmista taisteluista. Siellä venäläisten tarkoitus oli hyökätä kahdesta suunnasta mutta suomalaiset ryhmittivät joukkonsa nopeasti uudelleen. Onnistuivat kuuluisalla mottitaktiikkallan hajoittamaan venäläisten ensimmäisen rintaman. Tappiot olivat suuret molemmin puolin. Opettaja kertoi että kun muutama vuosi sitten oli tehnyt oppilaittensa kanssa opintomatkan Koirinojalle he olivat löytäneet pääkalloja sen metsistä.

Ja sinä joka luet meidän matkakertomusta varmasti ymmärrät Leenan tunteet kun meidän historioitsija vanhalta sodanaikaiselta kartaltaan näytti hänelle missä oli ne Lotinan pellot joilla hänen isänsä oli sotinut. Ymmärrät hänen ristriitaiset tunteensa kun hän ajatteli että juuri niissä taisteluisa hänen isänsä oli saattanut surmata Juhon isän.

Kuujärven matka on jättänyt syvät jäljet meihin. Koskaan me ei unohdeta Karjalan tiheitä metsiä. Sen kauniita harmaita kyliä jokien ja järvien rannoilla. Mahtavaa Karjalan merta. Ei Iidan ruokaa: sitä kymmenkiloista haukea josta koko ajan riitti meille kaikille syötävää niin aamiaiseksi kuin iltapalaksikin. Hänen höyryävän kuumaa keittoaan kun palattiin luostarimatkalta. Sen taivaallista makua.

Ei Kuujärven kauneutta. Eikä Leena aamuista uintimatkaansa Anna-Stiinan ja Ollin kanssa järvelle. Sen pehmeää vettä. Pääskysiä. Ei Iidan ja Juhon savusaunaa. Sen tuoksua. Saunaa jossa kuumuus kahden tunnin lämmittämisen jälkeen on niin kova että Juhon on pantava huopamyssy päähän ja käsiin käteen kun kylpee.

SEPPOI ILMORIN STARINA

Präshan kylästä Petroskoin ja Aunuksen linnan keskiväliltä. Satu on Lyydin kieltä.

Fil. lic. Barancevan Aleksandral siätud kird'alepano D. E. D. Europaeusen Prižan starinas vuoden 1847 Suometar-lehtes piäi. Europaeus kuul' starinan lüüdin kielel, ka kirit' sen suomelaižel tabal vahnuoil suomen asuoil. Se om kaikineze vahnim painetud lüüdilaine teksdokument, kudamas pidab siästa sen eziform. Selgitused oma Europaeusen.

Seppoi Ilmori takoja igäi, pani raudan ahjoh i hiilutti.¹ Tuli naine kyndykselle, pieni naine pikkuraine, suuri naine suurulaine: tietäisit seppoi Ilmori minun sanomat, et panis raudat ahjoh. Pieni naine pikkuraine, suuri naine suurulaine! Seppoi Ilmori vastai, sanonet hyvät sanomat, minä sinull' hyvät lahjat andan, sanonet pahat sanomat, minä sinull' hiilavan raudan kurkkuh ajan. Minun sanomat: Hiihtoin tsaarin tyttärih, valgedah vaalikkoh, kauneheh Katerinah, kahdet hyvikse miehikse² mändih, venoill' soudettih.

Seppoi Ilmori raudan otti ahjost, duumai hörkötteli³, tuli kodih. Maamoini kandajaini! pane' vaskine kyly lämmäh⁴, hiilavambakse lämbitä' hiilavat raudat⁵ i hiilavambakse hiilavat kivet. Anda' maamoini kandajaini pellavapaidat päälle, kabukaadiot⁶ jalgah. Mäni seppoi Ilmori kylyh i pesi i tuli kodih vyöttömill' rungill' i kengättömill' jalgoill'. Kasak viernoi sluug⁷, valjasta viljoi valjoi varsoi kolmekesäisen, kirjavih korjih, rautaisih rahkehih, vaskisih valjaksih, rautaisih rahkehih, vaskisih valjaksih, teräksisill' ohjaksill', tinaisill' rinduksill'. Viernoi sluug kasak valjasti, rindusta ei voinu riuhtada. Seppoi Ilmori mäni vyöttömill' rungill', kengättömill' jalgoill', rinduksen riuhtai. Maamoini kandajaini,

blahoslovi!⁸

Istui seppoi Ilmori kirjavah korjah, rautaisih rahkehisih, vaskisih valjahuksih, teräksisih ohjaksih.

Istui seppoi Ilmori viljolle valjolle varsoill', lähti sulad merta myö tsurahuttamah, ei kabia kastu, ni korjan jälgi ei tundu. Ajoin seppoi Ilmori merta myö, tabai kahdet venoin soutajat; katsoo meren tagah, Hiihtoin tsaarin tytär, valgee vaalikko, kaunis Katerina kolmandess' jatahiss'⁹:

Oi taattoini kandajaini, minuh kolmet kodshoimiehet tuldah, kahdet venoill', kolmans korjall' ajaa. I tuldih. Hiihtoin tsaari priimii i gostitti i hyö doloshittih dielo¹⁰: tulimme hyvikse miehiks' kauneheseh Katerinah. Ku kudam¹¹ voinoo minull käärmehisen peldon kyntäde kengittömäll jalgall, paljahill' sorkill', alastoill' hibiäll. Seppoi Ilmori sanoo: minä kyndän; toiset otkashittihese¹² i kumardettiheh i ääres¹³ lähdettih.

Seppoi Ilmori valjasti viljoi valjoi varsan adrah, lähti kyndämäh; kahta arschinat korgehudell' madod peldoll' kudishi. Päälitse adrast' shläimittih, päälitse sepäst', ni kudam ei koskenu. Hän käärmehisen peldon kynti i kumartihese tsaarille. No voinet minun tahnah¹⁴ lambin laulada, suuret kalad uimah, pienet priskamah.¹⁵ Seppoi Ilmori mäni da muga¹⁶ i laati, tuli da kumartihese tsaarille.

Sanoo tsaari: mäne' tuo kodoine sunduk¹⁷ meren randast kaunehell' Katerinall', valgehell' vaalikoll'. I mäni seppoi Ilmori meren randah: meren randass' kolme neidod. Oi hyvät neidot, kuss' on pridanoi¹⁸ sunduk kaunehen Katerinan. Ukoll' Un-

¹ kuumensi

² kosiomieheksi

³ odotteli

⁴ sauna lämpiämään

⁵ kuumenna tulisijassa rautaa

⁶ kapeat housut

⁷ renki, velvollinen palvelija

⁸ siunaa minut

⁹ kerrossa

¹⁰ otti vastaan ja kestitti ja he esittivät asiansa

¹¹ kuka

¹² eivät tahtoneet

¹³ pois

¹⁴ tanhut

¹⁵ hyppimään

¹⁶ niin

¹⁷ arkku eli lipas

¹⁸ huomenlahjaksi

damoill' on sunduk, mäne' kysy' hänel, taas' pertti näggy. Äi on sigäll'¹⁹ mänyttä, vähä tulduutta. Seppoi Ilmori mäni pertin luo, toivoi kaikiss' ikkunoiss' katsotah. Hän ympäri pertist' punalnuhese²⁰ magada jalgat i pää uksess'. Seppoi Ilmori uksess' harpastii keski perttih. Ukkoii Undamoine, anda' kaunehen Katerinan pridanoi. Voinet kielell' hyppidä', kielell' pläschidä'²¹, äske²² andan. Seppoi Ilmori kielell' laskettih, kielell' hyppi da kielell' pläschii.

Ukkoii Undamoine suun avai, puoltoist arschinad suu levedyttä, hambahat arschinad pidutta, seppoi Ilmorisen lainasi²³ puroittelematta vatsah. Seppoi Ilmori heitti paidan pääl, paidast pajan laadii, kaadioist palgehen, huran²⁴ polven alushimeks', huran käden pihteks', oigedan käden paljaks'²⁵. Vaskisen nyblän²⁶ paidast otti, tagoi lindun, rautaiset kyndet, teräksisen njokan, laulun lauloi, pani hengen sydämeh lindull'. Työnsi trepeshimah²⁷ vatsass', kai katkoi suonet i bokkah²⁸ lonkon [= loukon] asui²⁹. Lähti seppoi Ilmori äärehe i tuli meren randah neidisiden luo. Neidoiset, andakaa kotoine sunduk kaunehen Katerinan, valgedan vaalikon. Ota' netäss'³⁰ peskuss'³¹, nosta', kanda', neitiset sanottih. Seppoi Ilmori nosti peskust i toi sundukan Hiihtoille tsaarille, kumarsihese, täss kotoine sunduk. I blahoslovi Hiihtoin tsari tyttären sepoille Ilmoriselle kaunehen Katerinan, valgedan vaalikon.

Istui seppoi Ilmori kirjavah korjah mutsoin³² kera viljoille valjoille varsalle kolmekesäiselle, rautaisih rahkehise, vaskisih valjahuusih, teräksisih ohjaksih, tinaisih rinduksih. I lähti seppoi Ilmori ajamah sulad mert myö tsurahuttamah, ei ni kabia kastu', ei ni jalgas tundu'.

Ajoi, ajoi seppoi Ilmori, yö saimi³³, hän i laulun lauloi; keskimerell' saari rodi³⁴. Laski seppoi Ilmori magada mutsoin kera, nousi huondeksell' ka mutsoid ei ole'. Otti ympäri saares sotkat³⁵ luki, yks' sotka rodi liik'. Seppoi Ilmori laulun lauloi: älä peittäädä' Katerin. Rodih mutsoi järilleh³⁶. I lähdetih ajamah mert' myö. Ajettih, ajettih, yö saimi. Sitt' myös saaren seppoi lauloi merell', i lasketihe magada mutsoin kera. Huondeksell' nousi, mutsoid ei ole'. Hän i lähti, saares' puut luki, yks' puu liik' tuli. Otti seppoi Ilmori puun, sanoi: älä peittäädä' Katerin, täss' olet. Laulun lauloi, rodihese mutsoi. Lähti ajamah mutsoin kera, ajoi, ajoi, yö soimii merellä. Seppoi Ilmori saaren lauloi merell', laskih magada mutsoin kera, nousi huondeksell', mutsoid ei ole'. Lähti seppoi Ilmori, luki saares' ympäri kivet: yks' kivi liik' rodi. Älä peittäädä' Katerin, täss' olet. Seppoi laulun lauloi i Katerin rodihese. Katerin! minä sinun tagutt äiän sluushban sluushin³⁷, äiän görän³⁸ nägin. Mäne' sinä merell' igäks' kaiked, minä sinuu kirodan var-taiseh katsomah. Mutsoin kajoiks'³⁹ i lauloi.

Sitt' seppoi Ilmori vaskisen mutsoin laadii i laulun lauloi: rodihese inehmine, toisen laulun lauloi, rodihese hengi. Laskih seppoi Ilmori magada mutsoin kera oman asudun käden pani mutsoill' poveh, toisen pani itselleh; kudam⁴⁰ oli itsell' povess', se lämmy; kudam oli mutsoin povess', se vilu. I pagisi seppoi Ilmori: ni ken älä laadimah rubeda' mutsoid, ota valmis laadittu, i tuli oman mutsoin kera maamoin luo, i maamo vastasi neveskän⁴¹.

¹⁹ Sikä, josta sikäläinen, on nimentäsija sanalle siellä, oikeastansa si'ällä = sigäll'. Samoin täällä sanasta tākä, josta tākäläinen.

²⁰ punaltainunna [paneutui, s.o. Untamo]

²¹ tanssia

²² sitten vasta

²³ nieli

²⁴ vasemman

²⁵ vasaraksi

²⁶ napin

²⁷ jyrymään

²⁸ kylkeen

²⁹ asetti, teki

³⁰ tässä

³¹ hiekasta

³² morsiamen

³³ tapasi

³⁴ syntyi

³⁵ sorsat

³⁶ jälleen

³⁷ suuren työn tein

³⁸ surun

³⁹ kajava, lokki

⁴⁰ joka

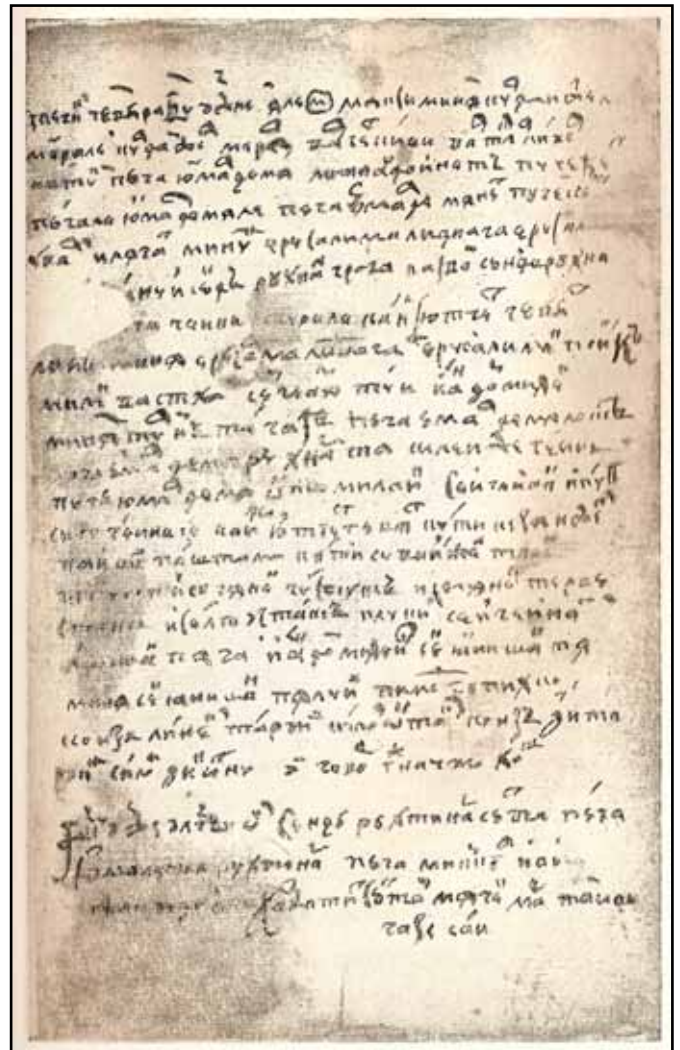
⁴¹ otti minian vastaan

KÜMMENENDŽ PUHEG

Vahnim lüüdikš kiritetud tekst om 11 puhekt, kudamad kiritetihe 17. vuoz'sadan ezipuolel. Lüüdilaine kiel'miez Barancevan Aleksander om ezmaine, ken om maltanu tundištada puhegiin kielen ja lugeda ned kaikineze. Barancevan kirit' 1984 tallidnalaižes Soveckuoi finno-ugrovedenij - kiel'lehtes, ku nāmäd puheged oma kiritetud Lohmojan–D'allahten lüüdin kielel (kc. A. P. Barancev. O lüdikovskom jazōkovom pamätņike načala XVII veka. – SFU XX 1984, lehtekül'g 298–303). Vähän müöhemba siidžo lehtes painetihe Baranceval valmišetud puhegiin tekstad kirilan asuoil ja puhegiin kiändused venän kielele (kc. A. P. Barancev. Lüdikovskije zagovorō načala XVII veka: tekstō, čtenije. – SFU XXIII 1987, lehtekül'g 285–295).

Barancevan löiz' mugažo puhegiin kiritajad, hüö oldihe D'allahten kuulužad tiedajad Merkuljevan Grigorij ja hänen heimpoig Fedorovan Kuz'ma. 17. vuoz'sadan ezipuolel hüö eletihe Šuojun pagastan D'allahten volostin Ondrijan küläs. Nämäd lüüdlaižed šamanad paratihe Venän cuariid. Palkaks heid ja heiden lapsed piäsetihe muaveduoiš. Eräst starinad müöti nämäd tieduoinikad paratihe Godunovan Borisan d'alguid, ja täma tied võib kuuluda ühtehe heiden eländsijan nimen ke, D'allaht' libo D'alglah't. Grigorij da Kuz'ma oldihe D'allahten "valgediin" taluoinpoigiin ezi-izad.

Puhegiin muailmankuvas müö nägemme oman muauskon da kristanuskon ühtehe sulamišt. Muga kalevalaižen "mustan miehen" rindal puhegiš oma Sünd Ruhtinaz, Jumaldemä Ruhtinaz da svätuoid. Kristanuskon pühäd mainitahe mugažo puheges numer kümmene, kudaman painamme alemba nügükielen kirituztabal:

17. vuoz'sadan lüüdlaižiin puhegiin kázikirituz, lehtekül'g 41. Alahan om 10. puhegen nell' ezmašt riädud. Kuva om otetud kird'as Očerki istoriji Kareliji I, Petrozavodsk 1957, lehtekül'g 155.

<Püüdändaha libo kunani ajades pagize:>

Sünd Ruhtinaz Süötaj, pühä
 Jumaldemä Ruhtinaz, pühä Miikul i pühä
 Kozma i Damian. Kazvatid, Süötaj, mägen muas taiva-
 haze sai,
 laskid mäges valged meri i läksi valktas
 meres cuar' Kost'antin, cuar'al Kost'antinal kuldai-
 žed käded i kuldaižed jalgad i ott' kuldaižihe
 käzihe minun i minun püüdüsed i lask kuldai-
 žiš käzišaze minun püüdüsed i ott'
 kuldaižihe käziheze kitovijan taugan
 i ott' kuldaižihe käziheze kuldaižen viinen,
 kuldaižes viines kuldaižed nuoled i ambui
 čilahtoit' urosten urkindad i našten nagran-
 dad i külän prizorad i pahoiden i paginad i vas-
 tha tulijan i müödha mänijan i kivel (...)
 ištujad i veräjil olijad i mänha ned
 paginad i duumad meren randale i audoi süväi.
 A milein Jumal käski kümnnin küšta, mile-
 in suada i vüöin tuoda.

Huom. 1: audoi süväi 'aldoho süvähä' on illativ (Mihe? Kuna?), kudam vastatihe Lohmojan paginluadus (kc. Aimo Turunen. Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit. – SUST 89. Helsinki 1946, lehtekül'g 249–250).

Huom. 2: Vahn sana "Ruhtinaz" merkičob täss 'Herrad' libo 'Valdijatart'. Muga 18. vuož'sadan ezipuolel kiätud Sündun malitv kuului: "Ruhtinas Iisuse Hriste, Poiga Jumalan, armaha milma riähkähistä!" (kc. Virittäjä 1904, lehtekül'g 40–43).

Pangam markale, ku kiritajan selgituses om püüdändaha "ajades" ja puheges cuar' Kost'antin ottab "kitovijan" taugan. "Kitad" libo valast püütihe ende Valgedal merel, kudamale pidi d'uuri "ajada". Muga puheg sanelob meile: vie 17. vuož'sadal lüüdilaižed püütihe valast Valgedal merel, kudamale hüö lähtihe ajades omiš küliš piäi. Valged meri oli mugažo müöhembra tuttav pohd'ažlüüdilaižile, kudamad matkatihe Solofkuoihe D'umalad molimahaže. Täha niškuoi akademik Pertti Virdarandale pagiz hal'därvilaine Hodariizen St'opuoi (kc. Pertti Virtaranta. Lyydiläisiä tekstejä III. – SUST 131. Helsinki

Jumaldemä pühän Miikulan, Kozman ja Damianan ke, 17. vuož'sadan obrazaine Petrouskuoin taidehmuzejjas.

1964, lehtekül'g 177–184). Puheges mainitud "valged meri" võib olla todehiine Valged libo Vienan meri.

Fedorovan Kuz'ma oli Merkuljevan Grigorijan heimoig ja häin suai oman nimen pühäd Kozmad müöti. Pühän Kozman ja Damianan muštod (3. vuož'sada) kirikos pruaznuitahe 1. heinkuud. Hüö molembad oldihe palkata parandajad ja om selged, ku lüüdilaižed tieduoinikad Merkuljevan ja Fedorovan pidetihe nämid svätuoid omiin vard'uoičijuoin, kudamad hüö mainitahe täss puheges Jumaldemän ja pühän Miikulan dälgehe.

Petrouskuoin lidnas Kard'alan tazavaldan taidehmuzejjas om harv obrazaine, kudaman nimi om Jumaldemä pühän Miikulan, Kozman ja Damianan ke. Obrazaižen autor om tundematuoi, suuruz: 29 x 28 x 2,6, materijal: puu, tempera, kuld. Täma obrazaine om piirtud d'uuri 17. vuož'sadal, konz eletihe ja paratihe D'allahten tiedajad. Lüüdilaižes puheges ja obrazas oma nedžo pühäd. Petrouskuoin muzejan obrazad keratihe mugažo Suisuares, kudam 1905

kuului D'allahten küläd'oukoho. Ken tiedab, tämä obrazaine kuului ende suurile lüüdilaižile tieduoinikuoile – Merkuljevan Grigorijale ja Fedorovan Kuz'male, kudamid müö voimme muštelta ühtes pühän Kozman da Damianan ke 1. heinkuud.

Külän savud oma majakad. Ned ozitetahe, kudamas kodiš lämbidab talvel elo.

Orgos Eläj

GORDEJEVAN V.
RUNON PAINETAVAKS VALMIŠT' ŠURAN PAUŠIN ŠANTU

IROI OLI NEIČOI IRO-NEITO JA HIITOLASTA KOSINTA

Allaoleva I. Ivanovin vuonna 1938 Peltosen kylässä runonlaulaja V. Gordejevilta muistiin merkitsemä runo on aikaisemmin julkaistu teoksessa V. Jevsejev (toim.), Karjalan kansan runot I (Eesti Raamat, Tallinn 1978), ss. 140-142.

*Iroi oli neičoi, imbi neičoi,
Eigo süönüt häi rugoileibät,
Ubehell kündettüd.
Eigo süönüh rieskat maidot
Häkkilöiden ke härgitettüd,
Eigo süönüh kanan munad
Kukiriekun pollettud.
Häi vai söi mužikan munua.
Sihba häi i kohtustui.
Ühteh kohtuh sai kolme poigah,
Häi tahtoi lähtie poigile nimed tuomah.
Poigad sanottih: "Oi, mamaine kandajui-
ne,
Elä lähte pappiloille eloid menettämäh,
Müö panemme keskenäh iče nimüid:
Panemme vahnemale vellell vahne Väinä-
möine,
Nuorimale – nuori Jollamoine
Keskimäzele – sepuoi Ilmailline!"
Sepoi Ilmailline panou paidaižen pajakse,
Kuodiehuon palgeihuižekse,
Kulakaižen pal'l'aižekse
Šormišuarat pihtiižekse.*

*Tagou taiguttau vaskivarduon kirvehüön.
I lähtöü astumah meččäh.
Astuu päivän, astuu toizen,
Astuu kolmatte puolen.
Tulou huaboi puuhut vastah,
Išköü kieran, išköü toizen,
Išköü kolmanden kohtižin.
Laskou huaboi ladvain muah.
Telkuttelou tell'ulaudat,
Kalkuttelou kuarienpuuhuot,
Sidaldau ven'uoinuon.
Tulou kodih velliden luo.
"Läkätte, velled, venehtä vezille tüöndä-
mäh!"
Tüöttih ven'uoihut vezille.
"Panizin vahniman vellen soudamah,
Ga vahnad on kädüöt vaibunuoit;
Panizin nuoriman vellen soudamah,
Ga nuoren kädet vaibuttah!"
Istuže iče sepoi Ilmailline,
Iče soudau, iče pajattau.
Velled küzütäh:
"Kunneba ajamme nügüöi müö?"*

"Ajamme Hiihten ukon tüttäreh sulhaizik-
 si,
 Vägivuoleh vunukkah!"
 "Anna, Hiihten ukko, tüttär,
 Vägivuoli, vunukke!"
 "Engoz anda, engoz ole,
 Kun et azune aidat ilmastu ilman randah,
 Teräksizet seibähät panda,
 Madoloil viččaelda,
 Ühtäeldä päi piät pandu!"
 Hüö mendih da i azuttih aide.
 Tuldih: "Anda, Hiihten ukko, tüttär,
 Vägivuoli, vunukke!"
 "Engoz anda, engoz ole,
 Voinet ku hüpätä umbilambih ujumah!"
 A Katerina hüpnii kiældämäh :
 "Oi, sepoi Ilmailline, sanou,
 Äij'ön sinne mennüttä
 Ga vähä siel'd on tullutte!"
 Häi üksi kai mäni ujui
 Da i tuli järilleh.
 "Anda, Hiihten ukko, tüttär,
 Vägivuoli, vunukke!"
 "Engoz anda, engoz ole,
 Voinedgo minun kielel pläšidä!"
 Häi hüpnii pläšimäh –
 Sinnebo lainozi vaččah,

Siel pani paidazen pajakse,
 Kuadiehuot palgehuzekse,
 Kulakaižen pal'l'aižekse,
 Šormišuarat pihtiižikse.
 Tagoi taigutti tulizen hebon,
 Rubezi vačas ajelemah.
 Häi purou kived, purou kandapiäd,
 Suomättähät, muamättähät.
 Häi eibo heitü ajelesta vačas.
 "Lähte, sepuoi Ilmoilline, vačas iäre,
 Andan minä tüttären, vägivuolen vunuk-
 kan!"
 Istuttau kord'an peräh,
 Ajoin, ajoin – kačahti ga
 Raudebruussu kord'an peräs.
 Ajoin, ajoin, kačahtih ga
 Tinabruussu kord'an peräs.
 Ajoin, ajoin – kačahtih ga
 Vaskibruussu kord'an peräs
 "Sulabo sinä läbi kord'an peräs
 Kaunehiksi kaeihuizikse,
 Valgedikse valvattiizikse,
 Nuotatta sinä i kalat püüdä,
 Kattiloita i kalat keitä,
 Peigaloitta i kalat perga,
 Vasturandal vuakastelte,
 Müödäs'randal kuakastelte!"

EZIELÄJAD: hüö pagištahe pienid kielid,
 heid ainos sortahel omal mual. Europan
 ezieläjad oma uralaižed, Kard'alan tazaval-
 dan – lüüdilaižed.

Orgos Eläj

Ristikanz võib tuta ja toštada tošt, elävad
 dai elotomad, sen tundeht ja olod. Mugai
 rodiže runovuz – tuta, ezimarkaks, puun
 tundeht, olod ja sanelta sida.

Orgos Eläj

DEISIJUUN VAHNAD TIEDOD

Deisijan Pekkonn Paušin Mišši om rodinuze Kujärvehe D'ogensuun derein'aha 1932. Mišši om Kujärven kuulužan mecnikan da tieduunikan Deisijan Pekkonn poigan poig. Voinan aiga suomelaažed kiritetihe: Deisijan Pekko libo Mecc-Pekko suai 24 kondijad da 50 hukkad. Rahvaz sandahe: Deisijan Pekko ei peitnuze, vaa tulii kondijale vastaha da ambui occaha. Deisijan Pekko (1874–1946) kuol' dälges voinad meccaha, kuna häin kävüi kaiken oman igan. Kaik Deisijad libo Deisijan poigad oldihe mecnankävüjad. Hüö tietihe kaik mecnan dielod da puheged. Deisijan Pekkonn Paušin Mišši (DPPM) sanelii Deisijuun vahnuud tieduud Deisijan Pekkonn Ouči-tütren vunukale Obraman Fed'uun Miikulale (OFM) Anukses. OFM kiritii Deisijuun tiedod magnetofonale da siid panii kird'ale.

MECNIKAN PUHEG

- OFM:** A san' dihek ohotn'ikad ende mida n'i, mecas kons kävüt' ihe, mol'itvuud midagi?
- DPPM:** Eei sanuda. Puheged miččedök ol' d' ihe. Kons kl'äpsam panop, ka häin sōga sanop sōga puhegiid. Sanad ol' d' ihe, sanad ol' d' ihe, sanad.
- OFM:** A miččet sanad?
- DPPM:** Ka en't' ää, miččiit-se i kut sanub.
- OFM:** Siä ed mauta?
- DPPM:** Em miä mušta, em mušta. Štob en' čiid d'äl'giid müöt'i, kuttak sōga. Štobō tāma rebuu, vaa ken sōga – d'an'üü vaa, štobō proid' iiz en' čiid d'äl'giid müöt'i da.
- OFM:** A kenel'e n'ämät sanat sand' ihe? Mechiižel'e vai kel'l'e?
- DPPM:** Ei, kl'äpsal'e, män(t'ää), en't' ä n'ä(mäd), možet, možet. Vet kl'äpsad vet čist' ihe d'aloss, konz ei mäne kl'äpsaha, ka vet... "Kut vez'i t'ämä" – d'oges, böstruuš kohtas, kolmes kohtas ottaha vett butöl-kaha, a siit kl'äpsat pesta(ze) da sit sanup: "Kut t'ämä vez'i d'uoksob, vuodab t'ervas, muga i zvier'iin'e štobō kl'äpsaha män'iiz, d'uokstapt." Vot mida sanub. Ol' d' ihe sanat kon'ešno.
- OFM:** A mii t'ämä kl'äps om?
- DPPM:** Ka kl'äps – "kapkam" meil, ven'aks-se "kapkan" om.
- OFM:** Aa! A ezmaa siä sanuit, što tropal'e vai?
- DPPM:** Tropiil'e panoba, tropiil'e. Nu kus om rebuu proidnu l'ibo il'bes ei ihten kieran, vot t'ämä ščitaetcca trop. A ei kus kieran d'uoks' sōga, t'ämä iel'e trop. Kus häin om kierat kakss. T'ämä d'o kaks kierat proidnu, t'ämä d'o trop sčitaecca vott. Kaks-koume kierad, n'el'l'. Kactaha, kus häin ühtel kohtal proid'ib, vot t'ämä trop. I t'äl'l'e tropal'e panoba, maskeruitaha da.
- OFM:** Značid d'oges ot't' ihe vett?
- DPPM:** Ot't' ihe ved da.
- OFM:** A miččes kohtas?
- DPPM:** Suamuuž böstruuš kohtass. D'uoksop kus vez'i, d'oged müöt'i mänob vez'i. Vot kolmes kohtas. Hod' d'oges, hot' ojass. Suamuuš, kus mänop sse t'ečen'iju suur', sōdōd da kuuzed. Kuuzed om kutt moln'ial, vetral sōga sornu.
- OFM:** A sand' ihe, štobō t'ämä vez'i valuiš tropid müöt'i vai?
- DPPM:** Ka no! Štobō ottaha puikod n'ämädd kuuzes ve. L'ämüü siätaha, štobō kaik urket-se n'ämäd, iel'iiz n'i miččiid ur'kiid da, buttob iel'iiz. Vot puhutaha t'ämä t'äha, havul čistaze da.
- OFM:** A siid butölkas valet' ihek t'äda vet?
- DPPM:** Daa! Vet – daa kl'äpsal'e!
- OFM:** Tropal'e vai?
- DPPM:** Eei, kl'äpsal'e!
- OFM:** Kl'äpsal'e!
- DPPM:** Kl'äpsal'e-kl'äpsal'e! Tropal'e ed vala, kl'äpsal. T'äl vedel pest' ihe kl'äpsad. Nu ven'aks, ka kapkanad.

- OFM:** I sand'ihe sanad?
- DPPM:** Da, da-da-da-da! "Kut t'ämä vez'i d'uoksob ojad müöt'i vaa d'oged müöt'i šöpko, muga i n'ämäd zvier'iižed mändaaš kl'äpsähä, d'uokstapt." Vott. Nu sanub ve sōga "raba božōj", vet sōga da.
- OFM:** No mida, raba bo(žōj)?
- DPPM:** Ka raba božōj – ken sōga püüdab, Mihail vaa.
- OFM:** Raba božōjan kl'äpsal'e vai?
- DPPM:** "Štob raba božuul'e, miehel'e t'al'l'e," vot Petr Jefseič.
- OFM:** Aa, kel'l'e!
- DPPM:** Daa! "Štob raba božōj Petr Jefsejevičil'e mändaaž vot n'ämäd zvier'id, d'uokstaaš, kut t'ämä vez'i d'uoks' d'oged müöt'i l'ibo ojaažes šöpko," vott. I panoba tropal'e. Kl'äps čistaze ende vedel t'all, kus om ottud vez'i. Vot savul, kus ščepkad n'ämäd oma ottut, kus om moln'ial ili vetrol oma sortut puud. Vott d'al'ges vet čistaze havul, kut ve häin ei zapah otaaž raudan, zvier'ietaaž (ei otaaž), rebuu, da kaik zapahad da otrug (ven. ot ruk) da.

IŽANDAD

- OFM:** Kons kül'üs kävüt'ihe, dak san'd'ihok n'iid mal'itvuud mugašto?
- DPPM:** Ka mida siga san'd'ihe: "Slava t'ebe, Hospod'!" da, n'inka ven'aks.
- OFM:** A l'üüd'ikš: kül'un ižand da kül'un emag?
- DPPM:** No ol'd'ihe, n(ämäd) ol'd'ihe. San'd'ihe, što kül'üs om oma ižant, kod'iš om oma ižand. Vot kons kod'i stroitaha, ka siit tuloba, stobō sandaa, štobō ižand heit pr'iimiiš hüviin da... Uudehe kod'ihe konz mänoba.
- OFM:** A mida san'd'ihe?
- DPPM:** Ka štobō el'ada hüviin t'äs kod'iz da štob ižant pr'iimiiž.
- OFM:** Häl'l'e sand'ihe?
- DPPM:** Da-da! Kaku kod'in ižand.
- OFM:** A kak, kak sand'ihe?
- DPPM:** Kak? Ka kaku kod'in ižand om! Hot' siä ol'ed iče stroinu kod'in, no vee ižant kaku mit't'ek siga om. Svätōj vaa mit't'e l'iinop siga.
- OFM:** Nu a vot uudehe taloho, kod'ihe tuloba, a siid mida sa(nub)?

Fotos om Deisijan libo Deisijan Pekkon kodi Kujärven D'ogensuun derein'as. Kodin strojii iče Deisijan Pekko 1920. Kodin rindal vahnad tradicijad müöti kazvdaze mecas tuodud puud. Foton ott' Deisijan Pekkon pruavunuk Miikul kezakuus 2006.

DPPM: Daa, da-da-da-da! Sanup štobõ: ”Pr’iimi mindaa, kod’in iżand! Miä n’ügude rube-dan t’äst el’ämaha”, da. Muga i tahnal’e, kons tuodaha l’ehmad da l’ibo lambhiid da poiid da, tože n’inkal’ešto sandaze tahnal, tahnann iżant štobõ siid. Siid rubeta(ze) hüvin el’ämaha siga l’ehmad da lambhad. Ei rubekuu bol’eimaha da kuolmaha da propod’imaha da.

OFM: A mida tahnann iżandal’e sand’ihe?

DPPM: Ka tože n’inkal’e i sandaa.

OFM: Nu a vot kutt?

DPPM: Štobõ pr’iimiiz hüviin žiivataažen da: ”Tahnann iżand”, da što ”t’äst n’ügude l’iinoba l’ehmad da lambhad da žiivataažed,” da.

TIEDUUNIKAD

OFM: A ol’d’ihiek t’iedoin’ikat t’eid’en d’er’ein’as?

DPPM: K(a) o(l’d’ihe). Kuttak, ol’d’ihe!

OFM: A praut sandaze, što meid’en D’eisiam Pekko?

DPPM: D’eisiam Pekko ol’ii ezmaan’e t’ieduun’ik! Häin en’t’ää...

OFM: A kuttak häin t’iedoin’ik ol’ii?

DPPM: T’iedoin’ik? Ka en’t’ä, häin sanoba što kakstošt čuasud üt saraal’e i vot kuccub čorta(d).

OFM: D’oga üt?

DPPM: Ka kel’l’e pidab t’iedustada, omik čort vaa iel’e ka.

OFM: A mint’äh?

DPPM: Vott. Kuccub čortan. Čort tulop šumun ke siga, vodžaadab da. Vot praud om vaa t’ämä iel’e praud, no Pet Jevseič san’d’ihe voi hänt kucta.

OFM: A mint’äh?

DPPM: Kaa!

OFM: Mint’ähte häin?

DPPM: Ka vot en’t’ää, mint’ähte ka, što om čort t’äl mual. Vot mint’äh, vott.

OFM: Naverno konz ečt’ihe žiivatuud vai?

DPPM: Ka ečt’ihe i žiivatuut, ka tože puhut’ihe da kact’ihe da.

OFM: A mida puhut’ihe?

DPPM: Ka stokanaha puhu(b). Vet panoba da puhub da pagizob, sōga kolduib. Se stokanas oz’itab: omik ve l’ehm ve hengiis l’ibo, vaa mida sōga, kem mida om pahutt azunu toin’e toizel’e. Ol’d’ihe, ol’d’ihe t’ieduun’ikad!

OFM: I vedes n’ägüb?

DPPM: Ka siid vedes n’ägup – sandaze vahnad narot-see.

OFM: Dak meid’en D’eisiam Pekko muga siäd’i vai?

DPPM: Ka i D’eisiam Pekko mautuu, mautuu. Maut’t’ihe, ezn’e narot-se maut’t’ihe! Vet ei, n’ügude vet mänoba, čut’ mida ka d’uokstaha bol’n’ičaha da, vet siluu vračuud n’inkomiid ielnu. Iččed iče l’iečt’ihe siid. Vett antaze d’uoda da suolad vähään’e sōnne panoba da muga suolha puhutaze da.

OFM: Vot kacu kutt, daa!

VEDEHIİZED

OFM: Aa san’d’ihiek ende, što kenn’i n’ägii vedehiizen?

DPPM: San’d’ihe, san’d’ihe! Oma vedehiized vedes, tukat pit’kad muskt (mustad).

OFM: Vedehiized?

DPPM: Daa!

OFM: Ei üks’ ol’e, moned, äij vedehiizid?

DPPM: Ka vedehiin’e, ka. N’äht’ihe vedehišt, što vedehiin’e d’ärves pia l’äks’ randal’e, ištuihe kivel’e i vot sugib omiit tukiid t’iäss. Tukad oma mustad. Vot i tagazehe siid vedehe män’ii. Enambad ei n’ägu.

OFM: Ka häin, kus häin el’äb? San’d’ihe d’oges vai d’ärves?

DPPM: D’ärves n’äht’ihe!

OFM: T’äz D’ogensuun d’ärves?

DPPM: D’ogensuun d’ärves!

OFM: Vot kac!

- DPPM: Nu vott!
 OFM: Ka häim mužõk om vai?
 DPPM: Ka vot en't'ää, mužõk va(a) akk ol'ii ka.

MECHIINE

- OFM: Noo! A t'ämä mechiin'e, häin hüvä vai paha om?
 DPPM: Ka meccõdn'e voip siäta hüväd, voib i pahad.
 OFM: Häin čort om vai toin'e?
 DPPM: Ka!
 OFM: Mida san'd'ihe?
 DPPM: Ka vot en't'ä, meccõdn'e naerno üks-se se om, naerno čort õ meccõdn'e – tām(ä) om meid'en kiel'el: mecc. Meccõdn'e siga da kävel'ob da, a vett d'al'giit-se n'i ken ei n'ähnu. Sandaz(e) om, aa.
 OFM: San'd'ihek ohotn'ikad midan'i mol'itvad, štobõ häin andaiž heil'e dobõčad da ozad?
 DPPM: Ka pakitaze, pa(kitaze). San'd'ihe kon'ešno, sandaze, vet l'ähtem müö mecca (mecha) ka.
 OFM: A siä kuul'idõk, štobõ san'd'ihe mechiižel'e midan'i?
 DPPM: Miä iče en kuulnu. En kuulnu miä.
 OFM: Vot kac kül'ün iżandal'e sand'ihe!
 DPPM: Kül'ün san'd'ihe da pert'in da tahnan da.
 OFM: A vot mecan iżandal'e?
 DPPM: Ka naerno.
 OFM: Jesl'i häin om mugašto iżand, dak pidab i hāl'l'e sanuda?
 DPPM: Ka san'd'ihe naerno. San'd'ihe vet vahnad narod vet!
 OFM: Daa!
 DPPM: Nuu i konz mida ruata l'ibo mida sõga, ka i san'd'ihe: "Armaz d'umalaan'e, abuta!"

Ka siit ka, kuttak sõlaa i ruad mänob mecas i kagbutto abutet't'ihe sil'ii. Siä i ruaduun (ruaduud) ajan i.

PAIMUU

- OFM: Noo, a konz lasket't'ihe žiivatuut kevädel veraal'e, dak san'd'ihek midan'i? Ikonan ke vet' piäst'ihe?
 DPPM: Ikonuun ke, kelluun ke.
 OFM: Mol'itvuud, mol'itvuud vet' luget'ihe?
 DPPM: Luget'ihe! Vott kell pandud. Kell ol'ii rõhmas t'ämä-se, nahkaan'e. Eras t'erval voidaadab i l'ibo d'okt'il t'ämän vaa, štobõ ei n'i ken žiivatat koskiiz, ka kobutoo (ven. kak budto) häin sohran'ilbõ kezan aiga.
 OFM: T'ämän nahkaažen?
 DPPM: Da-da. Žiivatan t'ämän, mecha konz paimuu vet kanzan laskob, da ümbr'i kävel'ob da l'ehmiiz da, tože miččedõk sõga puheged vet oma da.
 OFM: Ka häin vet pagižobik, vet t'ämä?
 DPPM: Ka paimuu kon'ešno, vet häin pagižob.
 OFM: Ei t'ühd'as!
 DPPM: Ei, daa... Kanzam proid'ib da kune panob ve t'ämän. Vet san'd'ihe, kak(u) upuskun lask. Upuskuks san'd'ihe, vot kune panob jesi'ii, kus vez'i nouzeb, rodn'ikaha t'äha. Ka siid l'ehmad maidod antaze äi. A jesi'i panob mägel'e, peitab kuival'e, siit se om. Kezan l'ehmad maidod ajan anta(ze) da.
 OFM: A praud sandaze, što paimuul'e ei sua süöda muar'ad da mecas n'i mida?
 DPPM: Daa. Paimuul'e ei sua!
 OFM: A mikš muga?
 DPPM: A vott. Ei mecas n'i mida ei kosta, n'i

mittušt l'indušt, n'i mittušt zvier'iišt, što bõ paimuu ei kos'kiiž vott siid. Siid l'ehmatt paimendap kezan, ka kaik oma sohran'itut. Kaik kans t'ämä, mii hänel om lehmiid. Vott a jesi' i häin kosnop: siga muar'at süöb l'ibo ve midan'i, siid l'ibo hukad, l'ibo kon'd'iad napad'itaze žiivatuohe vott. Vot i narot siit sandaa, midan'i ka tvor'ii paimuu.

OFM: M-daa. Ka paimuu ej olnu mecn'ik, toest' t'ämä ohotn'ik?

DPPM: Voi olda i ohotn'ik, voi olda i kezal paimuu.

OFM: A mecha kävüda ei sua?

DPPM: Ka vet ohotn'ikan ka häin talven aiga kävüb, ei paimendan aiga, kons paimendab. Tauvel l'ehmad oma d'o kod'iš. L'ehmad, häin d'o praudal (paimen'd'ž), (oma) tahnul vott. Vot ken hüviim paimendab da mautap, ka häin õ mecca (mecha) suatab l'ehmad da häin õ magadap sõga, ištub trubaažel trubib. Da ii l'ehmad iče tuloba kod'ihe, ku hüvä paimuu. A keen pahemba paimendap, ka sõll õ ždõvataan'e mecha d'iab üöks.

OFM: Trubaažen (siäd'), t'ämä tuohes ol'ii?

DPPM: Da-da-da. Tuohess, što bõ zvukan andaaš, siātu(d) da.

Romantikata ed näge elon mujuid.

Orgos Eläj

DEISIJAN PEKON TIEDOT (LYHENNELMÄ)

Kuuluisan kuujärveläisen metsästäjän ja tietäjän Deisijan Pekon pojanpoika Paušin Mišši kertoo Deisijoiden metsästäjäsuven luonnonfilosofiasta ja tavoista sekä muistellee muinaisia ”puhegia” eli loitsuja. Kertomukset on nauhoittanut Aunuksessa ja litteroinut Obraman Fed'uun Miikul, joka on Deisijan Pekon tyttären vunukka.

Kettuja ja ilveksiä pyytäessä käytetään ”kläpsiä” eli rautoja. Ennen metsästyspolulle asettamista ”kläpsä” puhdistetaan huolellisesti raudan ja ihmisen hajusta vedellä, savulastuilla ja viimeksi havulla. Vettä otetaan lasipulloon joen tai ojan kolmesta paikasta, jossa virta on nopein. Savulastuja hankitaan salaman ja tuulen kaatamista puista. Juuri ennen ”kläpsän” asettamista metsästyspolulle metsästäjä puhuu (loitsii) ”kläpsälle”:

a. Niin kuin tämä vesi juoksee ja vuotaa nopeasti, niin menköön metsäneläinkin juosten rautoihin!

b. Niin kuin tämä vesi juoksee nopeasti ojaa (tai jokea) myöten, niin menkööt nämä metsäneläimetkin juosten rautoihin!

c. Että jumalan orjalle (nimi) menisivät siis nämä metsäneläimet, juoksisivat, niin kuin tämä vesi juoksi jokea myöten (tai ojassa) nopeasti.

Vasta rakennettuun taloon muutettaessa tervehditään ”kodin ižandia” (haltijaa) ja sanotaan: Ota minut vastaan, kodin ižand! Minä rupean nyt tässä asumaan.

Ennen työn aloittamista esim. metsässä sanotaan: Armas d'umalaane (jumala), auta!

Kalevalaine runo: Muailm om rodinuze mudas piä

KALEVALAINEN RUNO KERTOO MAAILMAN LUOMISESTA MUDASTA

24.-25. helmikuuta 1999 pidettiin Petroskoissa tieteellis-käytännöllinen konferenssi ”Kalevala ja nykymaailma”. Se oli omistettu Kalevalan täydellisen painoksen 150-vuotispäivälle. Alustin konferenssissa aiheesta ”Maailman luominen Arhippa Perttusen mukaan”. Esitykseni ydinkohdat olivat seuraavat.

1. Kalevalan kanoniseen sisältöön kuuluu paljon suuren latvajärveläisen runonlaulajan Arhippa Perttusen aineistoa. Lönnrot jakoi ja sijoitti sitä taiteellisesti muokaten eepoksen eri osiin laatimansa juonen mukaisesti. Runonlaulajan kosmogoniaa (ks. Säveliä suvun suuren, Petroskoi 1985, ss. 19-20, rivit 1-59) hän ei liene ymmärtänyt, koska käytti Kalevalassa vain maailman munan ja sorsan aiheita. Lappalaisen ja Väinämöisen yhteenotosta sekä sitä seuraavista tapahtumista kertovat Arhippa Perttusen runot hän sijoitti Kalevalan 6. lukuun. Samalla hän yhdisti Lappalaisen ja Joukahaisen hahmot. Kalevalan ilmestyttyä maailman luomisesta munasta tuli dogmi.

2. Latvajärveläisen runonlaulajan kosmogoniset runot ovat sisällöltään eheitä ja ajatuksellisesti syvällisiä. Ne kuvaavat maailman luomista mudasta, mikä on maailmanfolkloristiikassa muualtakin tunnettu aihe. Tämä on jäänyt huomaamatta Perttusen runotaiteen aikaisemmilta tutkijoilta (V. Jevsejev, I. Kempainen ym.), koska he ovat soveltaneet kansanrunojen tutkimuksessa ns. profaanista metodia, joka pyrkii epiikan lukemiseen ja ymmärtämiseen tekstin ja yksittäisten sanojen suorasanaisen ja arkikielisten merkitysten pohjalta. Runojen sakraalista luonnetta ei ole joko ymmärretty tai tahdottu tunnustaa.

3. Arhippa Perttusen eepisiä runoja esoteerisesti lukien maailmankaikkeuden synnystä muodostuu seuraavanlainen kuva: luomiseen osallistui kolme esikristillistä jumalaa, Lappi, Väinö ja Ukko, jotka toimivat ajattomassa ja muodottomassa avaruudessa.

3.1. Taivaallinen Ukko on ylinen kosmoskraattori, jonka hahmo ja etymologia jäävät epäselviksi. Olemukseltaan Ukko muistuttaa skandinaavista näkymätöntä ja kaikkialla läsnäolevaa luojaa, joka myös vain mainitaan Eddassa. Molemmat edustavat salaista ylijumalaa, jonka symboleja tavataan monilla maailman kansoilla. Tämä kaiken olevaisen alkusyy synnyttää kosmisen evoluution toisessa vaiheessa luovan jumalaolennon eli Väinön. Rukouksellaan Ukko luo maailmankaikkeutta: hän nostaa alkuvesien (kaaoksen) päälle suuren elämän tuulen, herran ilman, joka nostaa pohjasta mustia mutia (maailmaa) elämän selkeiden vesien pinnalle.

3.2. Väinö on alkuveden henki. Hän matkustaa ikuista Sarajas-merta (alkukaaosta) pitkin olkihevosella. Tämän mystisen kulkuneuvon idea, jonka vastineita tavataan kelteillä ja skyyteillä, on nuorempaa perua. Ratsunsa ja tukensa menetettyään Väinö putoaa avaruuden vesille ja alkaa muovata kaaosta kämmenillään, ja Ukon luotua maailman hän päätyy ”kirjavalle kivelle” eli maaperälle. Väinön pysyvä epiteetti vaka vanha eli Vak, Logos, korostaa hänen rooliaan luojajumalana. Sen synonyymi Pavannainen (vrt. mordv. Pavaz, jumala) taas viittaa Väinön androgyynisyyteen. Kaikki tunnetut luojajumalat (Brahma, Osiris, Odin jne.) olivat luonteeltaan kaksisukuisia.

3.3. Nimi Lappalainen, joka palautuu indoeurooppalaiseen juureen lap- ”vesi” (vrt. muinaisven. lapan’, notkossa tai nevasa sijaitseva kaivo), personifioi Väinön vastakohtaa, veden energeettistä aspektia. Tulinen jousi ja nuolet symboloivat polaarisesti vastakkaisten veden jumalien ikuista kilpailua. Lapin kyyttö-silmä on käärmeen eli viisauden silmä. Vertauskuvan takana piilenee kosminen järki, joka tunkeutuu kosmoksen, taivaan ja maan läpi. Lappalaisen lähin analogia on skandinaavinen Odin, saksaksi Wodan. Hän on suuri taikuri, yksisilmäinen jumaluus. Tämän skandinaavisten jumalaolentojen kantaisän alkuperä on arvoituksellinen: hän ei kuulunut muinaisten indoeurooppalaisten jumalien alkujärjestelmään.¹ Esoteeristen tietojen mukaan Odin eli Wodan kuului varhaisimpiin Dziaan-Koganeihin, kadonneen Hyperborean ”buddhoihin”.² Kun toisaalta laajasti tunnettu kulttitermi lappa (suom. lappi, ruots. lappir, ven. lop’) on alkuaan tarkoittanut ”druidia, uhripappia, noitaa”, skandinaavien Odin ja karjalaisten Lappalainen lienevät saman mystisen jumalolennon erikielisiä nimityksiä. Karjalaiset ovat omaksuneet jumalansa nimen Itämeren slaavien välityksellä (vrt. muinaisven. vod’n ”vesi” ~ Odin).

4. Arhippa Perttusen runoa, joka kertoo maailman luomisesta mudasta, ja samoin koko hänen eepistä perintöään on tutkittava seikkaperäisesti edellä esitetystä uudesta näkökulmasta. Esiin nousee paljon uusia ongelmia ja kysymyksiä, joihin on etsittävä vastauksia. Siitä huolimatta on jo nyt nähtävissä, että tämän karjalaisen viisauden suuren säilyttäjän kosmogonia koostuu ajallisesti erillisistä mutta taitavasti yhteen sulatetuista elementeistä, jotka heijastavat sekä yleismaailmallisia että paikallisia mytologisia motiiveja ja ideoita. Niihin kuuluu niin teoksen juoni kuin luojien hierarkiakin.

Obraman Fed’uu (hänen tütren Maijan sanuod müöti): Kujärv – sikš, ku tämä däv om kruugluo, Kuudam üöl kuvastub därkehe.

Orgos Eläj

Venälaižed oma suurembaks ozaks oman kielen unohtanuded Pohd’olan ezieläjad – suomelaž-ugrilaižed.

Orgos Eläj

Uralaižed oma Europan indianlaižed.

Orgos Eläj

¹ Ks. Mify narodov mira. Entsiklopedija 2 (Moskva 1997), s. 24.

² Ks. E. P. Blavatskaja. Tainaja Doktrina, osa 3 (Moskva 1991), ss. 49, 476, 530.

KUJÄRVEN EHT PIDETIHE TAPIOLAS

Kalevalan päiväd vaste 22.2.2006 Espoon Tapiolan kirikos pidetihe Kujärven eht, kudam zavodiiehe ehtsluuzbal lüüdin kielel. Kirikos sluuži iža Teppo Siili. Sluuzbas lugetihe lüüdikš Kata Koskivaara-Immonen ja allekiritanu. Dälges molindad iža Teppo ozit' ristikanzuole ehtsluuzban ezmaižen kiändusen lüüdin kielele, kudaman muluo painuo Lüüdilaine Siebr. Allekiritanu pagiž kerdunuzile Kujärven kirikoliizes elos. Tapiolas avaidui Kujärven lapsiin piirduzozituz, kudaman kogoz' školan opastaj Paušin Lid'an Lena.

LÜÜDIN PÄIVÄN PRUAZNIK

Suobatan 27. maijankuud 2006 Lüüdilaine Siebr pruaznui Lüüdin päiväd Helsingin pravoslaunuon siebrkundan zalas. Pruaznik zavodiiehe molindal lüüdin rahvahas ja Siebras tagači, kudaman sluuži lüüdikš iža Teppo Siili. Pruaznikpaganan pidi Siebran piämiez Parpolan Semuoi, kudam sanui kaikile "Tulgat tervehen!" Siid pidetihe Siebran uuden kird'an "Ehtsluuzb" prezentacij. Kniigan ozit' rahvahale ja pidi paginan iža Teppo. Pruaznikas pagištihe kucutud gost'ad. Paloniemen Iivanan Lid'a sanui lämmäd tervhuded Kujärves piä. Pelduožen Paušin Šuran Pauši sanel', ku Petrouskuol om pandud pohd'ale Lüüdin Humanfond. Ruočis tulnu Paalažen Leena pagiž pieniin kielii ozaha niškuo. Siid zadodiiehe Pekkažen Violan ja Kujärven Obraman Fed'uun Miikulan pruaznikprogram "Kard'alan runokieliin mujud", kudamaha ott' vuitin rahvahantancuin d'ouk "Tuulistullaa". Kuulužan pajatajan Arvi Kempffin ke pruaznikas ezmažkierdan pajatetihe lüüdin rahvahan pajo "Lüüdin mujud". Siebrkundzalas oli siätud Kujärven lapsiin piirduzozituz. Ühtes Lüüdin päivän pruaznikan ke Lüüdilaine Siebr pidi keragan, kudamas Siebran pohd'alepanij Pahomovan Miikul kucutihe Siebran arvonpiämieheks.

Tožpäivän pühapäivän 28.5. lüüdin kielen opastaj Paloniemen Iivanan Lid'a oman miehen Mecuoniemen Miikulan Iivanan abul pidi kaikile himonikuole štipanikkursan. Rahvaz paštihe Kujärven štipanikuod ja siid suadihe süöda külläl. Lid'a maltab hüviin opastada!

Pruaznikas pidi paginan ezmaine lüüdin kielen opastaj Paloniemen Iivanan Lid'a. Stolan tagana ištub Lüüdilaižen Siebran piämiez Parpolan Semuoi. Foton ott' Seppo Tuomi.

LÜÜDILAIŽIHE NIŠKUO PAGIŠTIHE VÕROS

19.–21.10.2006 Võro-lidnas Estonijas mäni konferencij ”Baltijansuomen kodi”, kudamas pagištihhe suomenroduižihe kielihhe ja niiden ezikodihihe niškuo. Võro om pien’ kodikaz lidn, kudamas Fr. R. Kretzwald pani kogoho Estonijan rahvahaneposen ”Kalevipoeg”. Võros pagištahe tošt kielt ku Tallidnas, sanutahe: meil om oma võron kiel’ eigi eestin kiel’. Võron kielen hüvaks lidnas ruadab oma institut, kudamas om kümnnäine ruadnikad, bibliotek ja ”Uma Lehten” toimituz. Suviliide-Estonijas võron kiel’ suab ülen hüvân tugen, mugai konferencijan ”Baltijansuomen kodi” avaiž lidnan piämiez.

Võrolaižiin, vadd’alaižiin, ingerikuon, suomelaižiin, vepsuon, kard’alaižiin rindal konferencijas oli pagin lüüdilaižihe niškuo. Oli lugetud tiedpagin ”Lüüdin rahvahan sündünd”, kudam valgendab lüüdilaižen rahvahan ja kielen historijan kandsuomen aigas täha päiväha suai. Ende Anuksen muaile tulendad lüüdilaižiin ezi-izad eletihe Novgorodan alovehel, siid suviliide-Ladogal. Anuksilaižiin oma nimi ”liügi” om lähnu sanas ”lüüdi”, hūo oma

kard’alaštetud lüüdikuod, keiden kielen pohd’ om lüüdikiel’. Lüüdikuod ei olguo ni kard’alaižed, ni vepsad, hūo oldahe oma amuine etnos, kudam abuta voib ülen teravas kuolda. Paginan täiz’ teks painetahe täss lehtes.

Võron konferencijan vuit’nikad kielentutkijad (hural piä oigedale) Kirsanovan Nikolai, Janne Saarikivi, Pahomovan Miikul, Kimmo E. Laine ja Laura Arola Fr. R. Kretzwalidan muzejas 20.10.2006.

SIEBRALAIŽED MUŠTEIHE KIJÄRVEN MATKAD

22.11.2006 Oleksandr Suvärilaižen keskučaha Helsingihe kerdui äij rahvast. Sigal Lüüdilaine Siebr ja Helsingin pravoslaunuo siebrkundpidetihe ühtehižen pruaznikan. Pruaznik oli omištetud Suvärin ja Kujärven matkale kezakuus 2006. Edespiä pühän Oleksandran časounas sluužitihe ehtsluužb, kudam mäni kolmel kielel: lüüdikš, suomeks ja kirikonsluavikš. Dälges sluužbad pruaznikeht d’atkui čajustolan tagana siebrkundand huonehes, kus kerdunuded kacutihe matkfotuod, kuundeltihe viändod, runuod ja paginuod muštoho diänudes pühäs matkas. Pruaznik mäni hüviin, kaikil oli hüvä miel’. Pruaznikal oldihe gost’ad Piiterin Sampo-keskučas piä, kudamad ozitetihe omid čomid käziruaduod (kacu foto). Sampo-

keskuč siädab mugažo hebo- ja sorzrippusid, kudamiin ezikuvad löitihe vahnuoš lüüdilaižis kurganuoš. Niihe niškuo sanel’ Tatjana Bökova-Soittu.

SIEBRAN MATK KUJÄRVEHE JA SÜVÄRILE

9.–10. kezakuud 2006 Lüüdilaine Siebr ja Helsingin pravoslaunuo siebrkund siätihe ühtehiizen matkan Kujärvehe ja pühän Oleksandr Sүvärilaižen Stroičan manasterihe. Matkalaižed eletihe Kujärven D’ogensuus ristikanzuon kodiiš ja sigapiä ajeltihe d’oga päivän pühäze manasterihe, kudam täit’ täna vuoden 500 vuot. P. Oleksandr oli Ojatind’ogen Manderen küläs piä, kudaman eläjad sanutihe omad kielt ”lüüdikš”. Häin opast’ äijäd Kard’alan valgištajad, üks hänen opastuj, p. Mikifor, kudam pani pohd’ale Vuaždärven manasterin Lüüdimuas, oli Vuažnen lüüdilaine. Stroičan päivän matkalaižed molitiheze manasteriš p. Oleksandran oigedan hibd’an noste.

D’oga ehtan Kujärven uudes p. Dürgin kirikos sluužiitihe ehtsluuzb lüüdin kielel kut papiin ke, mugai mieron vägel. Matkalaižed tuodihe manasteriš piä muštoks Kujärven kirikole p. Oleksandran ja Stroičan obrazad, Suomes piä – Suuren Sündün. Duuhan päivän 12.6. Kujärven klubas pandihe pohd’ale Lüüdin Humanfondan filial, kudaman piämieheks valitihe Paloniemen Iivanan Lid’a. Kerag mäni kaikineze lüüdin kielel. Keragan piämiehen ruaduo allekiritanu, sekretarin – Matfjan D’oššin Väinön Juran Veronika. Erasen ehtan lapsiin folklord’ouk ”Skomorošinad” ozit’ matkalaižile Kujärves čoman koncertan. Tämä matk diäi ilmaižeks igaks meiden mielehe.

Viin om kaiiin Pohd’an indianlaižiin suurim hädä. Ku hüö oldaiž ozavembad, heile pidab lükäita viinan d’uond kaikineze.

Orgos Eläj

Ehtsluuzb lüüdin kielel Kujärven p. Dürgin kirikos kezakuus 2006.

Foton ott’ Pelduožen Šuran Paušin Šantu

KARJALAN HEIMO

on korkeatasoinen aikakauslehti, joka vaalii itä- ja rajakarjalaista kulttuuria. Se kirjoittaa menneistä ja nykyhetken tapahtumista. Kuusi kertaa vuodessa.

Tilaa tämä lehti.

Kannattaa liittyä myös seuramme jäseneksi, sillä jäsenmaksuun 28 €/v sisältyy lehden tilausmaksu. Muille tilausmaksu on 33 €/v.

KARJALAN SIVISTYSSEURA ry
Luotsikatu 9 D 10, 00160 Helsinki,
puh. 09-171414 (ti-to),
toimisto@karjalansivistysseura.fi

